

સુકરેલી રીત મુજબ
વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટીએ
તૈયાર કરેલી.

છટ્ટી યોપડીના અર્થ.

(જેની અદર ગણદાર્થ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે અને રૂઠ
બને રીતે, કવિનાનો અન્વય; કવિનાની સમજુતી,
પાઠના સવાલ તથા સાર)

રચનાર—એસ.એમ. સી. ડી. શાહ. એન્ડ કો.

રચનારનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત.

પ્રતિદ્ધ કર્તા—O. M. Shah.

પ્રતિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત.

આ પુસ્તક અને તેના રૂપમાં સાકર મુજબ રજીસ્ટ્રેશન કરાવ્યું છે

છાપનાર—જ્ઞાનાયજુરાય લક્ષ્મણરાય નીકમ.

છાપવાનું ઠેકાણું—શંકર પ્રી પ્રેમ ચોટાના પુલપર—સુરત.

સવન ૧૯૮૦] ડિસેમ્બર ૩. ૦-૬-૦. [સને ૧૯૨૪

૯૨૨૨૮

...

১৯৭৮/৮৮
১৯৭৮/৮৮
১৯৭৮/৮৮
১৯৭৮/৮৮

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૧૨૨૮ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ દોહી ચોપડીના રાધી

વિષય ૪૪૬ ૮૪૬ ૬-૨૧૨

મેસર્સ સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત છટ્ટી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.

કર્તવ્ય=કરવા યોગ્ય કામ, કરજ, પ્રત્યે=તરફ, સાથે [ધર્મ]

પૂજ્ય=પૂજવા લાયક

નમન કરવું=નમવું, પગે લાગવું

અનેક=(અન+નહિ+એક)=એક નહિ એટલે ઘણાજ

દુ ખ=આપણા, પીડા, (દુ ખ ત્રણ

પ્રકારના છે આધિ=મનની પીડા,

વ્યાધિ=શરીરની પીડા, ઉપાધી=

બહારથી આવેલી પીડા)

સ્તન=થાન, ધામ

અગણિત=(અ=નહિ+ગણિત)=નહિ

ગણી શકાય એટલા, ઘણાજ

અભુચિત્તવ્યા=(અભુ=નહિ+ચિત્તવ્યા

ત્વાર્યા)=અભુધાર્યા

અસખ્ય=(અ=નહિ+સખ્ય=સખ્યા)

સખ્યા વગરના એટલે ઘણાજ

પાળનાર=(પાલ=પાલણ+નાર=કર-

નાર)=પાલણ કરનાર

અમરણુ=ધ્યાન, ભક્તિ

સૂર્યમડળ=સૂર્ય અને તેની આસ-

પાસ ફરનારા ગ્રહો

ગ્રહ=સૂર્યની આસપાસ ફરતા ગોળા

(એ નવ છે)

ઉપગ્રહ=(ઉપ+ગ્રહ)=મુખ્ય ગ્રહની

આસપાસ ફરનારો નાનો ગ્રહ

નિયમિત=(નિયમ+મિત=વાળો)=

નિયમ પ્રમાણે

બ્રમણ કરે છે=ફરે છે, ભટકે છે

અગાધ=(અ=નહિ+ગાધ=જાગર)

=વાણુજ ઉડુ, અપાર, અથાગ

ગહન

મસીદ=મુસલમાનોને નિમાજ

પરવાનું મનાવું

અગિઆરી=(સંસ્કૃત અગ્યાર=

અગ્નિ+દેવતા+આગાર=સ્થળ)

પારમીઓના આતસંબેહનામ

પ્રગવાની જગા

દેવળ=પ્રસ્તીઓનું પ્રાર્થના કરવાનું

૨) પહેલીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” અઢી આના

મકાન

સતાન=છેપા છોકરા, વસ્તાર

પરિવાર=કુટુંબ કૃષીજ્ઞો, ખેડો

મરકી=મણી માણસ મરી જાય

એવો રોગ, કાસેરા, શીતળા,

ખેમ વગેરે

ફાળ=ફુકાળ ઉપરથી (ફૂપ=નહારો

+કાળવખત) અનાજ પાણી

મોંઘા મળે એવો વખત

સહિયાર=(સદ્=સારા+વિચાર)

=સારા વિચાર

દિભાસો=ધીરજ

પારિસ=ફ્રાન્સ દેશનું મુખ્ય શહેર

(એ આખી દુનિયામા સૌથી

સુદર શહેર છે)

મેઠા મનથી=જદાર દિલથી

આપણને નહિ હોય તો આપણા

પાડોશીને હજી=મતલબ કે આ-

પણી પાસે નહિ હોય પણ આપ-

ણા પાડોશી પાસે હોય તો કાઠક

દિવસ આપણને ખપ લાગે

કહેવત=કહેતી, અનુભવ સિદ્ધ

જામ્ય

હિતકર=(હિત=મહત્ત્વ+કર=કરનાર)

મહત્ત્વ કરનાર.

આરોગ્ય=સ્વખાકારી, તનદુસ્તી

આહાર=ખાવાનું

વિહાર=હરવા હરવાની મેળ

ખાવાને માટે જીવવાનું નથી=ખામ

પી એશઆરામ માટે જીવવાનું

નથી પણ જીવવાને માટેજ ખાવું

જ જોઇએ મતલબ કે અતિશય

અને બારે પદાય ખાવા નહિ

મર્મ=કુપો બેદ, ગુમ વાત

પવિત્ર=નિર્મળ, શુદ્ધ, પાપ વગરનું

નજર આગળ રાખી=મનમા ખડા

વર્તન=ચાલ [કરી

બંધ કરવું=અપવિત્ર કરવું,

અગાડવું.

વખતને નકામો જવા દેવો નહિ=

સારા કામમા વખત ગાળવો

તરગો=વિચારો પર વિચાર

વિચારવા=મનન કરવા.

સત્પુરુષ=(સત્=સારો+પુરુષ)=સારા

માણસ

સમામમ=(સમ=સાથે+આમમ=

આવવું)=મેળાપ, મુલાકાત

સાર—માણસ માત્રની મુખ્ય ફરજ ત્રણ પ્રકારની છે. ૧) પરમેશ્વર પ્રત્યે ૨) પાડોશી પ્રત્યે ૩) પોતાના પ્રત્યે.

પાઠ ૨.

દિલ્હી=જમના નદીપર હાલની
રાજધાનીનું શહેર છે. (એ હિંદુ
અને મુસલમાની રાજધાનીનું
શહેર હતું એમા ૧૮૭૭, ૧૯૦૨
ને ૧૯૧૧ માં દરબાર ભરાયો)

વેપારની ધમાલવાળા=મહોળા
વેપાર કરનારા

પુરાણ=ગુપ્ત, અમાઉત

ખડેર=ખુદશી ભોંય

શાહજહાનાબાદ=(શાહજહાન+આબાદ
=વસાવેલું)=શાહજહાનને વસાવેલું તે

ધમારત=કંચી બાધણીનું મોટું ધર
ધુમટ=અર્ધ ગોળ શિખરવાળું

ઢાકણ. યુ બળ

અરબીલેખો=અરબી બાષામાં પત્ર-
મા કોતરેલા લખાણ

કુરાન=મુસલમાનનું ધર્મ પુસ્તક

મહોલાન=મહોલોનો જયો

દિવાને આમ=રૈયત અથવા સાધા-

રણ વર્ગના લોક માટે કચેરી
ભરવાનું મકાન

દિવાને ખાસ=અગ્રીય હુમરાવોને
માટે કચેરી ભરવાનું મકાન

બેમમો=પાદશાહની સ્ત્રીઓ

ખીખીઓ=અમીરની સ્ત્રીઓ

હમામખાનુ=(હમામ+નાહવાનુ+
ખાનુ=ઠેકાણું)=નાહવાનું ઠેકાણું

હોજ=છોટી બાધેનો કુડ

હેરત=અચખો, નવાઈ, અચરતી

જળહળી રહેલી=પ્રકાશીલી, ઝળઝળ
મારી રહેલી

મયુરાસન=(મયુર+મોર+આસન=

બેઠક)=મોરના આસનની બેઠક

(એમા હીરા માણેક વગેરે જડા-

વ્યા હતા એની કિંમત ટાવર-

નિયર નામના યુરોપી ઝવેરીએ

સાડા છ કરોડની કરી હતી)

હેવલ=ખ્યાન, વૃત્તાંત

ખ્યાલવ્યારણા, અટકાળ

૪] ત્રીજીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આના.

શ્રારાફ=હુડી, બ્યાળુ વગેરે કરનાર
 પેઢી=શ્રારાફની દુકાન
 દિલ્હીગર=દિલ્હીના વતની
 જમા થયેલા=એમા થએલા
 સસ્તનત=રાજ્ય, સત્તા, હકુમત,
 પાદશાહી
 એશઆરામ=મોજશોખ
 નિરૂધમી=(નિર=નહિ=કુદમન+ધ=
 વાળો) ધધા વગરનો
 નવાણુ=પાણીની જગાઓ, જેવાકે
 કુવા, વાવ, તળાવ વગેરે
 જમ જાહેર=દુનિયામા પ્રખ્યાત
 કુતુબમિનાર=કુતુબુદ્દીને બધાવેલા
 મિનારો
 લાટ=હિયો સ્તબ
 અશોક=અદ્રુમનો પૌત્ર, બિહુ-
 સારનો પુત્ર (એણે બૈદ્ધ ધર્મને
 આશરો આપ્યો હતો)
 હજારો=કબર, રોજો, મિનારો

હુદયભેદ=વાચતા અકસોસ થાય
 એવો
 વેધશાળા=આશ્રમી પદાર્થોની ગતિ
 વગેરે જોવાની જગા
 મજલા=માળ
 અટક=આધા, પશુ, નિયમ, પ્રતિજ્ઞા
 વૃદાવન=ગોકુલની પાસેનું વન,
 (જ્યા શ્રીકૃષ્ણે લીલા કરી હતી તે)
 જયસ્તમ=જીતનો આભો, કીર્તિ
 હાળેસો=નાખેસો, દાટેસો (સ્તબ
 મહુમ=સ્વર્ગનામી, અગાઉ થએલા
 કેસરેહિંદ=હિંદનો સિદ્ધ એ નામ-
 નો ઇલકાળ છે.
 જગી=ધણીજ મોટો
 રાજ્યાભિષેક=(રાજ્ય=રાજન+અ
 ભિષે =નવા રાજપર દૂધ પાણીની
 જે ધારા કરવી તે)=રાજ્યએ
 તપ્તનશીન થવું તે

સવાલ—દિલ્હીમા જેવા લાયક મકાનો કયા કયા છે અને તે
 કોણે બધાવેલા? દિલ્હી નામ શા આધારે પડ્યું? દિલ્હીનો કયો ભાગ
 જેતા અચખો લાગે છે? મયુરાસન વિષે શું જાણ્યો છો? દિલ્હીમાં
 ફર્યાર કયા કયા સનમા ભરાયો હતો? જુમામસીદ, કુતુબમિનાર,

ચોથીનો “રિકટેશન શિક્ષક” ચાર આના. [૫

જયસ્તભ વિષે શું જાણો છો ? હાલની રાજધાનીનું શહેર કયું !

પાઠ ૩.

પરાક્રમ=પરાક્રમા બશ મળે એવું

કામ કરવાનું સામર્થ્ય તે

દગ=લશ્કર, સેના

મહારથી=મોટો જોશવર લડવૈયો

ધૂસી ગયો છે=દાખલ થયો છે

વાદળ=જુથ, ટાળું

ચીરી=વિખેરી, કાપી નાખી

પ્રતાપી=પરાક્રમી

દાખવવામાં=અતાવવામાં

પાછી પાની કરવી=કાચરપણું

અતાવવું.

હક=અખત્યાર, દાવો

સહાયક=(સહાય-મદદ+અક=કરનાર)

=મદદ કરનાર

નીમકહલાલી=જેનું અજ ખાવું

તેનું સાર કરવું તે, કૃતમતા

લાલી=તોજ, શૌર્ય

પૂર્વજ=(પૂર્વ=પહેલા+જ=જન્મ-મેલા)

આપદાદા

છાપ=મેળવેલી કાતિ

માવડા=કિવા કરો=કાચમ;

હયાત, સૂર્યચંદ્ર રહે ત્યાં સુધી

સાથરે=પથારીએ

રોળ=કેર

તુ બડા=ઢોચકા, માથા

અડકતે ચડતા=અટવાઈને આવતા

તરવાર તાણી તુટયા છે=તરવાર

લક ધૂમે છે

બાણની હેલી કાધી છે=તીરનો

વરસાદ વરસાળ્યો છે

ભાજીમૂળા=ભાજીમૂળા જેવા,

કમનાકાતવાળા

ઊડી પડયા છે=ધસીને ઢોડયા છે

વિસામો લેવાની=ઢીલ કરવાની

ઝાઝેર=ધણું

પગ વાળવાનો=નચિતે મેસવાનો

કારમી=ભયકર, બિહામણી

કાકિઆરી=ચીસ

કાયાનો ધર્મ=શરીરનું બાન

વાયુવેગે=પવન જેટલી ઝડપે

સચરી=અષ્ટ

હર=શિવ

શર=આથ્થ; તીર

૬] પાંચમા ધોરણનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના.

ટંનર=અવાજ

સહાર=નાશ

કારમો=ભય કર

જેર કરે=નાખે કરે

જોધ=જોડા, લડવંયા

મદો=પુરો, બહાદુરો, શૂરવીરો

સિસોદીઓ, ટુવાર, ઝાતો, તલપરો

=એ રજપુત કુળની શાખાઓ છે

પાવ=પગ

પાવ પાછો ન ધરો=નહિ કટાળો

એતક=પ્રતાપના ધોડાતુ નામ

ધાવ=ફટકો

પિતૃ=પિતા

પડ=પડ

મહિ=પૃથ્વી

ફેર ન મળે=નડકી, ખચિત

લાવ=નાહવો, ઓરીઓ

દુર્લભ=(દુર+લભ=લાભ)=મળવું

કડથું

તવપાવી=કુદકો મનાવી

હોધો=જાવોવાળી અખાડી

અન્યથા—સિસોદીઓ, ધનુષનો ટંકાર કરી શર વાવરો, ટુવાર

નિરુશ=(નિર=નહિ+અ કુશ=હાથ)

=હાથ વગરનો, નવન

વકરાએલા=ખીજવાયલા

હારણુ=મોટું, જમરું, ભયકર

દાસન=(ઈંદ્ર+આસન)=ઈંદ્રનું

આસન

મહિમાવાન=મોટાઈવાળું

વિધાતા=ગ્રહાની પુત્રી

મિથ્યા ચવાનો=મટવાનો

ઉંવટેવા=સામા થએલા

અળગુ=આલુ, દૂર

પ્રાણુધાતુ=(પ્રાણુ=જીવ+વાત=હવા

+અક=કરનાર)=મરણુ નીપજો

તેવો

વિમાનમા પગ મૂકતો થોભાવો=

સ્વર્ગે જતો અટકવો

સાહિત્ય=હથિયાર

અધારા ઉલેચવાના થશે=મહેનત

ફાગટ જશે

મરદાની=મરદાઈ, બહાદુરી

વિલગ=વાર, ઢીલ

પૂર્ણ પરાક્રમ=પૂરેપૂરી બહાદુરી

ચોર્યાસી તાલુકાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” એ આના. [૭

તરવારે કરી શત્રુનો સહાર કરો (૧) ઝાલા, કારમો ક્રોધ કરી બાલા વાવરો, સહુબરા સાવધ રહીને મડા જોધ જરે કરો (૨) મહોં પાછો પાવ ન ધરો અને અને નામ અમર કરો, પ્રતાપ ચેટક ઠેકવી, સલીમ શિર ધાવ દે છે (૩) પુરુષો પગ પાછો પડે, તો પિતૃ પડ લે નહિ, જુદા જાળ કીધા થકી નવ ખડમાં કીતિ રહે છે. (૪) મહી વિષે મરવાનુ છે. એમાં ફેર ન મળે, ક્ષત્રી મહોં જુદા તન તજે, પશુ ઘેર મરે નહિ (૫) ઓ ! શૂરા સિસોદીઆ આ દુર્લભ દાવ આવ્યો છે. પ્રતાપને જશ આપો ને કીતિનો ભાવ લો. (૬)

સમજુતી—હે સિસોદીઆ, રજપુતો ! કામઠાનો અવાજ કરી બાણ વાવરો. હે ! તુવાર રજપુતો તરવારથી દુશ્મનોનો નાશ કરો (૧) હે ! ઝાલા રજપુતો બચકર ક્રોધ કરીને બાલા વાવરો, સહુબરા સાવ-એત રહી મોટા લડવૈયા તાણે કરો. (૨) બહાદુરો પાછી પાની ન કરો (પીઠ ન બતાવો) અને તમારું નામ અમર કરો પ્રતાપસિંહ સલીમના માથાપર ફટકો મારે છે (૫) હે ! શૂરવીરો પીઠ બતાવીએ તો પિતા પિડ લે નહિ (પિતા નાપુત્ર થાય) લડાઈમાં જીત મેળવ્યાથી આખી પૃથ્વીમાં આજર (કાયમ) રહે છે (૪) પૃથ્વીમાં જન્મ ધરીને (નકકો) મરવાનુ છે. એમાં લગાર પશુ ફરક નથી, ક્ષત્રી મરદો લડાઈમાં મરે છે પશુ ઘેર મરતા નથી (૫) ઓ શૂરવીર સિસોદીઆ રજપુતો ! આવો ફરી ન મળે એવો આ વખત આવ્યો છે. પ્રતાપસિંહને આજર આપો અને તમે આજર મેળવો (૬)

સાર—હંમેશાં ધર્મીનુ બલુ ધૃવ્યુ.

પાઠ ૪.	હિસતખ્તેઆય	કારનઈ) આનંદદાયક
ફરશતનુ વર્ણન.	અમળકારીઅમગળન	પરિતાપઅપરિચયાર

૮] સુરત બિલ્લાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

તરફથી=તાપ મુ.ખ)	શશી=ચંદ્ર	લાવી ચાવતા
=પુરપુર કુખ	અતર=મન	કદીય=કદી
નિવારી=મટાડી	વિકારનો=વાનો, મોજ	શીગડી=નાના નાજુક
મધુ=મીઠી	કરનો	શીગડા
કોમળ=નાજુક, સુંદર	લેરી=લહેર, તરંગ	કઠની=ગળામાની
શી=કેવી	પસારનો=કેલાવનો	ગાત્રતી=વાગતી
તરુવર=(તરુ+વર)=મોટા	હરે=નધ બે	પથિક=(પથ+ધક)
ગડ	પુરણુ=પુર	વટેમાર્ગુ, રસ્તે જનાર
અમૃત=મિઠાશ	વાસીન=(વાસ+ન)	ઝોઢણુ=ઝોઢવાનુ ડુગડુ
ઝીને=બે, ચાખે	=વાસવાળુ, સુમધીદાર	ખત=શકા
રમયુ=ઓપ ચઢાવ્યો	અ=ચાક	શાનિ=જપ
પરમ=મોટુ	વિરામતા=ચારામ લતા,	ત્રાસ=ખીક
શોભન=શોભનાર	શાત ચતા	નિવાસ=રહેઠાણુ
લોખન=લલચાવનાર	નાવડી=નાની હોડી	સળ=મધી
લોચન=આખ, નેણુ	ધવળ=સફેદ, ધોળુ	રચના=ગોભા
સ્વર=સૂર, અવાજ	ખળળ=ખળખળ	ઉચરતી=મોલતી
સરિતા=નદી	નાવિક=હોડી વાળો	કીરતી=વખાણુ, સ્મૃતિ
મલિનતા=મેલાપણુ,	સમો=વખત	કરતા=કરનાર, પરમેશ્વર
ગદી	વાગોળાતા=મોભા પાણુ	
અમાવતી=મટાડતી		

અન્યથા—જ મલ મગળમરી દીસત, મનુષ્યના પરિતાપ નિવારી
 કોમળ મધુર ચંદ્રની શા ખીલે (છે) સહુ તરુવરો અમૃતને ઝીલે
 (છે) (૧) બધુ વન રૂપેરી રસે રસીયુ (હોય તેવું) પરમ શોભન (તે)

શુભશત પ્રાંતની સાંભૂંની પ્રશ્નોત્તરમાળા ગ્રંથ આના. [૬

લોચને લોભન (કરનાર છે) મીઠો ચર કરતી જતી સગિતા મલિનતા (અને) તાપ સમાવતી, (૨) (નદીના) જળે ચદ્ર તથા કીરણો રમતાં (જણાય છે વળી) વિહારતો શીતળમદ પવન જળ મહીં ઝીણી લેરી પસારતો જાય છે તેથી શશી તણી છપી અંતર ઉછળે છે. (૩) (તે પવન) વન (ના) ફૂલોની ધણી સુગંધી હરે (છે ને તે વડે) તે વનને પુરણુ વાસિત કરે (છે) દિવસના અંતિશે શ્રમ પામતા પશુ પખી (આ) છુપી ગયા (ને) વિગમતા (જણાય છે) (૪) નદી મહી જળ કાપતી નાવડી (નો) સફેદ સઢ અંતિ પવને ધુલ્યો (છે) અરે એવું ઉદર વિશાળ હશે (તેથી) ખરે ધવળ વસ્ત્રદી દાકી દીધી (છે) (૫) જળમા ખળળ બહુ શબ્દ થના, બહુ શ્રમથી નાવિક હાફતા (હતા) સમો જતા નદી તીરે ગાડી છુટી (છે તેના) બળદ બેસી શુ ધાસ વાગોળતા ! (૬) કદીય વાકડી (શીંગડી) ડાલતી (જણાય) કંઠની ધટડી મંદુર વાજતી (સભળાય છે) પંચિક બયની જાત તણ નિરાતે ઓડણુ તાણી (ને) સૂઝ ગયા (૭) અહીં શાંતિ નિવાસ કરી રહી (છે તેથી) અહીં તો જન ત્રાસ વિસરતા, આ સકળ રાજઆમણી રચના (પોતાના) કરતા તણી કીરતી ઉચરતી (૮)

સમજુતી—જગલ આનંદદાયક દેખાય છે માણસોના કુખને મટાડી આ મધુર કોમળ આદની કેવી શોભી રહી છે ! બધા ઝાઝ અમૃતને ઝીલે છે અર્થાત્ ચંદ્રિકાને ધારણુ કરે છે. (૧) બધું વન રૂપાના રસવડે (ચંદ્રિકાથી) રસી લોંધુ ન હોય ? મતલબ કે રૂપેરી આદની પૂર્ણ પ્રકારી રહી છે. એવું જો બધું શોભિતુ તે આખને લલચાવનાર છે અર્થાત્ આવી લલિત શોભા આખમા લોભ ઉત્પન્ન કરે છે એટલે જાણે જેમાજ હરીએ એવી આખને ઇચ્છા થાય છે.

૧૦] મુંબઈ ઈલાકાની ભૂગોળની પ્રત્યેકસરમાળા ૪૫ આના.

મધુર અવાજ કરતી જતી નદી મેલાપણ (મેલ) અને તાપ શાત કરતી (૨) નદીના પાણીમા ચંદના કિરણ રમતા જણાય છે, વળી મોજમા વાનો ઠડો ધીમે પવન પાણીમા ઝીણા તરંગો હલાવતો જાય છે તેથી ચંદ્રમાની છબી હલનતી હોયતી ! એવુ આપણા મનમા લાગે છે. (૩) તે પવન વનમના દૂલોની ધણી સુગંધ લઈ લે છે ને તેવડે તે (પવન) જગલને પુરેપુર સુગંધીદાર કરે છે દિવસની ધણી મહેનતથી ચાકેલા પશુપખી ત્યા છુપાઈ જઈને આરામ પામતા જણાય છે, (૪) નદીમા પાણી કાપતી જતી હોડીનો ધોળો સઢ ધણા પવનથી ડુલ્યો જણાય છે, અરે એવુ પેટ મોડુ હશે તેથી ખરેખર ધોળા લુગડાથી તેને ઢાકી દીધુ છે (૫) હોડીના ચાલવાથી પાણીમા બળબળ ધણા શબ્દ થતા અને ધણી મહેનતથી ખલાસીઓ ઢાકતા હતા, વખત થઈ જવાને લીધે નદી કિનારે ગાડી છુટી છે. તેના બળદ એમીને કેવા ધાસ વાગાળે છે ! (૬) કદી તે બળદોની વાકી શીગડીઓ હાલતી જણાય છે અને ગળામાની ઘટડી મધુર અવાજથી વાગતી સંભળાય છે વટેમાર્ગીઓ બીકની શકા હોડી દઈને નચિ તે સોડ તાણીને સંઘ ગયા છે (૭) અહીંઆ શાંત (સીતળતા) રહેઠાણ કરી રહી છે તેથી અહીંઆ તો માણસ બીક લૂંટા જાય છે, આ બંધી શોભાયમાન બનાવટ જાણે બનાવનારની (પરમેશ્વરની) આમર ખોલતી હોયતી ! મતલબ કે પરમેશ્વરની અગાધ શક્તિનુ જ્ઞાન કરાવતી હોયતી ! (૮)

પાઠ ૫.

સરકૃત્તસરકાર પામેલી, શુદ્ધ અને

સુદર થએલી

સમુદ્ધજન્યા, વર્ગ

સાક્ષર=વિદ્વાન

સરકાર પામેલી=શુદ્ધ ને સુદર થએલી

પુરોહિત=કુળ ગોર

પુસ્તુ=અદ્વિતીયસ્થાનમા વપરાતી

હિંદુસ્તાનની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળ આર આના. [૧૧

ભાષા
વશપરપરા=પેઢી ધર પેઢી
વિદ્યતા=(વિદ્ય ધાતુ+અણુવુ)=
પડિતાઇ
પ્રાકૃત=પ્રાકૃતિ જન્ય, અસન્કૃત, ચાલુ

પવિત્ર પુસ્તકો=ધર્મના ગ્રંથો
ભાષાતર=તરજુમો, બીજી ભાષામાં
નકલ
નિરાળી=જીદી, નોખી

સવાલ—હિંદુસ્તાનની ભાષાના મુખ્ય કેટલા વર્ગ પાડી શકાય
અને તે કયા કયા ? વધારે અગત્યની ભાષા કઇ છે અને શા માટે ?
હિંદુસ્તાનમાં બોલાતી મુખ્ય ભાષાઓનો નકશો ચીતરો.

પાઠ ૬.

પ્રુછ=પૂછે છે
પાતશાહ=પાદશાહ (અલાઉદ્દીન)
હસી=એવી
ગુજરાતી=ગુજરાત
કહીશ=કહ્યું
કિસી=કેવી
કિસૂ=કેવા છે
માગલહુર=માગરોળ, એ કાઠિયા
વાડમા એક શહેર છે
અલ્હુલપુર=અલ્હીલપુર
જાલાવાડિ=જાલાવાડના
સુરઠ=સૌરાષ્ટ્ર
હિ કિસી=કેવી છે
છાયા=આસ

અપશ્વિશ=મૂળ શબ્દનું ચએલું
અશુદ્ધ રૂપાતર, નિકાર પામેલી
નિકટ=ધાડો, નજીકનો, પાસેનો
રોડુ=માગેલી ઇટનો કટકો
પોચકુ=જરા જેટલું
ઠોખર=હાલનું, વાસણું
ધાગે=દોરો
વકરયેડ=એક, બેને માટે ગિણી
દડાની રમતમાં બોલાય છે તે
(એ શબ્દો દ્રાવિડ ભાષાના છે)
અલ્હી=વપરાતા
રહિ=રિવાજ
હુઆર=બોલ
સક્ષેપ=ટુંકા
માસિક=(માસ+ષક)=દર માસે નીકળતું
બોપાનીઈ

૧૨] પહેલા ધારણનો “મુખગણિત શિક્ષક” પોણા બે આના

પાઠ ૭.

સ પ=એકમત, અકપ
 હેટ્ટેશ=હેટ્ટ, મતલબ
 સુધરાવટ=(સુધારા+વટ) સુધારાપણુ
 રાજ્યપ્રકરણુ=રાજ્યવહીવટ
 કમલે ડગલે=નારે ધડીએ
 કુસ પ=(કુ+સ પ) અણુમનાવ
 વણુસાડે=ખગાડે
 કુજેતી=ગેરઆખર
 વિદન- હરકત
 ધાનમેલ=ગરબડ, પ્રપચ
 પ્રયુક્તિત=આનદી
 ખરકત=લાભ, કાયદો, કૃપા, પુજકળ
 હોવુ તે
 મિઠીઆપણુ=ખીજવાટ, મળિએલપણુ
 સ પીલા=(સ પ+ધલા)=સ પવાળા

દ્રોહ=વેર બુદ્ધિ, અપકાર
 રાજ્યદોહ=રાજ્ય પ્રત્યેની વેરબુદ્ધિ
 તૂત=જુઠાણુ, બનાવટ, ઢોંગ
 ધર્મઠંગ=ધર્મનો ડોળ કરી ઢગનાર
 ઉપદ્રવ=હરકત, પીડા, ધન
 અહિત=(અ+હિત)=અકલ્યાણુ, બુર
 દાગ=તાગણી, બળતગ, દયા
 ધાર=માન, સમજ
 દૈવ=નરસીમ
 આર=આરો, છોડો
 કુવે'મ=ખોટા પહેમ
 મતસર=અદેખાઈ, કાનો, દેષ
 આકરી=ખરાબ, માઠી
 સુમ પ=(સુ+સ પ) સારો સ પ
 જ પ=શાન્તિ
 પડી=પડીડુ
 વિચાર=વિચાર કર

અનવય—હુ દાલમા દાઝ ધર છુ અને દેશીને વિનતી કર
 છુ વળી ખરેખર કહુ છુ એમાં લેશ જુઠું ન ધાર કુસપથી સહુ બહુ
 સારા રાજ તૂટી ગયાજ, હુ સુ હૈવ વાત કહુ છુ કે હુ ખનો આરો નહિરે,
 કુવહેમ, મતસરે કરી આવી આકારી દશા થઈજ, સુસપની પડી વિના
 બાર જરોરે, માટે કુસપને નસાડવાને, સુસપને જગાડવાને, અને
 જ પનેજ વધારવાને ઝટ લાઇ તુ વિચારરે.

સમજાવતી—મને મનમાં દયા આવે છે અને તેથી હું દેશીઓને અરજ કરું છું કે હું ખરેખર કરું છું તેમાં જરાપણ જીદ માનશે નહિ, બહુ અણબનાવથી બધા રાજ્ય નાશ પામ્યા છે હું નસીમની શી વાત કરું કે હું ખતો છોડી જ નહિ ખોટા વહેમ અને અદેખાઈએ કરી આપણી આવી યુરી હાલત થઈ છે, સારા સપની પડી વમર હું ખરેખરી રોમનો ભાર જશે નહિ માટે કુસ પને હાકી કાઢવાનો, સારો સપ ફેલાવાનો, અને શાંતિ વધારવાનો તું જલદી વિચાર કર.

પાઠ ૮.

એકાત્ત્વનર્યો વાસ

હાસ્ય વિનોદ=આનંદની ને હસવાની વાતચીત

ખુદાવદ=મોટા સાહેબ (મોટા દરજ્જાવાળાને અરજ કરતાં વપરાય છે)

એક વચની=મોટું પાળનાર

તકસીર=ચુનોહ, વાક, અપરાધ

ચેતી=સમજી

જહાપનાહ=(જહાવું નિયામ પનાહ=

રક્ષણ કરનાર)=દુનિયાતું રક્ષણ

કરનાર

તાજુઅ=અચરત

એકનો બે થયો નહિ=માન્ય નહિ

સૂચના=આગમચેતી

કનડે છે=હેરાન કરે છે

ખો=ખત, કુટેવ

ટળવળે=પિડાય

દમ સુકાઈ જશે=પાયમાલ થઈ જશે

ગત=સ્થિતિ

રકઝ=વાદવિવાદ, તકરાર

અન્નદાતા=(અન્ન=અનાજ+દાતા=

આપનાર)=જીવાડનાર

ખાવીંદ=હાકેમ, ધણી

આકરા=ભારે

હીકમત=કળા, તદખીર. યુક્તિ

સાર—અક્ષવાન માણસો સમયસૂચના વાપરી શકે છે (પાચમી ચોપડી પાઠ રજના સમયસૂચકતાના દાખલા આપવા)

૧૪]ત્રીજા ધોરણનો "મુખ્યગણિત શિક્ષક" અહીં આના

પાઠ ૬.	રાત (એક પહોર ૭ા)	વેઠ=પીડા
ધૈર્ય કેમ ખૂશ	મડી એટલે ત્રણ કલા	મિષ્ટ=મીઠું ભોજન
થતો નથી તે	કનો કહેવાય છે)	પરાણે=અળાત્કારે
આખત.	જ પેઠરીને એસે	મગન=ખુશી
પ્રસન્ન=ખુશ, રાજી	અદન=સુખડ, સુગંધી-	ડોલે=ડોકું ધુણાવી હા
નવન્નદિ	કાષ્ટ	પાડે
કીરતન=મજન, ગુણ	કુડી=મશાગો છુદવાનું	મગવત=અધર
ગાન	પતથરનું કુકું	ભૂપણ=ધરણ
અતીગેન્ધાળુ, વધારે	કુફકું=સાકડાનો દરનો,	મણિ=હીરા, રત્ન
તારે=તકારે	(મસાલો છુદવાનું	મુકતા=મેતી
ડાચાકૂટન્નકામી વાત-	હોય તેને કુદકું કહે-	વીણુ=વગર
ચીત	છે)	સુત=છોકરો
લવલવારી, ગમેતેમ	રગડે=વાટે, ઘૂટે	જપવાળ=પ કરવા,
બોલવું	એકાદશી=અગ્યારસ	ધ્યાન ધરવા
પર=પારકી	એચ્છવ=ઉત્સવ, પ-	ગળા કાપે=વિશ્વાસઘાત
નિંદા=મદ્દખોષ	યિત દિવસ	કરે
પૂજન=પૂજા સેવાની	જગરણ=કુજગરો	મળગળો=મરીબ
ક્રિયા	ભાડ=ભુડા બિભત્સ	ભાવા=આળા, ઢોગ
કાયા=શરીર	શબ્દ બોલનાર	અન્ય=મીઠા
ક પેઠમૂળે	મવૈયા=મવાઇ કરનારા	અનુચિત-(અન+ઉચિ-
ગજફોરમવાના પાના	સારી=આખી	ત=લાયક)=અયોગ્ય,
કૂટતા=રમતા	લુણુ=ધી વગરનું	અણુધટનું
આઠ પહોર=દહાડો ને	પરણા=પરોણા	કમ=કામ

ચૈયા ધોરણનો “મુખગચિત શિક્ષક” ચાર આના. [૧૫

અતર=મન

છળ=કપટ, ઠગાઇ

લહે=મણે

અતરગમી=અતર્યામી,

પ્રથમ

સ્વામી=ધણી, માલીક

સગી=સોજતી

વૃદાવન=ગોકુળની પા

સેનુ વન (જ્યાં શ્રી

કૃષ્ણ ભગવાને લીલા

કરી હતી તે)

કૌન=શ્રીકૃષ્ણ

નાદે=અવાજથી

વેધી=વીધી

મુનિવર=મુનિનવર=મે-

ટા=મુનિઓમા જે

શ્રેષ્ઠ તે, મોટા મુનિ

સાન=સમજ, જ્ઞાન

તરુ=ઝાડો

ઝુકી=કચી

ચરણે નમવાને=પગે

લાગવાને

કાજ=માટે

જમુના=વમુના(એ ન-

દી દ્વિમાલયના

જન્મોત્તરીશ્ચિખગમથી

નીકળી આયા ને અયો

ધ્યાના સચુકત પ્રાતમા

વહી ગયાને મળે છે,

એને કઠિ યાનેશ્વર,

વિલ્હી, મથુરા, આયા,

પટાવા, કાલ્પી, અલા-

હામાદ વગેરે ગહેરો

છે)

નીર=પાણી, જળ

મોહન=પુશ્પ

નાદ=અવાજ

કાન દહ=ધ્યાનથી,

એક ચિત્ત

પય=દૂધ

પય પાન કરે નહિ=પાવે

નહિ

ગાળ=ડોકમા પાથેલા

દોરડા

પળે=જાય, દોડે

કમળજળ=પાણીમા પે-

દા થતુ લાખી દાડીનુ

એક જાનનુ ફૂલ.

ટાટડી=સ્થિર

ઉડીઓ=ડંગ્યો

ભાણુ=સૂર્ય, સુરજ

શકર=શિવ, મહાદેવ

સમાધ મેથી રણા=સ્તન-

બધ થઇ ધ્યાન છોડીને

એક ચિત્ત થઇ રણા

અન્વય—તારા હીલનુ કપટ નવ જાએ, (તો પછી) તને પ્રભુ તે કેમ પ્રસન્ન થાએ ? પ્રભુ (તા) કારતન અને પ્રભુ (ના) નામ સ્મરણમા તારે અતિશે આજસ (છે) (પણુ તુ) આગો દિવસ ડાઘાકુટ લવ (અને) પરનિદા (કરવામા) હારે નવ (તો પછી) તને પ્રભુ (૧) પ્રભુનુ પૂજન કરતી વેળા તારી કાયા કપે, (પણુ) ગજોડા સોમટા

૧૬] પાંચમા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના.

કુટતા આઠે પહેર નવ જપે (ટેક) (૨) હરિતુ ચદન ધમતા, શ્રમથી તાર શરીર બગડે, (પણ) કુડી કુદક લાઇ મરી, મસાલો (અને) ભાગજ ભાવે રગડે, (ટેક) (૩) એકાદશી એન્ડ્રવના જાગરણ તને અતિ ઠહણ લાગે, (પણ) તુ) ભાડ ભરૂંયા જોવા સાર સારી રાતજ જાગે, (ટેક) (૪) હાના બગતને જાળે વેડજ વળગી હોય (તેમ) લુપ્ત સુક (ખવરાવે) (પણ) સગા સબધી (ને) પરાણા આવે તેને પરાણે મિષ્ટ (બોજન) પીરસે. (ટેક) (૫) ગુરુ એ પૈસાની સેવા બતાવે, (ત્યારે) ત્યા ગણગણતુ બોલે, (પણ) જ્યારે ધરની ત્હાં ધરેણુ માગે ત્યારે ત્યા હસી (ને) મગન થઇ ડોલે (ટેક) (૬) ભગવત (ને) ખોટા મેતી, કાચ (અને) કિડીઆ (ના) બૂધણુ ઘાલે (પણ) સુત (અને) સ્ત્રીને સોતુ, ૩૫, મણિ, મુક્તા વીણુ નવ ચાલે. (ટેક) (૭) જગ દેખતા જમવા બેસે બકી ખાવાને માટે પણ ન નહાય, ગળાં કાપે ત્યા ગળાગળો ધાય એ વંજણના ભાવા (છે) (ટેક) (૮) આ કરવુ આ ન કરવુ એમ અન્યને શિક્ષા દે (પણ) તુ ને પ્રમાણે કગતો નથી, (અને) અનુચિત કર્મ કરે છે, (ટેક) (૯) અતરના છળ અન્ય ન લહે, પણ અનરજામી જાણે, દમ દયાનો સ્વામી જે (પણ) છે તે તો સાચાનો (જ) સગી છે. (ટેક) (૧૦)

અન્યથ—વદાવનમા કા'ન હોમો હોમો વાસાની વગાડે (છે) તે વાગે (છે) રે. (ને) નાદે સુનિવરની વાસણી વેધી (અને) કોને સાન નવ રહીરે (ટેક) (૧) ચરણે નમવાને કાજ તરુની શાખાઓ ઝૂમી રહી (છે) રે, અને વૃક્ષ સાથે વેલી (પણ) ઝુમી નહીરે, આજ અમારા ભાગ્ય (ને) ધન્ય છે) (ટેક) (૨) જમના નીર ચાલે નહિ રે, (અને તે) નાદ સૂણી (મારાથી) ન રહેવાય. (ટેક) (૩) વાછરે પય પાન કરે નહિ,

બીજા ધોરણનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ વ્યાખ્યા. [૧૭]

(અને) કાન દબને સાબળેરે, કાને નાદ સૂણવાને માથો માળા તોડી તાઢાં પળેરે. (ટેક) (૪) ટાટડી જળ કમળ કૂલ્યા, (તેથી જાણે) બાણુ હીમો દોસે છે રે, શકર સમઘ મેલી રહ્યા (છે) (એ સવણ) જગતને જાણુ થયુ રે, (ટેક) (૫)

સમજાવટી—તારા મનના કણ બેઠ જાય નહિ તો પછી તારા પર પ્રભુ શી રીતે રાજ થાય ? પ્રભુના બળનમા અને કૃષ્ણનું નામ વાદ કરવામાં તને ધણુંજ આજમ આવે છે, પણ તું આખો દહાડો પારખી બહોષ કરવામાં, લવારીમાં અને ડાઆકુટ કરવામાં થાકતો નથી તો પછી તારાપર પ્રભુ (૧) કૃષ્ણની પૂજામેવાની કિંમત કરતી વખત તારું શરીર કૂળે છે, પણ તું પાનાં અને સોગટા રમતાં રાત દહાડો ફરીને બેસતો નથી. (ટેક) (૨) કૃષ્ણ માટે સુખ ધસવાની મહેનતથી તારું શરીર બગડે પણ કુડી અને કુદકુ લાફને મરી મસાલો અને ભાંગ હોસથી વાટે છે, ત્યારે તારું શરીર બગડતું નથી (ટેક) (૩) તને અગિઆરસના અને ઓચવના ઉજાગરા કરવા ધણુ ભારે લાગે છે, પણ તું બાંડ અને બઢેલા જોવાને માટે આખી રાત જાગે છે (ત્યારે તને ઉજાગરા નડતા નથી) (ટેક) (૪) હરિ બઠન આવે તો જાણે પીઝા વળગી હોય તેમ લુખુ સુકુ ખવરાવે, પણ જો સબધી અને પરાણા આવે તો તેને તું આગ્રહ કરીને મીઠું બોજન મૂકે છે (ટેક) (૫) ધર્માચાર્ય જે પૈસાની (નજવી) સેવા કરવાનું બતાવે ત્યારે ત્યાં તું અણગણતું (નહિ સમજાય એવું) જોડે છે, પણ ત્યારે ધરની બાયડી ધરણ માગે ત્યારે તું હસીને ખુશી થઈ જાહે છે (ટેક) (૬) કૃષ્ણને ખોટા મોતી, ઠાવ અને નિંડાના ધરણા ધાસે છે, પણ ક્રોધરા અને બાયડીને સોના, રૂપા, હીરા, મોતી વગર માસે નહિ. (ટેક) (૭)

ફનિયાને બતાવવાને જપ કરવા બેસે છે, બાકી તો ખાવાને માટે પશુ નહાય નહિ, વિશ્વાસલાત કરે ત્યા મરીબ થાય એવા વૈષ્ણવના (તારા) ચાળા છે. (ટક) (૮) આમ કરવું, આમ ન કરવું એમ ખીજને શિખા-મણુ દે છે, પશુ વુ તો તે પ્રમાણે કરતો નથી, અને અયોગ્ય કામ કરે છે. (ટક) (૯) તારા મનના પ્રપચ ખીજને જાણે નહિ પશુ ઇશ્વર જાણે છે, ઘસ દવારામનો પશુ (પરમેશ્વર) એ તો જ્ઞાતાનોજ જ્ઞાતી છે. (ટક) (૧૦)

જમના કિનારે ઝોકુળની પાસેના વનમા શ્રીકૃષ્ણ હુબા હુબા વાસળી વમાડે, તે વાસળી વાગે છે તેના અવાજથી મુનિયોમા ઁષ્ઠ તેમની પશુ પાસળી વધિધાઈ જાય છે મતલબ કે તેઓ વાંસળીના મધુર સૂરમાં મશ્ગુલ થઈ ગયા અને તેથી કોઈને જ્ઞાન રહ્યું નહિ. (ટક) (૧) શ્રીકૃષ્ણને પંચે જ્ઞામવાને માટે જાડની ઝાળીઓ લગી રહી છે, અને વૃક્ષની સાથે વેલી પશુ લગી રહી છે, તે જાણે કહેતા હોય કે આજ અમારા નસીબને ધન્ય છે. (ટક) (૨) એ અવાજ સાંભળીને ચમુના નદીતુ પાણી વહેતુ નથી, અને હરણુના મનમા મોહ થાય છે, પક્ષીઓ માળામા હાલતા નથી મતલબ કે સ્તબ્ધ થઈ ગયા છે એ અવાજ સાંભળીને મારાથી રહેવાવુ નથી (ટક) (૩) વાછરડા ધાવતા નથી, અને ધ્યાન દધને સાંભળે છે, કાને અવાજ સાંભળવાને માટે ગાયો ગળામા બાધેલુ દોરડુ તોડીને ત્યા જાય છે (ટક) (૪) સ્થિર જળકમળ (જળમા પેદા થતા કમળ) ખીલ્યા તેથી જાણે સૂરજ જાગ્યો હેખાય છે મહાદેવ સ્તબ્ધ થઈ ધ્યાન છોડીને એક ચિત્ત રહ્યા છે. એ બધી ફનિયાને ખબર પડી છે (ટક) (૫)

ચોર્થાસી તાલુકાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” નો આના. [૧૯

પ્રાણીના લોહીમાંથી ઉત્પન્ન થતો
મેલ. (એનો રંગ લાલ, ગુલાબી
કમક પીળો મણી રૂપે હોય છે)
જગત્તાર, ઝાઝીતાર=આફ્રિકામાં
સહેર છે.

માડગારકર=આફ્રિકા ખંડમાં બેઠ
છે. દુનિયામાં મોટા ટાપુઓમાંનો
એક છે

ભૂમધ્ય=(ભૂ+મધ્ય) પૃથ્વીની વચ્ચે
આવેલો

પુરબહારમાં=ખીલતા, નીકળતા
પાસિફિક મહાસાગર=શાત મહા-
સાગર (અથવા મહાસાગરમાં ૩
ભાગ પૃથ્વી એણે રોકેલી છે)

અહુપગી=(અહુ+પગ+ઇ)=ધણા
પગવાળા

ખોખુ=જીવ વગરનું ખોળીકું
રસી=લોહી પાણીવાળો ચીકણો પદાર્થ
અનત=(અનુ+નહિ+અત)=ધણાજ
અનત કોટી=(અનત+કોટી)

ધણાજ કરોડ, અતિશય, સપ્તાયધ
વિભાગ=(વિ+ભાગ)=ભાગના ભાગ
ઉષ્ણગરમ

કટિબધ=(કટી+કેડ+બધ=મધન)
પૃથ્વીપર જુદા જુદા પ્રદેશોમાં
ટાઢ તાપ કેવા પડે છે તે બજાવ-
વાને પૃથ્વીના મુખ્ય પાંચ પટા
પાડેલા છે તે દરેકને કટિબધ
કહે છે

ઉષ્ણકટિબધ=કર્ક અને મકરવૃત્ત
વચ્ચેનો ૪૭ અંશનો ભાગ; વિષુ-
વૃત્તથી ઉત્તર દક્ષિણ રૂડા
અંશનો ગરમ પ્રદેશ

જગાણુ=પોલાણુ
વામ=એ હાથને પહોળા પસારી
રાખતા એ હાથ ને છાતી જેટલી
લંબાઇ

જવાળામુખી=(જવાળા=અગ્નિ=
મુખ=મોન+ધ=વાળો)=જેના મોઢા-
માંથી ધુમાડો બળતા પથરા વગેરે
નીકળે છે એવો

વિસામો=વિશ્રાંતી
નાળિએર=(સરકૂત નારી કેર ઉપરથી)
(નાગિક=પાણીવાળું નદર=ઉગણુ)
=પાણીવાળી જગાએ ભીગનાર
ઝાડનું ફળ, નાળિએરીનું ફળ

૨૦] મુખ્ય ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રતીકશીલના ડાઘા આપા.

પ્રતીકશીલના

મુનાની હકીમો=દારસી કે અરખી

વેદકશાસ્ત્ર પ્રમાણે દવા કરનાર વેદ

વિધિપૂર્વક=અમુક રીત પ્રમાણે

અરમ=રાખ

માત્રા=ધાતુ વગેરેને મારી કરેલી દવા

કિરમજી=સરકત કૃમિજ ઉપરથી

(કૃમિ=જીવડો+જ=પેદા થવું)(એ

એક જાતના જીવડામાથી પેદા

થાવ છે)=સાલરમ, ઘેરો બાલરમ

સવાસ—પરવાળાના બેટા ક્યાં ક્યાં છે ? પાસિકિક મહાસાગર નામ પાડવાનું કારણ શું ? (એમાં તોફાન થતું નથી માટે) પરવાળા ઠાણે ખનાવે છે ? પરવાળાની ખનાવટ કહો.

પાઠ ૧૧.

આરમા=ભાવ

દાનવર્મ ભુદિથી આપવું તે

અપમ=(અપ=વિગ્નેમ ખનાવનાર

પ્રત્યય+અમ=અવયવ)=જોને

એક અથવા વધારે અમ નથી.

તે (લુલુ; લમડું, વુડું, આંધળું,

બહેર વગેરે)

સારખી=એક તારનું વાજી

રોશની=પ્રકાશ, લાઇટ

સ્વર=અવાજ

દીન=દયામણું

વદન=(વદ=બોલવું+અન)=બો

બોખરી=સારા અવાજ વગરની

બેસર=(બે=નહારો+સર=અવાજ)

કાનને સારો ન લાગે એવો

અવાજ

ચિત્તશ્રમ=(ચિત્ત+શ્રમ) માડા જેવો

નિશાસ=નિસાસા

ક્ષય=ખાઇ, શરીર દહાડે દહાડે

ધસાવું જાય એવો રોમ

આળસ=માદગીએ, રોમે

હાય=ચીકર, ચિતા

સર=માવનમા મુખ્ય જે સાત

સ્વર છે તે (સા, રી, ગ, મ, પ, ધ, ની)

કઠ=સૂર, અવાજ

લીન=એકતાર, મશગુલ

હા=લીડ, જમાવ

પુઠ ફેરવી=પાછી વળી

મળીરા=કંઈક જાય અને થઈ

હિંદુસ્તાનની જગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ચાર આના. [૨૧

આશ્વર્થ હપખવે તેવા પહુ, મબીર-
પહુ
પરવરદેમારબ્રાણી માત્રને પુર

પાડનાર, દુનિયાનો સાહેબ,
પરમેશ્વર
અન્ધીસારી

સાર—એક પીળતના બાવને લીધે આજ્ઞા બંધાય છે અને તેથી
સારો જામ મળે છે.

પાઠ ૧૨.

અનારોગ્ય=(અનનહિ+આરોગ્ય=
તદુરસ્ત)=તદુરસ્ત નહિ, રોગી
આરોગ્ય=(અનનહિ+ રોગ=ય=
સ્થિતિ)=રોગ વગરની સ્થિતિ,
તદુરસ્ત
તપીએત=શરીર, પ્રકૃતિ
શરદી=બેજ, પાણીવાળી હવા
તદુરસ્તી=(તન=શરીર+દુરસ્ત=સક
નન=વાળુ)=આરોગ્યતા
પચે=મચે
સડસડાટ=સપાટાળધ, ઝડપથી
ચુઆ=વરસાદના છાટા છાપરામાથી
ટપકે છે તે જગા
તાડછા=તાડના પાતરા
વગ=સવડ, જેમવાઈ
બોલતળીઈ=ધરમાં નીચેનોબોલપર-
નો બોલ

વેધ=ધર બાંધવાના જાત્ર પ્રમાણે
ન બાંધવું તે, ખામી, બાધ
નિકાલ=રસ્તો, માર્ગ
કરામત=ઝાડો પિશાબ, મળમૂત્ર
કમસમજ=(કમ=ઝોછી+સમજ)=
ઝોછી અકલ
જમાવ થાય છે=મેળી થાય છે
ત્રિદોષ=વાયુ, પિત્ત અને કફનો,
બગાડ, તાવ, શૂળ અને ખાસાનો
રોગ
ફેફસા=હવા ભરવાની કોથળીઓ
કાજળ=મેસ
ઢોરઢાંખર=ઢોર વગેરે
મળમૂત્ર=ઝાડો પિશાબ
ઉલટી=ઝોકારી
ચૂકપેટમા દુખાવો થવો તે
કોમળીક=ઝોકી ઝોકાને માણસ
મરે તે રોમ
જમાવ=મેજ

૨૨] ખાંચમા ધારણનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના.

આર—ધર આધતી વખતે કહ કહ આખતો ધ્યાનમા રાખવી ?
ધરની અદરની વ્યવસ્થા કેવી રીતની રાખવી ?

પાઠ ૧૩.

કાશી=મગા નદીપર પવિત્ર જગત્રાનુ
ધામ છે.

યાત્રા=જત્રા

કાશીવિશ્વનાથ=મહાદેવનું નામ છે

તીર્થક્ષેત્ર=જગત્રાનું ઠેકાણું

મંદિર=ઠેકાણું, ધામ

મુકિતપુરી=(મુકિત = મોક્ષ+પુરી =
નગરી)=મોક્ષાની નગરી

અશક્ત=(અ+શક્ત=શક્તિ=)

કમજોર

દેહ પડે=મરે

જન્મ મરણનો ફેરો ટળે=મોક્ષ મળે

ખ્યાલ=વિચાર, ધારણા

સોષ=જોગવાઈ, સવડ

ભાથું=મુસાફરીમા સાથે રાખેલો

ખાવાનો પદાથ.

ચોર ચાકર=ચોર વગેરે

પરાપર=પ્રણીજ

ખીન=વગર, વિના

પ્રાદ્=ઓવારા

દશાશ્વમેધ=(દશ+અશ્વ=ધોડો+મેધ

=ભોગ, બળિદાન) દસવાર ધોડાનું

બળિદાન આપેલી જગા

અહનિરીક્ષણ=(અહ+નિરીક્ષ=ધારીને

જોવું+અણ એ પ્રત્યય નામ કરે

છે)=અહનું અવલોકન

વિચિત્ર=તરેહવાર

ધટાકાર+(ધટ+આકાર)=ધટના

આકારનું

ધાટ=આકાર, ડોળ

શિવમંદિર=(શિવ+મંદિર) મહાદેવ

નું દહેર

વિશ્વવિખ્યાત=દુનિયામા જાણીતું

શિવાલય=(શિવ+આલય=ઠેકાણું)

મહાદેવનું દહેર

બીલીપત્ર=(બિલી=મિલા+પત્ર=પાદડા)

=બિલીના પાદડા

દર્શન=જાણી

જ્ઞાનકૂપ=(જ્ઞાન+કૂપ=કુવો) અકકલનો

કુવો (એમા નહાવાયી અકકલ

વધે છે)

ચોથા ધોરણનો “સુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૨૩

ભાવિક=ભાવન+ક=વાળો=આસ્થા
વાળા, શ્રદ્ધાળુ

આયમન=મળી હાથેલીમા પાણી
લઈ ચૂસી જવું તે, ચામળી
પાણી પીવું તે.

મજવા કાતર=ખીરસા કાતર;
ચોરી કરનાર.

સાવધ=સચેત, હોશિયાર, ચાલાક
ઝંખાદાર=(ઝંખા=માળનો આગળ

વધારેલો ભાગનદાર=વાળા)
=ગોખવાળા

ખિયેખિય=સભર, સ પૂર્ણ,
પાસેપાસે

કિનખાખ=સખ અને રેશમથી
બરેલું તરેહવાળું કપડું.

કુમાસ=પોત

મજલીન=એક જાતનું ઝીણું
કુમાસનું કપડું

પીતાખર=(પીત=પીળું નખખર=
રેશમી વસ્ત્ર)=પીળું રેશમી વસ્ત્ર;
અખોટીક

નમુનેદાર=એક, ઉત્તમ

મૂલિપત્થર કે જાકમા કાતરેલું

કે ધાતુનું મોલું દેવી દેવીનું
જે સ્વરૂપ તે

નાનાવિધ=જુદી જુદી જાતના
આખ ધરાતી નથી=વારંવાર
જોવાનું મન થાય છે.

દબબો=મપકો; ઠાઠ
સાજ=શણગાર

શ્રેષ્ઠ=મોટામા મોટું
ધુરધર=ઘણું મોટા

આચાર્યો=મોટા શુરુઓ

પાઠશાળા=(પાઠ=શાળા)=કોલેજ

અનાદિ=(અનન+આદિ=આરંભ)=જેને
આરંભ નથી તે, ધણું જુના

પદ્ધતિ=રીત, રિવાજ

પાઠ ૧૪.

ખત=કાળજી; ચેતક

સાયવટ=(સાય+વટ=પાણી)=સાચા-
પણું

કુમળું=નાનું

પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી=જે
આદત પડી હોય તેમટાડી મટે
નહિ.

ધુપ્પી=વખાણવા માટેનું ચતુરશીક

૨૪] ત્રીજા ધોરણનો "મુખ્યગણિત શિક્ષક" અઢી આના

મહાવરો=અબ્યાસ	બાહ્યાવસ્થા=(માત્ર્ય+અવસ્થા)
ગદે=વધારે, આતશય	નાનપાનુ
૨૬ ૬વા=મરજીમાં આવે તેમ કરવા	જનેતા=મા
પરક્ષા=(પરિ+પક્ષ=તપાસવુ+આ)=	ભક્તિભાવ=પરો પ્રેમ
ચોગરદમથી તપાસવુ ને	જીવન=જિંદગી
આદરી=આરબી, શરૂ કરી	સાપડે છે=મળે છે, આવે છે
મુક્તાફળ=મોતી	પાયા વગના=નખામાં
અકુર=ફણગો	સ્વર્ગ સમી=સ્વર્ગ જેવી
હૃદયકમળ=ગેમાથી પ્રેમ પેદા થાય	મૃળ=શરૂઆત
છે ને, અતઃકળુડપી કમળનુ	પ્રતાપ=મળ
ફૂન	પાઠ ૧૫.
અનુ રણુ=(અન=પાછળ+કૃ=કરવુ)	વિવેક=ખર ખોટું સમજવાની
દેખાદેખા ના નુ જોઈ ખીનખે	શક્તિ
કરવુ ને	ગળપત્ર=(જળ+પાત્ર)=પાણીનો
અનુરૂપ=મળાને પરેપૂરે મળે	લાટે
૮૬=૧૨, ૨૬ના	મગાસ=સુરતીથી એમએક મો
શેષ=(રોગ+અપ)=ગોષ કરનાર	પહોળુ ઢાંચ છે તે
પ્રજ્ઞમત્તા=(પ્રજ્ઞ+મત્તા+અક)=	હુ'દ=૧૬ ૧૨, ગર્વ
દૈયતની મત્તાગળુ	સભાવિત=આમરદાર, પ્રતિષ્ઠિત
પ્રમુખ=પ્ર+મખ=રો, મુખી	પરિચય=એળખાણ, સહવાસ
હીડી અરુર સારી વાણી	ખીમત્તા=લુગ શબ્દ, અનશબ્દ

સવાસ—૦૧૦ શીખગનુ મુખ્ય રચના કયુ ? આપણા કરતા
મેંડા, બરોમરીઆ અને નાના સાથે કવી રીતે જતવુ ? આપણે ધેર

ચૌથીનો "ડિક્શન શિક્ષક" ચાર આના. [૨૫

કોઇ આવે તેની સાથે કેવી રીતે વર્તવું ? આપણે પોતાકે કેવો રાખવો ? સારા માણસ દેખતા કઇ કઇ ક્રિયા કરતી નહિ ? અંગ્રેજ લોકોને મળવા જવામાં કયા કયા નિયમો વાદ રાખવા ?

પાઠ ૧૬.

છત્રે=છત્રીથી

છાંય=છાયા

છડીધર=છડી ધરનારા,

ચોપદાર

છાજતા=શોભતા

હોદ્દો=છત્રીચાળી અ ખાડી

રસિક=આનંદી

નિરાજતા=શોભતા

આયુષ=આવરદ

અગ્રમા=નસોમમા

આગ્રમા=આગ્રમા

ઉપયોગ=મોજામજા,

સુખવિકાસ

જોગ=લય, યોગ્ય

અજોગ=અયોગ્ય,

નાસ્તાયક

અજને=ત્રિજોરોમા

લોકતાણી=મોહુ કાઢીને

મસાણુ=હિંદુ લોકોના

મુડકા દાટવા બાળવાની

જગો

ઈંદ્રપુરી=ઈંદ્ર રાજની

નગરી

અનુમાર=મળતી, જેવી

નગરીઓ=શહેરો

નોખ=શોભા

કાટીધજ=કરોડો પતિ,

લખેશરી

ગરજતા=ગાજતા,

ખોલતા

ગોખ=ઝખે, રવેશ,

માળનો આગળ

વધારેયો ભાગ

સુદરી=પ્રુખસુરત સ્ત્રી,

દેખાવડી સ્ત્રી, પુડડી

સ્ત્રી

ગુખસ રસારા ગુણ-

વાળી.

મર્દ=મરદ, પુરુષ

કા=કોણુ

કાર=કોણુ

મર્દ=ધૂળ, ખાડો

મટો=ટળો

ખાત=ખાઈ

સ્વામ=કૃપણુ

અરણુ=પગ

રમરણુ=વદ

ત્રિતા=(ત્રિ=ત્રણ+તોક)

=સ્વર્ગ, મૃત્યુ ને

પાતાલના લોક

મધ્ય=મા

હરન=હાથ

કરણુ=જાન

કૃપાળ=કૃપાળુ, દયાળુ

નેત્ર=આંખ

વદન=મેહુ

દત=દાત

ખાનપાન=ખાવા પીવાનું

૨૬] પાંચમા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” આર આના.

અભાગી=કમનસીબ	શિક્ષા પાનવાને માટે	હારે=ગુમાવે
પાન્યો=કમાયો	રહેવાનું કેકાણું, દોજખ	હાલે=ને
કાપ=કચરો	સારવતરવ	આધ=પહેલું, પ્રથમ
જાન્યો=એકેકે કર્યો,	પોથી=ચોપડી	અત=છેલું
ખાઝયો	ભોજન કરનારી=રાધ-	વાચા=વાણી
ધડીક=વખત	નારી	અવિચળ=સ્થિર, સ્થાયી,
આયુ=આવરદા, જિંદગી	હાલો=લો, જાણો	અચળ
મનરજન=(મન+રજ-	અતર્પિત=હિલ્લાપિત=અદ	દનદન=રોજરોજ
ન)=મનને ખૂશ કરે	રથી અને બહારથી	આદિ=પહેલા
એવી	સમગ્રય એવી સમ	વરણુ=અક્ષર
ગુપ્તોત્તર=(ગુપ્ત=છુપો	સ્થા, ગુપ્ત અને ખુલ્લો	ગામેતી=પટેલ
નહિતર)=છુપો જવાબ	અર્થ સમગ્રય એવી	શાશ્વત=જેનો નાશ
નાથ=ધણી, સ્વામી	સમસ્થા	નહિ તે.
નરક=પાપી પ્રાણીઓને	શ્રીકૃણ=નાળિએર	
તેમના મરણ પછી		

અન્યથા—(જેને છત્રે છાય થતી), (અને જેની આગળ) છડીધર
છાજતા, અને (જે) રસિક હાથીના હોદ્દામાં બિરાજતા, (વળી જેના)
ભાવ્યમાં આયુષ (અને) અનેક રિક્તિ બરેલી (હતી,) તે પશુ એક
દિન ઉછળતી આગમાં સૂતા (૧) (જેઓ) ઉપભોગ ભોગવતા (હતા)
(અને તેમાં) મહા સુખ માણતા (હતા) જોગ અજોગ જરી જોતા
(કે) જાણતા (પશુ નહિ) (વળી જેઓએ) કરોડો દાન ખજાને (અને)
ખાણમાં કીધા (હતા) (તેઓ પશુ) મસીદ (કે) મસાણામાં સોડતાણી
(ને) સૂતા (૨) તોખમાં ઘંટિપુરી અનુસાર નગરીઓ હતી, (ને નેમાં)

કોટીધન સાહુકાર ગોખમા ગરજતા (હતા) સારા ગુણની સુદરીઓ (હતી) (અને) મદદમા મદદા ગુણ (હતા) તે (નગરીઓ) કે જાણે કંઈ કાર મદદમાં મળી ગઈ ! (૩) માટે હે ! મારા મિત્ર, આ વાત વિચારોરે શ્રાત પાપી મટો (અને) ભલા અને પવિત્ર થઈ જાઓરે, (અને) જીવનનું કૃણ ભગવાનનું ભજન જાણી (તેને) ભજોરે, અતર પ્રીતિ આણી (તમે) નિત (તેનું) 'યાન ધરો. (૪)

અન્વય—હે મિત્ર સ્થામ (ના) ચરણ (નું) સ્મરણ (કરવું) (એજ) સાચી (અને) સરસ રીત (છે,) તે વિના ત્રિલોક મધ્યે કોઈ વાત કાચી (છે,) (હે) કૃપાળુ તે હન્ત, ચરણ, કરણ (અને) નાક કીધું (છે,) (અને) નેત્ર, વદન (અને) દત આપી (વળી) જ્ઞાન (નું) જ્ઞાન દીધું, આજ એજ ખાનપાનની ખૂબ ચીજ આપે (છે,) (તે વળી) ભૂખ, તરસ, ઠંડ, તાપ (તથા) સવ નદ કાપે (છે,) તે તને ધડીએ ધડીએ યાદ આણે (છે,) (પણ) તું દુષ્ટ અભાગી તે કદ દેવને ન જાણે (હે અલ્યા) જીવ તું વિચારી જો (કે) જનમ પામીને (તું) શું પામ્યો ? (તે) ભક્તિની જીવિત ન જાણી (અને) પાપનો કાપ જામ્યો, (પણ) હજી ઉપાય છે, (તે) થાય તો ધણજ સાર કારણ કે જે ધડીક જાય (છે તેમા) તાર આયુષ્ય ઓછું થાય (છે.)

અન્વય—નરકનો નાથ કોણ ! દહીનું સાર (તેને) શું કહીએ ? બાળક તણી પોથી તેનું નામ શું લખએ ? ભોજન કરનારી નિત્ય ધઉનું ઘેર શું કરે (છે ?) ચતુર પુત્ર એ ચાર (પ્રશ્નના) ઉત્તર મનમા વિચારી લહો જે સમજી શકે તો માન દઈ બેસવા ઓટલી આપુ; (અને જો) નહિ સમજી શકે તો (હું) તને કહું (હું કે) જમ, ધી, ચોપડી, રાટલી, (ધી ચોપડી રાટલી જમ.)

૨૮] સુરત જિલ્લાનો “ભૃગૌળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

અન્વય—શ્રીકૃષ્ણના શુ હાય ? દગો કરતા શુ હારે ? ગામડા મહી અધિક ભારે પદવી કોણ લડુ ? મટે નહિ તે કોણ ? સૌથી પરમ દુખ શુ છે ? આદ્ય ને અત (અક્ષર) દાટી, ત્યા જે નામ રહ્યું છે, એ વાચા (નો આપનાર) અવિચળ દેવ છે, (અને) દન દન આદિ વરણના પદ પર રહેમ નમ્ર રાખી રહે (છે) એમ મધ્ય વરણનો કવિજન કહે છે

સમજુતી—જેને છત્રથી છાયા થતી અને જેની આગળ છડી ધરનારા શોભતા, અને જે રસીઆ હાથીના હોદ્દામા શોભતા, વળી જેના નમીમમા આવરદા અને ઘણી દોલત ભરેલી હતી, (મન લમ કે પૈમાદાર તથા લાખી હિમરવાળા હતા) તે પણ એક દિવસ જોસભર બળની આગમા (ચિતામા) સૂતા (મરણ પામ્યા) (૧) જેઓ ભોજમઝા ભોગવતા હતા. અને તેમા ઘણું સુખ સમગ્રતા હતા, તે યોગ્ય અયોગ્ય જરા પણ જોતા કે જાણતા પણ નહિ, (મનલમ કે મરણ મુજબ વતના) વળી જેઓએ ત્રિજોરીમા અને ખાણમા કંગોડો રૂપીઆ ભેગા કીધા હતા, તેઓ પણ મસીદ (ડાંગરનાન) કે મસાણમા સોડ તાણીને સૂતા (મરણ પામ્યા) (૨) શોભામા ઇંદ્ર રાગની નગરી જેવા શહેરો હતા, તેમા લખેશરી સાહુકારો ઝંઝાખા ગાજતા હતા, (ખુશાલીના પોકાર કરતા હતા) વળી તે શહેરમા સારા ગુણવાળા દેખાવડી સ્ત્રીઓ હતી, અને પુરુષમા મોટા ગુણ હતા, તે નગરીઓ કોણ જાણે કયે ઈંદ્રાણે ખાડાના દટાઈ ગઈ. (૩) માટે હે મારા મિત્ર આ વાત ત્રચારા. બાદ તમે પાપી ટળા ભવા અને પવિત્ર થઈ જાઓ, જીવતરનો લાભ ઈશ્વરનું ભજન જાણી, તેને (ઈશ્વરને) ભજો, મનમા હેત લાવી, તમે દરરોજ તેનું કમરણ કરો. (૪)

શુભશાસ્ત્ર પ્રાંતની સાં જૂની પ્રાનોત્તરમાળા ત્રણ આના. [૨૬]

સમજીતી—હે મિત્ર કૃષ્ણના ચર્ચનું ધ્યાન ધરવું એજ ખરી અને સારી રીત છે, તે વખત ત્રણ લોક મધ્યે કરોડો વાત નકામી છે; હે દયાળુ તે હાથ, પગ, કાન અને નાક રાંધું જે, અને આખ, મો અને દાંત આપીને વળી સમજાવું પણ આપી છે આજ પશુ એજ ખાવા પીવાની ઘણી વસ્તુ આપે છે. અને વળી જૂખ, તરસ, ટાઢ, તડકો તથા સર્વ દુખને દૂર કરે છે, તે (ધંધર) તને વારવાર યાદ કરે છે, પણ તું પાપી, કમનસીબ ને મોટા દેવ (શ્રીકૃષ્ણ)ને જાણ્યો નથી હે અલ્યા જીવ! તું વિચારી જોકે અવતાર લખેને તું શું કરાયો? (મતલબ કે કમજ નહિ) તે ભક્તિની તદખીર જાણી નહિ, અને પાપનો કચરો (પાપ રૂપી કચરો) એકઠો કર્યો, પણ હજુ ઇલાજ છે તે યાચ તો ધણજ સાચ, નહિ તો જે વખત જાય છે, તેમા તાર આવરદા એણુ યાય છે. માટે જિદગી પુરી યાય તે પહેલાં કાંઈ ધંધર બબ્બન કરી લે

સમજીતી—નરકનો માલિક કોણ છે? હહીનું તત્ત્વ તેને શું હીએ છીએ? જાણની ચોપડી તેનું શું નામ લખએ છીએ? મોબ્બન કરનારી દરરોજ ધડનું ઘેર શું બનાવે છે? હે! શાણા માણસ તને એ ચાર સવાયના જવાબ મનમાં સમજે જો સમજી શકો તો આદરમાન આપીને ખેસવાને ઓટલી આપુ, અને જો નહિ સમજી શકો તો હું તને કહું છું કે જમ, ધી, ચોપડી રોટલી, [ધી ચોપડી રોટલી જમ]

ઉપર જે ચારે સવાલ પૂછેલા છે તેના ચાર જવાબ બેટલી લીટીમા છે [જમ, ધી, ચોપડી, રોટલી] એ ચાર શબ્દો લખેલા છે તેજ જવાબ છે. નરકનો રાજા જમ, હહીનું તત્ત્વ ધી, જાણકની

૩૦] ચોથા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ચાર આના.

પોથીનું નામ ચોપડી, ભોજન કરનાર સ્ત્રી દરરોજ ધેરધઉંનું ખાવાનું રોટલી કરે છે અંદરથી અને બહારથી સમજાય એવી સમસ્યા.

સમજૂતી—નાળિયેરમા શું હોય છે ? કપડ કરતા શું ગુમાવે છે ? ગામડામા મોટી બારે પદવી કોણુ લહે ? મટે નહિ એવું શું છે ? સાથી મોટું દુ ખ શું છે ? (ઉપલા પાચ મવાલના પાચ જવાખ ના સખ્દના) પહેલા અને છેલા અક્ષર દયાવી (પછી) ત્યા જે નામ રહ્યું છે, એ વાણીનો આપનાર અચળદેવ છે અને (એ) રોજ રોજ પહેલા અક્ષરના પદ પર મહેરબાનીની નજર રાખી રહે છે એમ વચલા અક્ષરના નામવાળો કવિ માણુસ કહે છે ઉપલા પાચ સવાયના પાચ જવાખ કયા ? દેવનું નામ નીકળે છે તે નામ કયું ? એ દેવ પહેલા પદના અક્ષરના નામ પર રહેમ નજર રાખી રહે છે તે નામ કયું ? અને વચલા અક્ષરના નામવાળો કવિજન કયો ?

જવાખ (૧) કોપર (૨) ધર્મ (૩) ગામેતી (૪) શાશ્વત (૫) મરણ ઉપર જે પાચ જવાખ ઠલ્યા તેના દરેકનો પહેલો અને છેલ્લો અક્ષર લખી રાખીએ અને બધા વચલા અક્ષર લખએ તો “પરમેશ્વર” એવું નામ થાય છે તેમજ છપ્પામા પહેલી છ લીટી લખી છે તેનો પહેલો અક્ષર લખએ તો “શ્રી અમદાવાદ નામ થાય છે, અને છપ્પાના પદર્માંથી વચલો અક્ષર લખએ તો “દલપતરામ” એવું નામ થાય છે

ખાંડ ૧૭.

પાધરો દોર=સીધો

ઝમઝગારો=વ્યંજકાર

દેગ=મોટો દેગડો

અનાવૃદ્ધિ=(અન+આ+વૃદ્ધિ વરસાદ) ડાવણી=લશ્કરી મથક

=વરસાદ ન થવો તે

રૂડા વાના=પ્રતાપ

અમુલખ=કીમતી

સોખ=સવડ

પહેલા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” પોષ્ટા બે આના. [૩૧]

યોગેન્દ્રીયે

| નાનાવિધગુદી ગુદી તરેહના

સવાલ—આગમાંથી શા શા લાભ થયા? આગમાંના એજનની હકીકત સમજવો હિંદુસ્તાનમાં સાડાપાય, સાડાચાર, સાડાચલુ અને અઢી ફૂટના માપની કપ કપ રેલવે છે ને તે ક્યાંથી ક્યાં સુધી ગય છે? વરાળના બળ સિવાય બીજા ક્યાં બળથી આગ માંડી ચલાવી શકાય છે?

પાઠ ૧૮.

શ્રીનગરગ્રામીર

દરિદ્ર=કંગાલ, ગરીબ

બવદેશ=બાગ્યેજ

દરિદ્રતા=કંગાલિયત, ગરિબાઇ

પ્રહર=પહોર, ત્રણ કલાક

કુળવાન=(કુળ+વાન)=કુલીન

કુળવતી=(કુળ+વતી)=કુલીન

કથની=કુથલી, ખોટી વાતો

ચલાયમાન=અસ્થિર, ચચળ

પાકટ=પુખ્ત

અતકાળગમરતા સુધી, જિંદગી પર્યંત

આપર્તિ=દુ:ખ, આકૃત

હિઝાહિ=કમાણી કરતાં વધારે ખચ

કરનાર, નકામું બહુ ખચ કરનાર

પ્રતિદિન=(પ્રતિ+દિન)=દરરોજ,

હમેશા

સેવવા=પાળવા

પાઠ ૧૯.

ખામીગતગી, અછત

કરપણવી=(કર+હાથ+પણવી+અશા-
રત)=હાથની નિશાની

મુદ્રા=ચિન્હ, નિશાની

શીઘ્ર=તરત ને તરત કરેલી

યાદદાસ્ત=સ્મરણશક્તિ

હારા=ઘોડાનું નામ

પ્રિયમન=કુળનું નામ

પરોપકાર યુદ્ધિ=પારકાનું બહુ

કરવાની વૃત્તિ

શિક્ષણ પદ્ધતિ=શીખવવાની રીત

ગત=હાલત

લિપિ=ભાષા

યોગ=યોગી, ગોઠવી

બેહદ=(બે+હદ) બહુબાલ

કર] ત્રીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” અહીં આના

અર્ધશાળ = અધ+શાળા) = આધ- | ચિહ્નનો-નિશાનીઓ, મુદ્રાઓ
જાની નિશાળ

જોર—(૧) ગમે તેવો અપમ હોય તોપણ તે હુદ્યોમ હોસ
અને દહનાથી બચી ગણી હોશિયાર થાય છે (૨) હથેરે આપણને
સધળા અવવો સારા આપેલા છે માટે હથેરનો પાક માનવો, અને
તેથી બીજા માણસોને સુખી કરવાના પ્રયત્ન કરવા

પાક ર૦. | તેડુ મોટું કામ કરવાની જે
સાહસજી કામ પાર પાડવામાં | હિમન તે, વગર વિચાર્યું કામ
જીવની હાનિ થવાનો સભવ હોય

અનવય—સાહસ કર્મ કર્યાથી હપેનો નાશ હોય કવિ શામળ-
દાસ કહે છે કે એ દૃષ્ટાંતથી દેખો.

સમજીતી—વગર વિચાર્યું કામ કરવાથી ખુશાલીનો નાશ થાય
છે, માટે સામળદાસ કવિ કહે છે કે તમે એ દાખલાથી જુઓ
રવાના કરવામાં=મોકલવામાં | ઈશ્વર=રાવણનો મદદરીથી થએલો
બેપરવા=(બે+પરવા) બેદરકાર | મોટો પુત્ર
જામીઠરી | શૂર=શૂરો
સાહસિક=(સાહસ+મક)=સાહસ | વીન્ધ્યોદ્ધો, બહાદુર
કરનાર | વિક્રમ=પરમાગ વશનો ઉજ્જનનો
પરશુરામ=અમરગિનના પુત્ર, ત્રેતા- | પરદુ ખમજન મહારાજ
યુગના પ્રારમ્ભમાં વિષ્ણુના દશ | સી દર-અલેખકાર, ઓસ દેશનો
અવતારમાનો ખડો ને ચોવીમ- | રાજા
માંનો ૧૬મો અવતાર છે | અમર=(અ+મર) મરે નહિ એવું,
નિજાપોતાને | કાયમ, અમર

હિંદુસ્તાનની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ચાર આના [૩૩]

જાગે=જાગે, ડેકાણે

યાદોમ કરી=ઝપલાવી

આગે=આગળ, અગાડી

ઉનાડપગા=ખેડા વગરના

અન્યથા—સાહસે પરશુરામે અનુનતે પુરો કર્યો, તે પ્રસિદ્ધ પરશુરામ નિજ વચને રહ્યો, સાહસે લક્ષ્મણે શૂર ઈંદ્રજીતને હણ્યો, સાહસે વીર વિક્રમને સહુ જન્ત બણે છે સાહસે સીકદર નામ સહુ જગે અમર છે જો તમે યાદોમ કરીને પડો તો કૃતેહ આગે છે.

સમજુતી—સાહસથી પરશુરામે અરજુનને માર્યો છે તે પ્રસિદ્ધ પરશુરામ પોતાના વચનથી રહ્યા સાહસથી લક્ષ્મણે શૂરા ઈંદ્રજીતને માર્યો. સાહસને લીધે મહાત્મા વિક્રમને આખી દુનિયા યાદ કરે છે સીકદરના સાહસથી તેનું નામ મધી જગાએ અમર છે જો તમે સાહસથી ઝપલાવો તો જીત અગાડીજ છે

સવાલ—સાહસ કેટલી જાતના છે ? સાહસ શબ્દને સારા અર્થમાં અને નહારા અથમા વાપરી બતાવો સાહસ શબ્દને સારા અર્થમાં વાપર્યો તે લાવણી બોલો

પાઠ ૨૧.

વાન=શરીર

નૃપતિ=રાજા

વિમળ=ચોકખી, શુદ્ધ

મોહિની=મોહ પમાડનાર

સદ્વિધા=સારી વિધા

વડુ=મોટું

કથુ=શા હિસાબમાં,

શા લેખામાં

હીન=ચગર, વિના

મૃદુ=મૃદ્ધ, અભણ

મગ્ગા=મગલો

કાકિલા=કાકલ

કગ્ગા=કાગડો, કાગ

રાકા=ગરીબ, નિર્ધન

મોર=મુગટ, છોડ,

હપરી

જટા=લાખો ચોટવો

પતગ=પતંગીડ

નિજ=પોતાની

જળચર=પાણીમાં રહેનાર

પ્રાણી

અગ=અગલા

ધાયા=દોડ્યા

ગાડર=વેડું

શીષ=માથું

૩૪] પાઞ્ચમા ધ્યાનુત્તરે “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના

અનન=મધરે	અનુભવ=અભ્યાસ, મદદ	સદ્ગતિનન=શ્વર મધધી
ગર્વવ=ગર્વેટો, ખર	વરો	જ્ઞાન
લોટે=આળોટે	વિષ્ણુ=વગર	કિતાત=નોકાન, ખોટી
છાગગામ	ભાવના=છેડા, ધ્યાનુ	મહેનત
શુભપોપર	ભગતના, ખામી	તપ=મનની હચ્છા પુરી
ભાષે=ભોવે	મનમા=નનની, મનવડે	પાડવા માટે દેહ મ્હ
માનિની=મ્મી	સિદ્ધ=નકી, મુક્ત	કરવું તે
શ્વાન=કુતરો	ગગ=ગગાછ	મમરમ=મરખાપણ,
વાગોળ=એક જાતન	દિલક=ડીલુ	મરખો પ્રેમ
પત્ની, વનવાગોળ	વલ્લ=ગયા	મજેગ=મેળાપ
ન્યાગે=જુએ	જપમાળા=જપ કરવાની	માવ=પા
પાડ=પવત	માળા	ભોગ=મુખ, વૈભવ
દ્દ=અચળ, કાયમ	નાકાં=છેડા	નિમિગલ=મોટો મચ્છ
છપીને=સતાઇને	અણુ=પગ	પેરેપેરે=યુક્તથી, ધીરે
નોળીકમ=નાકથી પાણી	પોતા=પહોંચ્યા	ધીરે, કમે કમે
પીવું તે	શબ્દ=શરણુ	મથી=ધણી મહેનત કરી
ગજગજ=મોટો હાથી	કાનકૂટયા=માન બહેર	વેત=મિલમ
મક્ષ=ભોગક	મારી ગયા	અળગો=જુદો, નોખો
પત્ર=પાદડા	નાવ્યુ=આવ્યુ નહિ	ટળ્યો=મટ્યો
કપિ=વાફરો		આશ્વ=પુછ

અનવય—રિદા માન મારે, વિદ્યા પુણ્ય જશ આપે વિદ્યા
(થી) વાન શોભે છે, નૃપતિ વિદ્યાને નામે (છે) વિશ્વમાહી વિવેક (અને)
વિદ્યાથી વિમળ વાણી (છે) વિદ્યાને જગતમા મોહિની ગણી, વિશ્વ

(તેને) વળ (રહે છે) સદ્વિદ્યા વિશાળ રાત્રી કે પૂર્ણ ચંદ્ર વડે
નહિ, સદ્વિદ્યા આગળ ધન કશું (અને) વિદ્યાળીન જન તે પછી (તે)
(તે) જ્યમ દસ આગળ જગ્યા (તેમ) પડિત આગળ મન (તે) મમજવો
(જેમ) કોઈ જા આગળ કશું, (તેમ) પડિત આગળ મૂઠ (તે)
(મમજવો,) જેમ રાય આગળ રાત્રી, (તેમ) પડિત આગળ મૂઠ (તે)
(મમજવો,) પડિતમાં ધણા પ્રાક્રમ છે, (તેથી) પડિત સો શિર મેર
છે શામળ કહે (છે કે) પડિત આગળ મૂઠ નો આગ (અને) ચોર
(જેવો) (કે) (૨) (પડિત) જલ જટા ધરે (છે) જળચર જળમાં
નહાય (કે) અગ ધ્યાન ધરવા ધાય, ગાડન રાપ મહારે (૧) અગ
મુખે દાદુ રાખે (કે) ગર્ભન બાર (મા) વેરે (કે) દુષ્ટ પુષ્ટ (મા) રામ
ભાખે (કે) વળી મોર માનિતી તજે છે, (અને) શ્વા સળક માય
છે, શામળ કવિ કહે (કે કે) (પણ) માયા વિના મર્ગમાં ગાળુ જાય
છ ? (૩) કાટ ઉચ્ચ ભાળે (છે) (અને) વાગેળ નીચુ ન્હાળે (કે)
(વળી) તરવર તાપ સહે છે, પહાડ દહ આમન વાળ (છે) નાગ વન
કરી ન રહે, ઉદરો છપીને રહે (છે) ગજરાજ તેળીકર્મ કરે (૪)
કપિને ફળ (અને) પત્ર (નો) ભક્ષ (છે) પણ) અનુભવ વીણુ છક્ક નર
મળે, ભાવના મરેજ ભગ છે (નો પણ) શામળ કાવ (મરેજ) (તે)
મનસા સિદ્ધ (છે) તેને કથરોટમાં (જ) ગગ છે (૪)

અન્યથા—નિલક કરતા ત્રપન (વર્ષ) વહ્યા, અને જપ કરવાની માળાના નાકા (ધસાદ) ગયા, તીરથ કુઠી પ્રીતિ (ચા) ચમ્યા, તોય હરિને ગર્ણ ન પોતા, કથા સુણી (ને) પ્રાપ્ત કૃટયા ચમ્યાના ન આવ્યુ એમ અખો (મહે છે) (૧) એક મરખતે એવી પેવે (જેટલા) પત્થર એટલા દેવ (માનીને) પૂજે, પાણીને દેખી (ને) જ્ઞાન

૩૬] ત્રીજા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” અઢી આના

કરે, (અને) તુળશી દેખી (ને) પાન તોડે અખો ભગત કહે છે કે એ તો બહુ ઉત્પાત. ધણા પરમેશ્વર એ આની વાત ! (૨) (સૌ) હરિ (ને) પામવાને (માટે) તપ કરે (છે) (પણ) અખો (તો) હરિમા મેળે કરે (છે) મારે તો મમરમ (હોવાથી) સન્નેગ મેજ (છે) (એમ) સાવ સ્વનત્ર (હોવાથી) (હુ) ભોગ પામ્યો જેમ ભર સાગરે તિમિગલ રમે (તેમ) હુ હરિમા તો દેહ કોણુ દમે ? (૩) મે પેરે પેરે મથી જોયુ જે હરિ વિના (એક પણ) પદાર્થ નથી તો હુ જે આઠ વેતનો ધડ્યો તે તે ક્યા અજમેા બ્રહ્મ (ને) પડ્યો, એમ જોતાં હરિ હાથ લાગ્યો (જેથી) અખો ટપ્યો અને એ (જ) આથ્ય રહી (૪)

સમજુતી—વિદ્યા અભિમાન છોડાવે છે, વિદ્યા પુરેપુરી આગર આપે છે, વિદ્યાથી શરીર શોભે છે રાજા વિદ્યાને (વિદ્વાનને) નમે છે, વિદ્યામાં વિવેક રહેલો છે, અને વિદ્યાથીજ શુદ્ધ વાણી બોલાય છે, દુનિયા વિદ્યાને તાબે રહે છે, મારી વિદ્યા એ ક્રીમતી જવાહિર છે, વિદ્યાથી કમ્મ પણ મોટું નથી, સારી વિદ્યા આગળ પૈસા કમ્મ (વિભાતમાં) નથી તેથી પૈસાદાર અભણ માણસને દોર જેવો જાણવો (૧) જેમ દસ આગળ અગતો તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢને જાણવો જેમ કોયલ આગળ કાગડો, તેમ વિદ્વાન આગળ મદ જાણવો જેમ રાજા આગળ ગરીબ તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢને જાણવો, જેમ ફરીઆ આગળ ટાકુ તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢને જાણવો વિદ્વાનમાં ધણા પ્રસાદ છે તેથી વિદ્વાન બધાથી મોટો છે, ગામળ કહે છે કે, વિદ્વાન આગળ મૂઢ તો આપર અને ચોર જેવો છે (૨)

સમજુતી—વડનું ઝાડ લામો ચોટ્યો (વડવાધ) રાખે છે, અને પતંગીક પોતાના શરીરને બાળે છે, પાણીમાં રહેનાર પ્રાણીઓ

બીજા દ્યારણનો “મુખગણિત શિક્ષક” બે આના. [૩૭

પાણીમા (હમેશા) નહાય છે અને ખ્યાન ધરવા બગલાઓ દોડે છે, ઘેટા માથુ મુડાવે છે. અને બકરા મોઢે દહી રાખે છે, મધીડાં રાખમા આળોટ છે, અને પોપટ મોઢેથી રામરામ બોલે છે, વળી મોર સ્ત્રીનો ત્યાગ કરે છે અને કુતરો બધાનુબ ખાય છે, પણ શામળ કવિ કહે છે કે સાચા વગર સ્વર્ગમા કોણુ જાય છે ? મતલબ કે કોઈ નહિ. (૩) ઊંટ ઉચુજ જીએ છે, અને વાગોળ પક્ષી નીચુજ જીએ છે, ઝાડો તાપ વેઠે છે, અને પર્વત સ્થિર આસન વાળી પડ્યા છે, નાગ ધરમાં રહેતો નથી અને ઉદરો સતાઇનેજ રહે છે, હાથી નાકેથી પાણી પીવાની ક્રિયા કરે છે, અને વાદરા ફળ અને પાદડાંનો ખોરાક ખાય છે, પણ ઇશ્વર ખરી ઝોળખ વગર મળતો નથી. કારણ કે ભાવનામા સહેજ ખામી છે, (તોપણ) શામળમટ કવિ કહે છે કે મનથી જોણે નડકી કરેલુ છે તેને તો કથરોટમાજ ગગા છે (તેની પાસેજ પરમેશ્વર છે) (૪)

સાર—જેઓ ઉપર બનાવેલી ક્રિયાઓથી ઇશ્વર મળે છે એમ સમજે છે તે ખોટુ છે, કારણ કે એવી ક્રિયાઓ તો પશુ, પખી, ઝાડ, પહાડ હમેશા કરે છે, પણ તેમનામા ઇશ્વરને ઝોળખવાની ખરી સમજ નથી, તેથી તે ક્રિયા નગમી છે માટે મનથી ખરી ભક્તિ અને સાચવટ વગર બીજી બધી ક્રિયાઓ નકામી છે

સમજીતી—દીલુ કરતા કરતા પઠ વર્ષ વહી ગયા, મતલબ કે ધરડાં થયા તે જપ જપવાની માળાના નાકા ધસાઈ ગયા, પવિત્ર ધામેએ ફરી ફરી પગ થાકી ગયા, (બહુજ તીર્થો કીધા) તોપણ પરમેશ્વરને શરણે પહોંચ્યા નહિ, કથા સાંભળી સાંભળીને કાન બહેર મારી ગયા, (બહુ કથાઓ સાંભળી) તો પણ અખો કહે છે કે ઇશ્વર

૩૮૬ | પહેલાનો 'ડિક્ટેશન શિક્ષક' અઢી આના

૧. સર્વો ગાર ખાન પુ નાદ (૨) ના મુખને ચાલી દેવ હતી, કે
 ૨. ના નાદ દમ અટકા મધાને દેવ ગાળીને પૂજે, ન્યા પાણી દેખે
 ૩. નાદ, પુખ્તી દખી ના પાદકા નાદ, અખો કહે છે કે એ
 ૪. નાદ નેનાત કહેવાય નમઃ ધાપુ પરમેશ્વર એ કાની ગત ? (૨)
 ૫. નાદ પરમેશ્વર મનના માટે કાદ વડ છે પણ અખો બકત તો
 ૬. નમ નમ નાત હી મા મળતા છે, મારે તો (અખાને તો) સરખો
 ૭. નમ નાતો મનના પ્રભા મેળાય છે, અને તમામ (મારે) પોતાને
 ૮. નાદ નાતો કુલ પમ્યા, જમ મોટા સમદ્રમા મોટુ માછનુ રમે
 ૯. નાદ નાદ નાદ નાદ પી રજા કુ, તો પગી શરીરને નકામુ કુખ
 ૧૦. નાદ નાદ (-) નાદ મ વડી મહાનત કરીને નાદ, (તો મને
 ૧૧. નાદ નાદ, પક નાદ હી નાદ પાણુ રતુ નાદ, (અખજ પ્રભુ
 ૧૨. નાદ નાદ (મા) આદ નાદી ચાતો મરેજે ઘડો નાદનાર
 ૧૩. નાદ નાદ નાદ નાદ, એમ નિચાલી જતા પ્રભુ હાથ
 ૧૪. નાદ નાદ નાદ નાદ (અખાનુ કુખલુ ગયુ) અને અ પર
 ૧૫. નાદ નાદ નાદ નાદ (૧)

પાદ ૧.

મોટુ નાદલુ

અરે નાદ નાદી મુમારકી	સારા નાદ, = સારો પનન
કરે નાદ	સુગત = નાદલુનો ફેરવવાનો દાડો
ધાદ = નાદી નાદ	મદર = ફર આની મુસાફરી
જગ નાદ = નાદ નાદ નાદ = નાદ	સરખામ = અમાન
ખી હી નાદ નાદ	મનના = નાદ નાદ નાદ
ખાદ નાદ = નાદ નાદ	ગમના = વાણુ મોટુ
ફાદ નાદ = નાદ નાદ	નાદર કયા વગર = મુકામ કયા વગર

ચોથા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૩૬

૮૧=ચીસ હ દ્રવેટ

કાટકા=કડકાકા

યાત્રિક બળ=(યાત્રિક+યત્રની+બળ
=શક્તિ)=માદામા સાદા યત્રની
શક્તિ

વિધુત=(વિ+વધારે+ધુત=પ્રકાશવુ
+ત=ભૂતકૃતનો પ્રત્યય=એવુ)
=પ્રાણી માત્રમા જે યુક્ત બળ
રહેવુ છે તે, વીજળા (એને
અગ્રેજીમા ઇલેક્ટ્રીસીટી કહે છે)

હોકાયત્ર=(હુકા=હુકકા=દામડી+યત્ર)
=વહાણમા દિશા બાજુવાનો સચો,
એની સોય હ મેસા ઉતર દિશા-
મા રહે છે

લોહયુગ્મ=(લોહ=નોદુ+યુગ્મક
ચુશી લેનાર)=લોહાને પોતાની
તરફ ખેંચનાર (એ એક એવી
જાતનુ લેહુ છે કે તેની પામે
થોડે છેટે સોય વગેરે ખીજી
સાધારણ લોહુ ધરીએ તો તેને
તે ખેંચી લઈ પોતાની જોડે
વળગાડી દે છે)

પાઠ ૨૩.

પ્રૌપદી=અગ્નિ કુડમાંથી નીકળેલી

કુપદ રાગની પુત્રી

સ્વયંવર=કન્યાએ પોતાની ઇચ્છા

મુજબ વર શોધી કાઢી પરણવુ તે

કુપદ=પચાળ દેશના રાગ, પ્રપદનો

પુત્ર

ભદ્રેવો=(ભૂ+દેવો)=બ્રાહ્મણો

નિવેદન કર=જણાવ, કહી બતાવ

ધુણ્ધુન=હોમ કુડમાંથી નીકળેનો

કુપદનો છોકરો

ચોજગે=તાકગે, ફેકશે

જળેજ=પાણી માજ

ક્ષત=ચા, છેદ

મન્ડ=માછડુ

ભગિની=મેન

વરમાળ=સ્વયંવરમા કન્યા જે

માળા=હાર પહેરાની પોતાનો

વર કરી થાપે છે તે, વરવહુતી

કાટમા પરણતી વેળા જે માળા

ધાબવામા આવે છે તે

અન્યથા—વીરો સામળો, પણ જે ધનુષ્ય ડહાબગે અને ચક્ર

૪૦] ચોથા ધોરણનો “રિક્રેશન શિક્ષક” ચાર આના.

નવા જનુ ગર જે ચારશે તે જાળેજ તેષ મરુને લાન કરશે, તેને (મારી) ભાતી આ વરમાળા પહેરાવશે

સમજુતી—અમુએ સામજો, જે કામહુ ઉચકશે અને ચક્રમાથી જન આરી રીતે માણુ કેન્ગે, ને પાગીમાજ જોષને મરુ વીધશે નત મારી બેન આ વરમાળ પહેરાવશે

દાય ધર્મને=પસ્તાઇને, દીલગીર થઇને

ગાગાનપો

જગદગ=મિત્રગતનો પુત્ર (એ

પુત્રનની બેન દુશીવા માય પર યો દતો)

બાધા ટેડા=કાકડા

તાર=તાર, મૂઠપર દાય કેરવો તે

સા'યો=ગાનયો

દુટી=નાભિ પેટના નીચના

ભાગમા જે ગરગરનુ મળ્ય

મિદુ છે તે

પણુક=ચાપ, ધનુનની દારી

ચોધડીકિ=ચાર ધડીગો વખન

શિશુપાળ=દમધોરનો વસુદેવની

બેનથી થએલા પુત્ર

નયનવેવ=આખ હેઢની તે

પ્રમળ=(પ્ર+મળ)જોરાવર

વેધી=વીધી, હેદી

વરો=પરણો

ખેદ=મળાપો, અફસામ

કીર્તિમત=(કીર્તિ+મત) આખર-વાળા

સા'યે=ગણુવે

માર્થ=સફળ

પણુનિયમ, પ્રતિજ્ઞા, બાધા

દાખી=મનારી

વીર્ય=પરાક્રમ, બહાદુરી

ક્ષત્રીજયે=ક્ષત્રી પુત્ર

ભીડે=ચરે

નિપ્ર=ગ્રાહણ

લાજ=આપર

સરશે=થશે

અન્યથા—કોઇ રાએ ગદો ગોડોની અને મરુ વેધી કન્યાએ

પહેલા દોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” પોણા બે આના. [૪૧]

વરો, મન્ડ વેધી કન્યા વરો, (કે જેથી) માર પણ મિથ્યા ન થાએ.
 (૧) કોઇ મન્ડ વેધી નવ શકે, આ જોયે સુને (મનમા) ખેલ થાય
 (છે.) સૌ ક્ષત્રી કીર્તિમત સો'યે, પણ શુ ! અહીંઆ (કોઇ) વીર ન
 હોયે ? (૨) વાર માયે સારા મુગટ મુક્યા છે (તો) હવે માર પણ
 સાર્ય (કે) કરો, (તમે) કોટે મોતીની માળા ધાલી છે (તો હવે) વીર્ય
 દાખી વરમાળ પહેરો (૩) કો ક્ષત્રી જ્યો હામ ન બીડે (તો) વિપ્ર-
 માંથી કોઇ કામ કરો, (કે જેથી) સમાકેરી ને મારી લાજ રહેશે
 (અને) વળી કન્યાનુ કામ સરશે

સમજુતી—કોઇ રાજા ઊડો ઊડો અને માછલાને છેદી કન્યાને
 પરણો, માછલાને છેદી કન્યાને પરણો. કે જેથી મારી પ્રતિજ્ઞા નકામી
 જાય નહિ (૧) કોઇ માછલુ છેદી શકતુ નથી આ જોઇ મને મનમા
 (દીલગીરી) બળાયો થાય છે, અફમોમ છે કે કોઇ માછલાને વીધવાને
 સમર્થ નથી અથા ક્ષત્રીઆ આમરદાર (પ્રતિજ્ઞાવાળા) જણાય છે પણ
 શુ ' અહીંઆ કોઇ બહાદુર નથી ? (૨) વાર તમે માયે મુગટ મુક્યા
 છે (તમે રાજા છો) તો કીક પણ હવે મારી પ્રતિજ્ઞા મફળ કરો, વળી
 તમે ગળામા મોતીની માળા ધાલી છે તે ખોટી માનુ છુ, તો હવે
 તમારે પરાક્રમ બતાવીને વરમાળ પહેરો (૩) કોઇ ક્ષત્રીય પુત્ર હિ મત
 કરે નહિ તો આજણુમાંથી તમે કોઇ માર કામ કરો, કે જેથી સમાની
 ને મારી આબર રહેશે, અને વળી કન્યાનુ પણ કામ થશે. (૪)

કોડ=હોસ

દીન=લાચાર

વીનવે છે=વિનતી કરે છે

કર્ણ=કુતીને કુવારી અવસ્થામા

સૂર્યથી થએલો પુત્ર

સિદ્ધ કરીશ=પાર પાડીશ

સધાન=જોડાણ

સુતપુત્ર=હાસીનો પુત્ર

૪૨] ત્રીજા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” અઢી આના.

લગ્નિજતપણુ = સરમાળપણુ

કાષ્ટયુક્ત = ગુરસાનાળા

નદાત્રી = ક્ષત્રી વગરની

સાક્ષાત = પ્રત્યક્ષ

કન્યારત્ન = કન્યારાંધી રત્ન

તેજ = આખર, કાંતિ

વામન = વિષ્ણુનો પાંચમો અવતાર,

દ્વંદ્વતા નાનામાઇ

અગસ્તિ = એ નામના ઋષિ, વ યુ

ને ઉર્વશીના પુત્ર

વાન = માધો, વર્ણ

આચલ્ય = ચચળાઇ

છટાએ = ખુખીથી

કાપડી = કાપડ વેચનાર, (કારણ કે

ખાડવો કાપડ વેચવાનો ધંધો

કરતા હતા ત્યાર પછીથી સાધુ-

ની માયે જવા લાગ્યા) સાધુ,

સાધુના વેપમાં અગ્નુન

મરેડ = વાક, લઢચુ

ગળ્યા = માગ્યા

દક્ષ = નિપુણ, હોશિયાર

ટાટુ ધ્યુ = નિવૃત્ત ક્યુ કામઘી

નરક ધ્યુ

વિષ્ણુને કરે = વાત જોડુ

અનવય—જુઓ વિપ્રે હામ બીડી છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે)
કાપડી કાત્રાનું કામ છે, છટાએ ધનુષ ધર્યું (કે,) તેનો અગ મરેડ
જુઓ, છટાએ ધનુષ્ય ધર્યું (છે) ગર્ભા મપતિના કોડ ગળ્યા છટાએ
ધનુષ ધર્યું (છે,) આ નેત્રનો લક્ષ જુઓ છટાએ ધનુષ ધર્યું (કે,)
શર યોજવે કેવો દક્ષ છે છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે,) આહા ! એણે મરેડ
વેધ્યો (અને) ધનુષ ટાટુ કર્યું વિપ્રે અદભુત (કામ) ધ્યુ, (તેવા) એ
સઘ વરમાળા પહેરશે

સમજૂતી—(એક પ્રાક્ષણ બોલ્યો કે) જુઓ પ્રાક્ષણે કેવી
દિમ્બત કરી છે ને કેવી ખુખીથી કામકુ પકડ્યું છે કેવી ખુખીથી કામકુ
પકડીને સાધુ ક્ષત્રીનું કામ કરે છે એના શરીરની લઢચુ જુઓ ! એણે
ખુખીથી કામકુ પકડ્યું છે, અઢકારી રાત્રીઓના હોમ ગળી ગયા છે,

પ્રુખીથી કામડું પકડ્યું છે એની આખની નિશાન તાકવાની ખતીલી ધારણા જુઓ એણે પ્રુખીથી કામડું પકડ્યું છે બાણ મારવે કવો નિપુણ છે એણે પ્રુખીથી કામડું પકડ્યું છે અરે એણે માછલુ રીધ્યું ને ધનુષ ટાડું પાડ્યું. એ બ્રાહ્મણે નવાઈ જેવું કામ કર્યું તેથી એને દ્રોપદી વરમાળ પહેરાવશે

અન્યથા—બાઈ કાઈ વિચ્છે કરે (એવું) દીસે (કે) દ્રાપદી માળ પહેરાવે છે, (તેથી તેના) માનુ માન્ય થાય છે, (તથી) તે અતરે હરમાય (કે) (૧) બાઈ ને વરમાળા પહેરાવીને મચ્છ વેધુની પાસે ઉભા, એની (દ્રોપદીની) આશ કર્જો, અને એ વર ક્ષત્રો હોજે (૨) બાઈ તમાર હેત ન સીસરે, અમને (તમારાથી) છુટા પાડ્યાનું દુખ (છે પણ) તમને સુખ થાઓ એમા (અમે) સુખ માનીશુ (૩)

સમજાવતી—બાઈ કાઈ નવાઈ જેવું લાગે છે. પણ તમે એને માળા પહેરાવા છો, તેથી એ મનમા ખુશ થાય છે, (૧) કારણ એના મનનું ધાયુ થાય છે દ્રાપદી તે વરમાળ પહેરાવીને મચ્છ વેધુની (અજ્ઞાનની) પાસે ઉભા એની (દ્રોપદીની) આશા સફળ થાઓ અને એ વર ક્ષત્રો હોજે (૨) બાઈ તમાર હેત જીલ્લાય તેમ નથી તેથી અમને તમારાથી વિયોગ થયાનું દુખ થાય છે, પણ તમને સુખ થશે તેમા અમે સુખ માનીશુ (૩)

પાઠ ૨૪.

મક્કા=અરબસ્તાનમા શહેર છે(તેમા

મહમદ પેગંબરનો જન્મ થયો

હતો)

જન્મ=મક્કાની જગ્યા કરવી તે

હાજી=જત્રા કરનાર, જત્રાણુ

જેદા=અરબસ્તાનમા રાતા સમુદ્રને

ઠાઠે બંદર છે.

મજલસ=ટીપો

જોગવાઈ=સગવડ

૪૪] સુરત જિલ્લાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

પાઠપવિત્ર

ધારણ કંઈ છે=પહેરે છે

પાટલી=ધડી

લીખ=જૂના ઘડા

શરીર=કાતિમન, આખા

નિમાજ=બદલી, પ્રાર્થના

કરમાન=હુકમ

લખમેક=હુ આવુ હુ

ચુમે=ચુખી રે

ચાલ=ચાલથી

પટી=બણી

અલેહિરસલામ=જેના નામ ઉપર

રહેમત રહે તેવા

ખુતબા=ધર્મનો ઉપદેશ

ભોગ=બળિ-ન

મહમદ પેગબર=ધર્મના ત્યાગે

સદેશી લાવનાર મહમદ, ધરલાખી

પથનો સ્થાપનાર

મદીના=અરબસ્તાન દેરામાં શહેર છે

(અહીં આ મહમદ પેગબર સાહેબ

મરણ પામ્યા હતા)

ધરલાખી ધર્મ=મુસલમાની ધર્મ

શીતાન=પક્ષિત, અપવિત્ર

પાઠ ૨૫.

પ્રાચીન=જુનુ

અર્વાચીન=હાલનુ, ચાલતા સમયનુ

અતરત્વયા=અતર=ત્વયા=ચામડી=

પડ) અતરનુ પડ

બહેરીન=ધગની અખાટમાં બેટ છે)

સિદ્ધલક્ષીપ=લક્ષ (એની આકૃતિ

જમ=ખતા જેવી છે)

છવાછ રહે છે=ખીલી નીકળે છે,

જથ્થાય છે

અડવીઆ=ખાળા

સટકીકે=જટ સરી જઈ પડે એવી

ગાંઠ

ચીમટા=ચીપ આ

ભરમ=રાખ

વડ=પ્રાર, ખાત

વીધ=હિન્દ, કાણુ

અકાય=નકકી યાય, ધરાય

સરકા=શેરડી તાડી વગેરેનો ખાટો

થએતો રસ

પાઠ ૨૬.

નિદા=કોઈનુ જુડુ બોલવુ તે

સાડી સુગલી=વગર કારણે અથવા

ચોર્યાસી તાલુકાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” જે આના [૪૫

કારણસર કોઈની છુપી વાત
બીજા ધણા માણસ આગળ
કહેવી તે

ફટેવ=(કુનટેવ) ખરામ આદન

અર્થાત્તવાદવિવાદ

કુચલી=નકામુ ઠહાયલુ, સાર વિના
લાંબી વાત નિદા

મડળીની હવામાજ ફેર પડતો=
મડળીમા કામક જુદીજ અસર
થતી

કાપ=અસર

ખર ભાગે છે=ધરમા તૂટ પડે છે

મ્યાનક=ખત, ચેતક, કાળજી

ખીમત=નિદા, નારેસી, કોઈની

પાછળ તેનું જુડુ બોલવું તે

હલાલ કરેલી=ખાવાને માટે મારી

નાખેલી

નાજીબ=વિરમય

ખોડ=એળ, ખામી

ચીડ=ટાળો, અણુમખો

નજરે નજરે=પ્રત્યક્ષ

ખાસીએત=ટેવ, આદત

જડમૂળથી=સમૂળગી, તદ્દન

જીભલી=જીભડી, જીભ

લુલી=જીભ

વિકટ=અધર, મુસ્કેલ

પાઠ ૨૭.

પ્રાત કાળ=પ્રભાત

ચિત્ર=ચિતાર, આખેહુળ વર્ણન

મર્યાદા=છેવટની હદ, છેડો

અરણ્ય=સૂર્યનો સારથી

સારથી=રથ હાકનાર

ચ દ્રમા મુઆ પછી=ચ દ્રમા અસર

થયા પછી

કુમુદિની=કુમુદ ફૂલનો પેવો, પોયણી

પ્રિયા=વહાલી

સેવતી=એક જાતનું ફૂલનું ઝાડ

નાસિકા ઈદ્રિય=આસ લેવાની ઈ-

દ્રિય, નાક

દિવાકર=(દિવાનકર=દેહાડાનો કરનાર

રવિ, સૂર્ય

ચોપદાર=છડીદાર

નેકી=સાચવટ

ધોર=મોટો અવાજ

પ્રભાતીઉ=સવારના પહોરમા ગાવાની

કવિતા

૪૬] મુખર્ષ ઇલાકાની બૃજોળની પ્રત્નોત્તમગણા ૪૫ આના.

અમયો રાગડો કદી જુદું રડવા = એદી = રાગે ન અગત, ખીલકુલ
ખોટો વિલાપ કરવા મામ નહિ કરનાર

સાતમી ચોપડીના

અર્થ દશ આના.

દોષસ્તા = મહી ચોપડી પુટેલા જડા
પતા

ધત્યાદિ = (ધતિ = એ પ્રમાણે ન અદિ =
ખીજ) એ પ્રમાણે ખીજા પશુ
વગેરે

અધ = અધન

ગખાળી = કાસાસએણ, નહારી

આળસુ = જેને કામ કરવાનું મન
ન થાય તે

અગવસ્ત્ર = (અગન + અ) = શરીર

દાકવાનુ જુગડું

સદન્વસિ ગ = (મદન્ - હ - નર + સિ ગ)

મહાદેવની હજાર દહેરીવાળું

વનવાગલા = વનવાગોળ

મકળ = સિદ્ધ, પુણી

નિ'કળ = (નિપ, ળ = નમી, ફેગટ

અનાતુર = (અના + આતુર) = શીકરમદ

લાદીને = પીડપર બાર ભર્ગને

ધનુરિધા = (ધનુ + રિધ) = ગમઠું

ખચી માણુ મારવાની વિધા.

પાઠ ૨૮.

કખીરવડ = એ નર્મદા

કિનારે આવેલા શુકલ

તીર્થ ત્રી પામેતા ખેટમા

વડ છે (એના જેવો

ખોટો દુનિયામા ખીજો

નથો એને માટે એવું

કહેવાય છે કે મહાત્મા

કખીરે અહી વડનું

દાનજ કરીને ચીંગી મોર = આખરણુ, નાક

નાખેલી તેમાથો એ મોરાનો = મોખગનો

વડ ગળી નીચેનો) આબુવાગનો

ભાન્યો = દેખાયો જાયો મગ = અભિમાની,

ખેધો = તડવૈયો

અહ કારી

એકાને = શત જગામા મત્મગે = કખીરના સમા

કદે = માપમા, કયાદ

ગમથી, સારી સોખતથી

અને વિસ્તારમા

કમીરા ભગતમા = કખીર

અચરતી = નવાધ

પથોએમા

ગુજરાત પ્રાતની સાંભૂંની પ્રત્નોત્તરમાળા ત્રણ આના [૪૭

તતુવડવામ, મૂળી	હીન કરમના=ઓછા	હુમસા=દુકા ને જાડા
પ્રુએ=ભોયમા પેશી	ભાગ્યશાળી, નમનસી	પ્રુશનુમા=આનંદ આપ-
હાગી નીકળે	યાળા=મૂળીઆ બાહેલી	નાર
સકેલી=એકઠી કરી,	હચી જગા	ઠાર=ઝાકળ, હીમ
નાની કરી	ગલી=સાકડો રસ્તો	ઠરો=ટાઠી થઇ, સતોષ
જટા=માથાપરના	રમણીય=સુદર	થયો
લાખા વાળ	લાલ=જીવાન પુરુષ	ખરી=ખરી પડી, જતી
ગિર=પર્વત	લલના=જીવાન સ્ત્રી	રહી
બેદી=ઘટામાથી પેશી	લાલ લલના=જીવાન સ્ત્રી	ખરીજ=ખરેખરી
મિત=મધ્યમ, થોડો	પુરુષો	વિશેષ=ખાસ કરીને
ઘટા=ખીચોખીચ પાદ	જપ=છંધરના નામનો	ગભીર=પ્રૈ'ઠ
ડાનો જથો, ફેલાવો,	મત્ર વારેવારે મનમા	નર્મદા=રેવાજી
ભરાવ	બોલવો તે	કૃતાર્થી=ધારેલુ પામેલો
છાયા=છાયડો	છાથી=પથરાઇ	નરમદા=નર્મદાશ કર કવિ
ખગ=પક્ષી	હરિત=લીલા	

સમજીતી—ધુમસને લીધે દૂરથી કખીરવડ જુરો જાખો પહાડ જેવો નદી વચ્ચે નિર્ભયપણે એક સરખો (સ્થિર) ઉભેલો દેખાયો. હારેલો લડવેયો જાણે (નદી વચ્ચે બેસીને) ધ્યાન ધરતો હોયતી. એવો એ કખીર વડ સવારે એકાંતે શોડને હરે છે (૧) મોટાકામા અને દેખાવમા એ (કખીરવડ) જગતમાં નવાઇ પમાડનાર જણાય છે, ખરે. જો દેશમાં આવું જુલુજુ હોય તે દેશ (જગ્યા) મગજખ કેમ નહિ રહે? કખીરના સમાગમથી એ (કખીરવડ) કખીરપથીઓમા પવિત્ર મનાય છે, ડાળી અને વડવાઇના વધારાને લીધે એ હમેશ અમર કેમ નહિ કહે-

૪૮] ત્રીજા ધોરણનો. “મુખ્યગણિત શિક્ષક” અટ્ટી આના.

વાય ? (૨) પ્રથમની ઝાડની ડાળોમાંથી ટુટીને નીડળતી બેઝમાં પેસી જાય એવી વડવાઈની શેઠાથી ધણી નરમાઈને શિવજી ઊડયા ને પોતાની જરા સકોચીને દિમાલય પર્વતપર જઈ રહ્યા (૩) એ વડની ઘટા છે કે જેમા ડનાળામાં પણ સૂર્યનું એક પણ નિરણુ ધણી મહે- નને પણ પેસી શકે નહિ, ક્યે એવી ઘટા હોવ થો નીચે શિવજી ડાયા પડે તે ડાયાનું ઘોડો સુખ લે છે, ખુદી બાળુઓ તરફથી પુઠા પવન આવી જમીન ઉપરનો ધૂળ કચરો વગેરે સાફ કરે છે, પછી જોઈએ તેટલો પવન આવનાથી માણુમોના મનને ખુશી કરે છે, (૪) ધણી જાતુ અને પક્ષીઓ અહીં રહીને ઉંચા પ્રકારનું સુખ પામે છે, અહીં ધણી જાતુઓ પુણ્ય સમજીને ઉતરે, અહીં ધણી શિકારીઓ બહુ ગમત કરે છે, અહીં દુનરો લોકોનો સમામ થતા અડચણ પડતી નથી એ વડની ડાયામા ૧૫૦૦૦ માણસ સુખે રહી શકે એવો મોટો છે (૫) અહીંથી નદીને દૂર વહેતી જોડી તે ચક્રચક્તિ દેખાય છે, ને કોઈ કોઈ પશુઓ એટલે અહીંતદી ચરે છે તે જોવા, બારે ઘટા જોવી, ને કોઈ પક્ષીઓના સ્વર માબળવા શરીરમા ચોકો વાયુ લેવો, આવું સુખ કમનમીય માણુમો હોય ન લે (૬) ઘટા અને મુળિઆની બાળુબાળુ ચમેલી ટેકરીઓને લીધે ફરવા લાયક ધણી ગલીઓ થઈ છે, વડવાઈઓની પોલાણુમા કેટલીક ગુફાઓ થઈ, અને તેમા જોભિતી ધણી બેઠકો બની છે જેમા નિરાને જીવાન સ્ત્રી પુરુષો ખુશીથી રમી શકે અથવા નિરાને જોગી પુરુષ ખુશીથી (જપમા) ધનુર સ્મરણુમા બેસી શકે, (જોગી ભોગી બનેને ફાવે એવી જગ્યા છે) (૭) જાડા, લીલા, કુમળા, ટુમમા પાદડા ડાયા કરીને શોભે છે વળી રાતા (પાકા) ટેટા ખાઈને ધણી જીવો પેટ ભરે છે, બાળુ પરથી ધણી આનંદલાયક

પહેલીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” અઢી આના. [૪૬

રંગના કિરણો પડે છે, નીચે કરાળીઆ વગેરેએ બાધલા પડે હીમથી (હીમનુ પાણી પડેલું હોવાથી) તડગમા બરફ સરખા ચળકતા જણાય છે. (૮) હે ' કપીરવડ તને જોઈને મારી આખ ટાઢી થઇ (ન તોપ) થયો મારી પાપવાળી બુદ્ધિ જતી રહી ને મને ખરેખર સારી જાત્રા થઇ હે ગભીર કપીર વડ તારા વડે નર્મદા નદી સારી શોભે છે, (વધારે શોભે છે) અથવા (હે નર્મદા નદી) હું નર્મદાશ કર કવિ તારા દર્શનથી ધણો સુખી થયો છું (૬)

પાઠ ર૯.

મશહુર=પ્રખ્યાત, નામીયા
 નિર્ધનતા=(નિર્+ધન+તા)=ગરિબાઇ
 રસ=લહેજત, શોખ
 બધારણ=બાધો
 રકોલરશિપ=વિદ્યાર્થીને મદદ તરીકે
 જે રકમ મળે છે તે
 નિર્વાહ=ગુજરા, પોષણ
 ઉદાહરણ=દાખલો
 બાહુબળ=મજબૂત મહેનત
 ઉચે સ્થાને=ઉચી પદવીએ
 મનોબળ=મનનું જોર, મગજશક્તિ
 મત્રી=કારભારી
 સુધારક=(સુ+ધાર+અક)=સુધારો
 કરનાર
 તત્રીપણું=વર્તમાનપત્ર વગેરેમા

લખાણ કરી તે ચલાવવાનું કામ
 મથુ દીઠું ન પડયું=જવાબી કામને
 હરકત ન આવી, કામ અટકી ન રહ્યું
 ઇન્સ્પેક્ટર=તપાસનાર
 ડેપુટી=તાબાનો
 વહોરી=માથે લઇ
 બીડું' જડપ્યુ=આગેવાની કરી
 ટ્રેનિંગ=શિક્ષણ
 પ્રિન્સિપાલ=મુખ્ય ગુરુ
 પ્રાથમિક=(પ્રથમ+મક)=શરૂઆતની
 અભિપ્રાય=સલાહ, વિચાર
 વર્નાક્યુલર=દેશી ભાષા, (ગુજરાતી)
 સોમાપ્રીટી=મડળી
 પ્રસાર=ફેલાવો
 ઉત્પત્તિ=પદ્ધતી
 પ્રયાસ=મહેનત, યતન

૫૦] બીજી ઘોષડીનો 'ડિક્શન શિક્ષક' ત્રણ આના.

ક્રિય=ચઢતી, ક્રિતિ, શક્તિ
અર્પણ=મક્ષીસ, મેટ
નિખાલસ=નિષ્કપટી, શુદ્ધ મનના
પાઠ ૩૦.

ઢઢેરૌ=રૈયતને માટે સરકાર તરફ
જાહેરનામું
નામદાર=(નામ+દાર)=પ્રખ્યાત
ધરટ ઈડિયા કંપની=ઇંગ્લાડયી
હિંદુસ્તાનમા વેપાર કરવા આવેલી
મડળી

સ્થાપન=મડાણુ શરૂઆત
મૂળ હેતુ=અસલ વિચાર
રાજ્યવ્યવસ્થા=(રાજ્ય+વ્યવસ્થા)=
રાજ્ય બધારણુ

ગરબડ=ગોઠાળો
પાર્લામેન્ટ=ઇંગ્લાડની રાજકીય મંત્રી
સનડ=પરવાનો, પટે
મારફત=દારા, વડે
સમસ્ત=મધા

અબયવચન=(અ+ભય+વચન)=
બીક વગરના ખાતરી ભરેના પેલ
પ્રગટ કયો=જાહેર કર્યો
હસ્તક=તાબે, કબજે

વાઇસરોય=રાજાનો પ્રતિનિધિ, રાજા
તરફથી ઘોષનાર અધિકારી
તહનામું=મલાહનો કરાર
કગરનામું=મરતી પટે
મરફુ=કેપર કહેલી, મજકુર
ધક્રે=તુલનાત
મરતમો=માન, મોટાધ
રાજ્યધર્મ=(રાજ્ય+ધર્મ)=રાજાની
ફરજ

ધનરાજી=નાણુની, કમ મહેરબાની
સ્વસ્થતા=(સ્વસ્થ=શાંત+ત=પણુ)
શાંતિ
લોકપયોગી=(લોક + ઉપયોગ ન ધ)
લોકના જરૂરની

શક્તિ=વધારો
સમગ્ર=આખી, બધી
આખાદાની=ચઢતી
સામર્થ્ય=જોર, બળ

પાઠ ૩૧.

લડન=ઇંગ્લાડમા રેમ્મ નદીને કાઠે
પ્રાંટગ રાજધાનીનું શરર હ
(એ હુનિયામા મોટામા મોટુ

શ્રીજી ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” અઢી આના. [૫૧

શહેર છે)
 રૈનકદાર=(રૈનક + દર) ભપકાદાર
 ઝળા ઝળાં થઇ રહેલી=પ્રગશેલી
 આસ=વાયુ
 જગી=મોટી
 સૂરગ=મમીનમાં દારૂ ભરી હડાવવો તે
 ટેમ્સ ટનલ=ટેમ્સ નદીની નીચે થઇ
 ગાડી, ઘોડા માણસ અને આગ-
 ગાડીને જવાનો રસ્તો.
 રઢિઆળુ=સુદર, પુટકુ, સુશોભિત
 પદ્માભિષેક=ગાદીએ બેસવાની ક્રિયા
 દફન કરવ=દાટવું
 પાત્રેસભરહેલ
 મ્યુઝીઅમ=પ્રદર્શન, સમ્રદરથાન
 ઐતિહાસિક=ઇતિહાસ જણાવનારી
 અખતર=યે દાની જળીતો અગરખો,
 કવચ
 મુગટ=તાજ
 ક્રીજ=પૂલ
 ચમત્કાર=નવાઇ
 નેશનલ=પ્રજા સંબધી
 સાહસિક=(સાહક + ઇક)=જોખમ
 વેહનાર

દેશાભિમાની=(દેશ+અભિમાન+ઇ)
 =દેશનું અભિમાન રાખનાર
 પાઠ ઠર.
 કૃતચતા=(કૃત+ચ+તા)=નીમકહનાજ
 થયું
 લાગણી=ભાવ
 વૃત્તિ=વલણ
 હવો ભાવ=ખરી આરથા
 શ્રવણ=માત પિતાની આજ્ઞા પાળનાર
 આકાશ
 વિમુવિઅસ=તેજસની પાસે ઇશાલી-
 માં જવાળામુખી પર્વત છે તે
 લાવ=જવાળામુખીના મોમાથી જે
 હનો રસ નીકળે છે તે
 અગ્નિરસ=(અગ્નિ+રસ)=અમિનો
 રસ
 ગરક થઇ મ્યુ=હટાઇ ગયું
 લીસો=ટાઢો, ઠડો
 અસાધારણ = (અ + સાધારણ)=
 ધણીજ, સાધારણ નહિ તે, નવાઇનો
 ભક્તિમાન=ભક્તિવાળા
 ક્ષેત્ર=જગતનું ઠેકાણું, ધામ
 ગુણીઅલ=ગુણ ગણનાર

પર] ચોથીના “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના.

શોકાનુરુપ(શોક+આનુરુપ) ડીનગીરી
આભારી(આભાર+પ્ર, આભારવાળા
પ્રકૃતિબદ્ધરંગને, પ્રકાર
કૃતમ(કૃત+કામ+મ=નાશ કરનાર)
=પ્રકારના બહુભાષી અપકાર
કરનાર
કૃતમના=તીમકહરામી
કરમ=શુદ્ધ કૃત્ય
ધોર=મયકર
અટકા બચાવ કરવું=મનમાં ખેદ
થમાવ કરવો

પાઠ ૩૩.

બબ્બ=મોટી સુદર
મત્સ્યેશ્વર=એ નામનો એક નાપરની,
જોરખનાથનો ગુરુ
મઢી=જુ પડી, પણકુટીઓ, મરડીઓ
મોમશાસ્ત્ર=ચિત્રરૂપિતા વિરોધનુ
શાસ્ત્ર
ઉપદ્રવ=હરકત, અડચણ
બોચુકા, બખોલ, કોતર
હાડકુ પણ બડે=હાડકાના ચુરેચુરા
થઈ ગય
અંધારા=નર, ચક્રી, ફૂર

વેદાત=એ નામનું એક શાસ્ત્ર
પારગત=પાર પ મેવા
અડિત=એ નામની દેવી, માતા
યથાશક્તિ=શક્તિ મુજબ
કુળદેવતા=ગોત્રજ
મહાદેવતા=પોને પસંદ કરેલો દેવ
જાતિ=ગોત્રજ
સ્થાનિક=મઠવાળા, આશ્રમવાળા
પૃથ્વીઓ=પથવાળા
વિરોધ=મુદાપણુ અણુઅનાવ
ગ્રંથવા=ગ્રામ, અધારગ
એક બીજાના ખબા ઉપર માથા
પરી લેખ રહેતા હતા=એક બીજાને
ઠાળ પડતા વળગી રહ્યા હતા
તળેટી=પહાડના મૂળ આગળની
જગે
હક=જથો
ચાતુર્માસ=ચોમાસામાં માધુઓ
એકજ જગ્યાએ ચાર મહીના
રહે છે તે
તાણવાણુ=વણવાની માળપર
ઉમા આડા દોરા રાખવામાં
આવે છે તે

પહેલા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” પોણા બે આના. [૫૩

અનહદ=હદ વિનાનું, ધણુજ
વરસાદની વૃષ્ટિ=ધણુજ વરસાદ
પડખામા=આગુમા

ઝોરજ=જુદીજ, ન્યારી
ફોક=ફોટ, નકામું

પાઠ ૩૪.

વિનાશ=નાશ પામવું તે
વિનાશકાળે=નુકસાન
થવાને વખતે, હુ ખ
આવવાને વખતે, નાશ
થવાને વખતે
વિપરીત=અવળી, ઉલટી
સમાણી=સમાન, જેવી
સતિ=પતિવ્રતા
પ્રતિજ્ઞા=પથુ
પ્રમાણી=અનુમતી તે
પ્રમાણે ચાલી
કુરગહણવા=હરણને
મારવા
મતિ બ્રહ્ કાધી=મુદ્ધિ
બગાડી
કાળજાની=ભૂત, બિ-
બ્ય અને વર્તમાન એ
ત્રણે કાળની હકીકત
જાણનાર

પાની=પગલું, પગ
ધરાવી=મેળવી
જમાવી=એકઠી કરી,
મેળવી, પાથરી
વળુધી=વળગી, ધરી
વડુપુરી=જાદુના રજપુ-
તોની રાજધાની,
દારકા
સુરા=દાર
ભરાણો=ભરાયો
શરીરસુદ્ધિ=શરીરનું
બાન
વેત્ત=જાણનાર
નકટ=પાસે, સમીપ
લણુ=લીંબું, ભોગ-યુ
સત=સાધું
ટળે=દૂર થાય, મટે
ખાશા=અમુક ઇચ્છેલું
મળશે એવું ધારવું તે
નૃપજ્ઞા=મેળવવાની કૌશલ્ય

ધર્મા=અદેખાધ
મોહ=માયા
મત્સર=કેધ
મમતા=મારાપણું
પ્રકટે=પેદા થાય
ઉર=મન
દહ=નાકું, સચોટ
પતિ=પાપી, ધર્મથી
બળે થઅલા
ઓધારીઆ=ઉઘાર્યા,
ઉદાર કર્યો, તાર્યા
પરતા=મહિમા
સદ્ધ=મુકત
શુ =સના પુત્ર
આદિ=જીવ, વગેરે
મુનિવત્=મોટા મુનિ
ચોટયુ=જ્ઞાન્યુ
નર્મ=મેઠ, છુપી વાત
અનુપ=(અન+ઉપ=ઉપ-
મા)=કાળની સાથે સદ્

૫૪] બીજા ધોરણનો “મુખ્યચિત્ર શિક્ષક” એ આના.

ખાતી નાશક એવે,	કુટે=મતી રહે	વ્યાપક હથેર
કુટે	માયાની જગ=જગતના	મુક્તાન દ-સાધુનું નામ છે
મદત=મોડો સધુ	પ્રપચ	અળપ પાળ=ફાફા
સન્ન=મના પ્રાપ્તી	પરિવ્રજા=પરમેશ્વર, મર્વ	

અન્યથા—સીતા મમાણી કોણ રાણી સતી (હતી) (કે જેણે) સદા પતિ પ્રતિજ્ઞા પ્રમણી (તેણે પણ) દુરગ હરવા (ને) મતિ બ્રહ્મ કાંધી (એ) વિનાશકો વિપરીત યુદ્ધિ (સૂઝી), (૧) કૌંવ કેવા કાળજાની હતા? (તેમણે પણ) કુમ્પમા પાછી ખાતી ન કરી, (તે) દેવ સદા કોંધી પૈ મુઆ, (એમ) વિનાશકો વિપરીત યુદ્ધિ (સૂઝી) (૨) નજે યાચ વિષ નિપુણતા ધરાવી (ને) જગતમા સુદાતિ જમાતી (તણે પણ) ધુનને વળુધી ગાદી ગુમાવી, એ વિનાશકો (૩) ચદુપુરી (ના) યાત્ર યદ અજ્ઞા, (તેમણે) છવ સુરા વિષ ભયો બરેણો (તેથી તેઓ પણ) શરીર મય શુદ્ધિ મુકી (ને) મુઆ, (એ) વિનાશકો (૪) રાખાય રહે શસ્ત્રોત્તા હતો, નવે અહો (તેની) નીકટમા રહેતા (તેણે) સીતા હરી (ને) કુમુદિ (એ) કટ લણુ (એ) વિનાશકો (૫)

સમજુતી—મીતાના જેવી કોઈ ડાહી મતી ન હતી કે જે હમેશા ધણીના હુમ્મ મુજબ ચાલી, તેણે પણ હરણુ મારવા માટે યુદ્ધિ બગાડી બપારે વિનાશ થવાનો હેતુ લારે અવળી યુદ્ધિ મુકે છે (૧) કે વ કેવા ત્રિકાળજાની હતા (બીજા, કોણ, સમય) તેઓ પણ કુમ્પ કરતામા હલવા નહિ, ને કોંધી (કૌરવો) અદેખાધ સહીત પપાળ મુઆ (ટીક) (૨) નજ રાખએ ન્યાય કરવામા ધણી માહીતી મેળવી હતી જેથી તેની દુનિયામા સારી આખર ફેલાઈ હતી તેણે પણ જુગ તે વળગીને રાખ નાટ મુમલ્યુ (ટીક) (૩) હારકાના જાલોને

ત્રીજા ધોરણનો “સુખગણિત શિક્ષક” અઢી આના [૫૫

સભારો કે તમનો જીવ દારૂ પીવ મા મગો ભરાયો મતનમ કે દારૂ પીધો તેથી તેઓ પણ શરીરનું બધું બાન ભૂખીને અદર અદર લઢીને કપાઈ મુઆ. (ટેક) (૪) રાત્રી સારી રીતે શાસ્ત્રને જાણનાર હોય, અને નવે ગ્રહો તેની સેવામાં પાસે ને પાસે રહેતા હતા પણ તેને સીતાનું હરણ કરવાની નહારી બુદ્ધિ થઈ તેથી દુખ બેઠાયું, (ટેક) (૫)

સમજાવતી—સાચા સાધુપુરુષનો સમાગમ ખરું સુખ આપે છે ખરું સુખ આપનાર છે, માટે સત સમાગમ કરવો સત સમાગમથી આશા તૃષ્ણા, અદેખાન, અહકાર, માયા, ક્રોધ, મારાપણ, એ અવ-જુણો બળી જાય છે અને તેથી મનમાં ઇશ્વરનું પાકું જ્ઞાન થાય છે. (ટેક) (૧) સત સમાગમથી નારદ મુનિ પોતે ઇશ્વરનું મન થયા અને ધણી પાપીઓનો ઉદ્ધાર કર્યો, તેથી આ રૂનો મોટો મહીમા ગવાય છે (ટેક) (૨) કૃકદેવ વગેરે મોટા મુનિઓ સતસંગથી સિદ્ધિવાળા પુરુષ થયા અને તેમનું મન સુખરૂપ (સારી રીતે) દરિના રૂપના ધ્યાનમાં ચોટયું. એવો મોટો ગુપ્ત ભેદ સાધુ પુરુષાથી એમણે જાણ્યો (ટેક) (૩) મહતનો મહિમા મોટો છે, કે જેમની સેવાથી માયાની જળ (જગતના પ્રપચ) થા છુટાય છે, અને પરમેશ્વરમાં પ્રીતિ વધે છે, મુકતાનદ કહે છે કાદા છોડી દઇને સત સમાગમ કરો (ટેક) (૪)

પાઠ ૩૫.

ધાડા=મોટા

ગીચ=પાસે પાસે

સિકાના=એ નામનું એક ઝાડ

છે જેમથી કિનારાન બને છે

જવરનાશિક=(જવરનાવનાશનાશ+અંક)

=૧૫ દૂર કરનાર; તાવ કાઢનાર

દેવદાન=એક જાતનું ઝાડ (એ ઝાડ

હિમાલયમાં થાય છે)

સાદ્ય-શામા. ખૂબસૂરતી

પદ] : ચોથા ધોરણનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના.

પાટ્યાપટ્ટી=આમડના કામમા આ
 વે એનુ લાકડું. વનસ્પતિની દવા
 ટુક નળન=નારકાતિક લાભ
 ઉમર=(નતમર=માડુ=મગર)
 અહકારી, ઉદ્ધત, આનચારી
 યોગ્યા=નાળા
 મહાર=તાન, કતલ
 ઠાંકણ=દાણુ
 ડેરાડુ=ડેરા હિંદુસ્તાનમા શહેર છે.
 તકતા=ગયા
 ખડ=માગ
 અખાન=એ જાતનુ માડ
 ગુબિની=પ્રાક્રમ તરફ ૧૧ દેશમા
 રા ૧ કે રાણી ગાદી પર બેઠા પછી
 ૨૫, ૫૦, ૬૦, વરસે જે મોટો
 એવું કરવામા આવે છે તે
 ઠાંકણ=અનસરે, વખતે
 અવસર=રૂંઠા તાણુ
 હિતકારક=(હિત+કારક)=બડ
 કરનાર

પાઠ ૩૬.

ખોદે તે પડે=ખીખતે તુકસાન
 કરવાને જે ધારે તેને પેતાને

નુકમાન થાય
 કરે તેનુ ભોગવે=જેનુ કામ કરે
 તેનુ ફળ મળે
 મગદા=અશિયાઈ તુર્કસ્તાનમા
 શહેર છે
 શીદા શીદા=મોહીન, મોહ પામેનુ
 અમીર=જેને સરમાર તરફથી ખિ-
 તાબ કે ગંગીર મળેલી હોય તે
 ઉમરાવ=સરદાર, શ્રીપત
 નામના=પ્રયતિ, કાતિ
 બેગ=અમીરી ઇલકાબ
 આગા=ગેઠ
 કરાર=કબુલત, ઠરાવ
 કાબુ=કુરાન પ્રમાણે ન્યાય કરનાર
 મુસ્તી=મુમયમાન ધારાશસ્ત્રી
 ગુન્મા=ચુકનાર
 ખલીફા=મહમદ પેગબરના વારસ
 દરતમસ્ત=હાથ જોડીને, અદમસર
 કાતુન=ધારા
 લક્ષ શબ્દ, વેણુ
 ખુબી=વખાણુવા લાયક ચતુરાઈ
 હામ=પૈસા
 હાકાની ખરખી યશે=માર ખાતાં

પાંચમા ધૈરણુનો "મુખ્યગણિત શિક્ષક" ચાર આના [૫૭]

હાડકાં ભાગી જશે
દરિઆફ=વિચાર
ખીસિઆણા=ગ્રાખા, વીલા
ધાણુ વળી ગયો=ધણુજ ખાચો
ખાણુ પડી=ધાર ભાગી ગય
પેટપકડીને હસ્યા=ખૂચ હસ્યા

પાઠ ૩૭.

શૌર્ય=ઉત્સાહ શક્તિ, બહાદુરી
વાટ પાડુ=રસ્તે લુટનારા
ઘેળે દહાડે=મધ્ય લોક દેખે એવા
દિવસના પ્રકાશમા
ધાડ=લુટારાની ટોળી
પાલક=રક્ષક કરનાર, રક્ષક
ધાડપાડુ=ધાડપાડી લુટનારા ટોળીનો
માણુસ
શૂરાપુરા=ત્રણ બહાદુર નર
પાળીઆં=પત્થરમા કોરેલા લેખ
કેસરીઆ=યુદ્ધમા મરતા સુધી
પાછી પાતી ન કરતા લડવુ તે
સતીત્વ=(સતી+ત્વ)=સતીપણું,
પતિવ્રતાપણું

પાઠ ૩૮.

કેર=અદેખાઈ

વેર=દુસ્મનાઈ

પર=પારકી

નાતીલા=નાનના

ભતીભા=ભતના

ચિતા=ચેહ

રવા ઉભા થઈ જાય=પારી છૂટે;
પ્યાર, અચખો કે ભય વગેરે
વૃત્તિને લીધે શારીરક ભાગણી
થઈ આવે

રણુસગ્રામ=લડાઈનું મેદાન
વાતાઝોડુ=પવનનું તોફાન, વટો-
ળીઓ

ધાડુ=ગાડુ, ધટ્ટ
જીવને તાળવે આધી=મરવાની
દરકાર ન રાખી
સ્વાર્પણુ=(સ્વ+અર્પણ)=જાતનો
ભોગ આપવો તે
સૌભાગ્યવતી=મારા ભાગ્યવાળી,
જેનો ધણી જીવતો હોય તે સ્ત્રી.

આરે=કાઠે, કિનારે
ડગો નહિ=મન દેરવ્યુ નહિ,
લોભાથો નહિ
દુ ખનો આભ=ત્રણજ દુઃખ
ટેક=વટ, પણુ, નિયમ,
યુગ=જીવન, જમાનો

૫૮] સુરત શહેરનો “ભૃગુજીવ શિક્ષક” ગ્રંથ આના.

દરખ=ખુલા થા	ચુર	રહેગળી
લેખ=ગણ	આપ=પા મ ન	વાડા=ટળા
કુડમી=દારા કામ કર-	ધનગ-વળા	કુવેતર કુસા પાણી
નાર	મગળ=વ્યયુ	પાક પાક પકવવાના
મારણ=મારનાર	ધારા=કાયદા, વિયમ	ખેતર, વાડી
પુલ્ય=પરાપર	નિભગી=મગેર	હિમાચળ=(હિમ=મરફ
વિવવિધ=વરેલવરેલના	પાળી તળી=તળી વગરે	+અ=હિ+અળ=ખમે)
વૈભવ=સુખના માનવ	મળા = તમો મુનક	=તળી પાક ખસે
પટકળ=નુમડા	ફાલી મના=મીઆ	તહ તે દિગાલય
હુલકર=રોલકર	ફેલ-પ	પ્રોલ=દાખન, ચારખ
ખરાખી=પાયમાની	વાટ=તો	માળ=માળના
કોણજ માત્ર=ના ગયુ	વતમા નાટ પાડી ના	આદિ=તમેરે
તરીમા	ગંગે પકી ના	મગગ-પહેગરે
પિદારા=નુગા	સીમા=મ પુત	શયુગાર=માગ, આ.ભુ-
નેગ=સાવટા	પાલી=પ દાઆવાડના	પયુ
તનુજ=છોકરા	રહાના	મહી=પૃથ્વી
સુશતાન=મશયુન, ચમ	જત=જત સચ્ચાનના	

સમજુતી—અદેખાક ગણ અને દુનનાક નહ, વળી પ્રણો બુલમ કરનાર પણ મયા, પારની નાનતા આ પોતી જતનાથી હળીમળીને દુનિયાનો વહેતો આને છે, જે પિત્રી બગીનો પણ કોણ કાન પકડી શકતુ નથી, મનમ ક ગરીમમા ગરીમ જે બગી તેને પણ કોણ દુખ દહ શકતુ નથી તે પડી માનમન તો કમજ દુખ દહ શકાય ન અતજ્જ ક દાવન પણ દુખ દહ શકતુ નથી)

માટે હે ! હિંદુસ્તાન (હિંદુસ્તાનના લોકો) એ આબાર પરમેશ્વરનો સમજીને હવે (તુ મનમાં) ખુશી થા (૧) તારાપર અનોપમ રાજ્ય હાલમાં થયું છે, અને એ રાજ્યે તારી આખર વધારી છે એમ તુ જાણુ બચકર નહારા કામ કરનાર ચોર ગયા તે કપટનું જોર નાશ પામ્યું તે તુ જો, હવે મહામ્મદ સરખા મારનાર નથી, અને તૈમુર જેવા તોફાન પણ નથી માટે હે ! હિંદુસ્તાન (૨) જીલ્લામી રાજ્યોનો તો સમુજો નાશ થયો અને નાદિરશાહ જેવા પાપુ મરી ગયા, હવે બીલનો ધણો બચ નથી તેમજ કુળો અને કકામ પણ નથી, હવે તો હિંદુસ્તાનની પ્રજાને તરેહ તરેહના સુખના સાધનો મળે છે (મનલખ કે મરજી મુજબ લુગડા પહેરી શકતા નહોતા તેમજ પાન ખાંધને મહાર નીકળી શકાતું નહોતું) માટે હે ! હિંદુસ્તાન (૩) હવે હોલકરથી ખરાબી થઈ શકતી નથી, અને મરાઠા લોક તો કંઈ ગણતરી-માળ નથી (મતલખ મરાઠાઓ હવે હુલડ તોફાન કરી શકતા નથી) સિધીઆથી હવે કદી પણ કાંઈનો નાશ થઈ શકે નથી અને નહારા પીઠારા લોક તે પણ ગયા, અંગ્રેજ સરકારના અમલ નીચે તારા છોકરા (હિંદુસ્તાનના લોક) (મોજમજમાં) મશગુલ રહે છે માટે હે ! હિંદુસ્તાન (૪) અંગ્રેજ સરકારની એ જેરાવર સત્તા નીચે લોકો તેના શુભ ગુણનું ઘોળ અને ગીત ગાય છે કે જેના કાયદા સૌ (રાજ) કરતાં શ્રેષ્ઠ છે કે જેથી કમળેર માણસને પણ મનમાં ખીક રહેતી નથી, વળી કાળી નાળીની ખીક મટાડીને સસ્થાનનું રક્ષણ કરે છે, માટે હે ! હિંદુસ્તાન (૫) ફત્તીખા લોકો ઢોંગ કરીને જગલનો રસ્તો રોકી શકતા નથી, જમરા કાંઈ લોક અને જત લોકોના ઢોંગો ધોડાથી ઓવારા (પર્યંતના રસ્તા) રોકી શકતા નથી, ખેતર

કુનેતરમાં જ્યારે લક્ષ્મી ગાનાર ની રાત્રી તથા, માટે હે । હિંદુસ્તાન
(૧) (દક્ષિણમાં) લક્ષ્મી ન (દક્ષિણમાં) લક્ષ્મી અને (પૂર્વમાં)
કલમ્પાથી (પશ્ચિમમાં) કલમ્પા થાપના થાપના સુધી પગપી, સિધી
અને મોરડીઆ લોક તથા દક્ષિણ, ગાળવા વગેરે દેશના યોગના પ્રીકના
ને કુખના નિવસ ગયા અને સુખના દહાડાનું દાન આપુ, માટે હે ।
હિંદુસ્તાન (૭) નેટલા માટે તુ (હિંદુસ્તાનના લોક) નો ખરા અર્થ
કરણી એનો પાડ માન, અને હમેશ (મનમાં) ખુશી ખુશાલ રહીને
સ્વગતા જેવો શણગાર પહેરે વગી દલપતરામ પ્રિય પાતાના ખરા
મનથી એવો આશિનાદ આપ છે કે તુ (હિંદુસ્તાન) દુનિયામાં મોટી
મોટાઇ મેળવશે હે । હિંદુસ્તાન એ આમાર પરમેશ્વરનો સમજીને તું
(મનમાં) ખુશી થા (૮)

પાઠ ઉદ.

અકલન=જેની આજી નામ મોટા
ધણા નાનો નિર વાનો હાય
તેના, અક સમુદ્રના પીઝા સમુદ્ર
સુધીના પ્રદેશનું રાજ કરના ।
કે જેને પીઝા સર્વ રાજગો
અડણી આપતા હેય તથા
મહારાજાવરાજ=મહારાજા+અર્ધ
+રાજ=મોટા રાજના રાજ
નિવિજયથી=વણા રાજપોષર ૮૧
મેળવનાર
સ્વાધ્યપતિ=સ્વાધ્યનો રાજ

અર્થ નિવ=કુ મ પાળાર
કુ મના રહીનાર, નામેદાર
મામત નાગમણી=મવગી યોદ્ધા-
ગોમા કેળ
શિરોમણી=નેટલા, નેટો
સુદેશગ=વડાઈમાં દુરાગતાપણુ
સરામા=હુતુરમાં, નોડરીમાં,
પરાગય=હાર
છળમેદ=દગોફટકો, કાવાર
વાટ વડગો=માગો નાખનાના ઉપાય
શોપરો
ફાડી=સાલચો આપી, પોતાના

ગુજરાત પ્રાંતની સાંભૂંની પ્રાચીન સરમાળા ત્રણુઆના. [૬૧

પક્ષમાં લક્ષ

ટીપ=યાદી

લક્ષ્મી ચાલ્યો કરવા આવે ત્યારે
મોં ધોવા જવું નહિ પણ તરત
કપાળ ધરવું=મળતો લાભ તરત
લક્ષ લેવો

સ્વદસ્તે=(સ્વ+દસ્તે)=પોતાને હાથે
મસ્તકે=માથે

શ્રીમાન=ભાગ્યશાળી, યશસ્વી, ધન
સપત્ર

રાજેન્દ્ર=રાજાઓના પાંચ રાજા
ગુર્જરેશ્વર=ગુજરાતના ધણી, ગુજ-
રાતના રાજા

નીમકહલાલ=કૃતજ્ઞ, કરેશો ઉપકાર
જાણનાર

તન=ડોકરો, પુત્ર

સુભટ્ટાપરિ=(સ+મટ્ટ+કપરી)=મોટા

ચોક્કાઓમા સ્ત્રેષ

સેતાવિપતિ=(સેના+અધિ+પતિ)

લક્ષ્મરનો મોટો ઉપરી

બ્રહ્મ=મગડેડી, અપવિત્ર થએલી

નિષ્કપટી=(નિષ્+કપટ+ત)=કપટ

વગરના, નિખાલસ

ચોકખા મનના=પવિત્ર મનના

સામાવાળીઆ=વિરૂદ્ધ પક્ષવાળા

રિપુ=શત્રુ, દુશ્મન

લાય=પગાર કરતાં ખીજી કંઈ

છાની રીતે લેવું તે

રશવત=શાંતિ (રશવત ફારસી
શબ્દ છે)

ધર્મયુદ્ધ=યુદ્ધના નિયમ પ્રમાણે

લડવું તે

પક્ષપાત=(પક્ષ+પાત) તરફદારી,
તરફલુ

દેશકલ્યાણભાવ=(દેશ+કલ્યાણ+ભાવ)
=દેશનું ભનુ કરવાની ઇચ્છા

દુદર્શા=(દુર્+દર્શા) નકારી હાલત
ઇચ્છાદિક=(ઇચ્છા+આદિક)=ઇચ્છા

વગેરે

નખોદ=મત્યાનાશ

નખોદ વળવાનું=સર્વસ્વ જવાનું

સત્ય+વ જયને=આખરે સત્યનો
જય છે

ધર્મે જન્મ=ધર્મથીજ જન્મ

પાપે ક્ષય=પાપથી નાશ

તાક્યો તણાવાનો નથી=લાલચોથી

૬૨] મુખ્ય ઈલાકાની ભૂગોળની પ્રત્યેક ભાષા જાણ્યાના

કમવાનો નથી
 બરમાઆથી=કેતર્યાથી, બબેરવાથી
 લૂણકરામ=કૃતક, નીમકરામ
 પ્રતિષ્ઠા=આઅર, મોટા
 ત્રિભાક=(ત્રિ+ભાક)=ત્રણ ભાગ
 (મર્ગ, મૃત્યુ, પાતાળ)
 રાજદ્રોહી-(રાજ+દ્રોહ+મ)=રાજ્ય
 પ્રત્યે વેર બુદ્ધિ રાખનાર
 શીટકા=ધિકાર, નિરરકાર
 સુકાતિ=(સુ+કાતિ)=માર્ગ આઅર
 બટ્ટા=એમ, કલ, ડાહ્ય

પાઠ ૪૦.

ઉધાડા=નરસા, નાગા
 હિસમ=(હિમ+અમ)=હિસા કરનાર,
 ફાડી ખાનાર
 કાતર=નદી કાંઠે જે ઉડા ખાડાઓ
 હોય તે, પહાડમા લાખો પહોળો
 જે ઉડા ખાડો હોય છે તે
 બખોલ=કાડના થડનું પોલાણ, ગુફા
 ગુફા=પહાડમા જે પોલાણ હોય છે તે
 જિદગી નિભાવવા=ગુજારે કરવા
 ઋષિ પત્ની=મુનિની સ્ત્રી
 વફલ=કાડની છાલના લુગડા

નજર પહોચાડીતે=અકલ વાપરીતે,
 બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીતે
 રેડીઓ=મુતર કાતવાનો સચો
 હથ મહેનત-હાથની મજૂરી
 અનહફ=(અન+હફ) ધણોજ
 ચમત્કારી=(ચમત્કાર+ઈ) નવાઈ
 જેવી, આશ્ચર્યકારક
 મીલકાપડ વણવાનું કારખાનું
 ઘેટા ભાગી ગયા=અતર ઓછું થયું
 એમ=એકઠા, ભેગા
 શીટશે=મટશે

પાશેનમા પહેલી પુણી=પાશેર
 રમાથી પુણીઓ કરવાની હોય
 અને તેનાથી એક પુણી બના
 વવી તે મતલમ કે કામની શરૂ-
 આતજ થવી

પાઠ ૪૧.

ચકુતલા=કણ્વ ઋષિની ધર્મ પુત્રી,
 દુષ્યતની સ્ત્રી, બરતની મા
 ગાતમી=એ એ તપસ્વી સાધની
 હતી તે કણ્વના આશ્રમમા રહેતી
 હતી એણે ચકુતલાને ઉછેરવામા
 મદદ કરી હતી.

ચોથા ધેરણનો "મુખગણિત શિક્ષક" ચાર આના. [૬૩

પ્રણામ પૂર્વક=(પ્રણામ+પૂર્વક)

નમસ્કાર સાથે

પરિક્રમણ=(પરિ+ક્રમણ) પ્રવૃત્તિ

પ્રિયવદા=મુપિ કન્યાનુ નામ

હૃતકા=હૃત્ કા મરણ

વિયોગ=(વિ+યોગ) જુદાપણ

જુદાપણ

પ્રણામ=પ્રણામ, જુદા

નર્તન=નાચવું તે, નૃત્ય

વિયોગ=જુદાપણ, વિયોગ

સન્ન=સન્ન, અધી

વનસા=વનવેન, વનની વેણી

હૃતકા=મનનો જુરસો બહાર

પાડવો તે

અન્યથા—(તારા) વિયોગથી દરજો મુખમાથી દબેતા કહ્યા બોય નાખી દે (૩) એને (મોતને) વિયોગના બાથા વાગ્યા (તેથી) મોર નતન તજે છે (૧) સકલ વનવના પણ જાણે ખરેખરા આસુ પાડે તેમ પત્ર વેરે દે, (અને) એવા પ્રકારથી હૃતકા કાઢે છે (૨)

સમજુતી—તારા વિયોગથી દરજો મોઢામાથી દરબના બાથકા બોયપર નાખી દે છે, મતલબ કે એ હરજોએ ખાવાનું તજી દીધું છે. મોતને વિયોગનું દુઃખ થયું તેથી તે નાચ કરતો નથી. (૧) સધળી વનવેલ પણ જાણે ખરેખરા આસુ પાડતી હોય તેમ પદડા બોયપર ખેરવી નાખે છે અને એવી રીતે મનનો જુરસો બહાર પાડે છે (૨)

વનજ્યોત્સના=વેણનું નામ છે

કાશ્યપ=કાશ્યના વશજ, કાશ્ય

મેળાપ=મુલાકાત, મેટ

સન્ન=વિચાર

ભર્તા=પણી, વર

અવર=અન્ય, બીજું

સુકૃત=(સુ+કૃત) સારા કામ

પ્રમાણ=જેવો જોઈએ તેવો, મન

જમતો

નરમાલિ,=વેણનું નામ છે.

વંકુ=વંકુ

વંકુવર=વરવંકુ

અન્યથા—તુજ કામ મે પ્રથમથીજ (મારા) મન વિષે (તારા)

૬૪] ત્રીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” અઢી આના

ભતારનો સઠ્ઠ કરી મૂક્યો હતો તે (બરતાર) રૂપે, કુળે (અને) અવર સદ્ગુણમા સમાન (છે, તે) પ્રમાણ ધણીને હવે (તુ) સકૃતથી પામી. (૧) રૂડી નવમાલિકાને ઝટ આપ્યો મળ્યો (તેથી) એને ખરેખર વધુવર જોડ જામી (તેથી) હવે આ અને વર વિષે સુખીઆ થયા, તેથી તેની તથા તુજ વિષેની આજ ચિતા ગઈ (૨)

સમજાવટી—તારે માટે મે પહેલાથી મારા મનમા (તારા) ધણીનો વિચાર કરી મૂક્યો હતો, તે (તારો ધણી) તો રૂપમા, કુળમા અને ખીજા સદ્ગુણમા (તારા) સરખો છે તે ધણીને તારા સારાં કામથી મેળવ્યો એમ જાણુ (૧)

તારી સખી નવમાલિકા (વય) વનજ્યોત્સનાને રૂડો આપ્યો (વર) મળ્યો એથી તેની પણ વરવહુની જોડ ખરેખર જામી, અર્થાત જેવો આપ્યો છે તેવી એ વેલ છે, તે પ્રમાણે શકુતલાને પણ આમારૂપ દુષ્યત મળ્યો, તેથી તમે અને (શકુતલા ને વનજ્યોત્સના) હવે વર તરફથી સુખીઆ થયા, તેથી તેની ને તારી ખાત આજે મારી ચિતા દૂર થઈ (૨)

માર્ગેપડ=ગા

સપુરત=સોપણ

મેજવવાળી=દહાડાવાળી, ગર્ભવતી,
હમેલવાળી

અનસુયા=અત્રિ ઋષિની સ્ત્રી

ભારેવહી=ગર્ભવતી, દહાડાવાળી

નિર્વિતે=નિર્વિધો=વગર હરકતે

શુભવર્તમાન=સારા સમાચાર

પાલવ=છેડો

કુશ=દાહ

અમળ=(અ+મળ)=નિર્મળ, સ્વચ્છ

ધિગુરી=ધિંગોરાનુ ઝાડ

સામે=ખેડયા વિના એની મેજે

થએતુ એક જાતનુ ખડધાન્ય,
એ નામના ચોખા

મુઠીમર=ઠીમા માથ એટલો,

ધણેજ થોડો

વૃદ્ધ=મરાખર, સમાન

પહેલા ધોરણનો “મુખગચ્છિત શિક્ષક” પોણા બે આના [૧૫]

અન્વય—પડેલ ધા રજાવરા ઇગુદી કેર અમળ તેલ કુશ તણી અણીથી મુખે રેડયુ વળી મુડીભર સામે દહને ઉઠેયો એ પુત્ર તુલ્ય મૃગસો છોડી નવ જાનો

સમજુતી—પડેલો ધા રજાવવાને માટે ઈંગુદી ફળતુ ચોકખુ તેલ દાબતી અણીથી મોઢામા રેડયુ, અને મુડી જોડેયો સામે અવડાવીને ઉછરેલો એવો છોપરાનો જેવો હરણ મારાથી મૂકી જવાય નહિ મતલબ કે એ વહાલો છે

આપલ્યા=આપલા (દયાથી પુત્ર અર્થે)
પણુ બોલાય છે)

શારમરવ=કાશ્યપ મુનિનો શિષ્ય
ભગવત=પવિત્ર મહાપુરુષ
સપ્રદાય=રિવાજ, આલ, પરાપૂર્વથી
આલનો વહીવટ

તેડ=કિનારો, કાઠો, તટ

દુબ્યત=પુકનો એક વશજ, શકુત
લાનો ધણી

વૃત્તિ=ક્રમચા, વલણ
અધુજનો=સગા સબંધીઓ
યુવતી=નારણી, જીવાન સ્ત્રી
સત્કાર=આદરમાન
વધુ=વધારે, વિશેષ

અન્વય—અમોને ઋષિને તપ એજ ખર ધન છે (એમ) જે જાણે છે (અને વળી) તે સાથે તમતાણુ કુળ ઉંચ છે તે ખુશીથી વિચારી લો, વળી આપોઆપ પરસ્પર તે સ્નેહની વૃત્તિ છુટી હતી (તે વખતે) કોઇએ અધુજનો કોઇ પ્રકારથી વચ્ચે નવ હતા, જે રીતે આપના વડે બીજી ધણી રાણી અહુ માતમા છે, તે રીતે તેવા મામાન્ય સત્કારથી આ યુવતીને તમે પાળજો, તેથી વધુ કિંમત પ્રાપ્ત થવો નો ભાગ્ય આધીન છે, (પણ) વહુતણા અધુજનોથી વિશેષ ના બોધાય.

સમજુતી—અમે ઋષિને તપ એજ ખર ધન છે એવું તમો જાણો છો, તેની સાથે તમાર કુળ પણ ઉંચુ છે એમ ખુશીથી વિચારી

૧૧] ગ્રામ ધારણનો 'મુખગણિત શિક્ષક' અહીં આના

હો, વળી તમે બનેમા એક બીજા કુપર આપોઆપ પ્રાપ્તિની ઇચ્છા થઈ હતી, તે વખતે કાંઈ પણ સગાસહધીઓ કેઈ પણ રીતે વચ્ચે હતા નહિ, જે રીત આપના વડે આપની બીજી બધી રાણીઓ બહુ માનવાળા છે, તેવી રીતે તમે આ તરણીને સામાન્ય આદરમાનથી પાળાજો, મતલબ કે જેની તમે બીજી રાણીઓને ગણો છો તેઓની બરોબર આને પણ ગણુજો એથી વધારે ચઢતી થતી (બીજી બંધીથી વધારે માનીતા થવું) એ તો ખરેખર બાળ્ય આધીન છે વહુના સગા સહધીથી વધારે કહેવાય નહિ મતલબ કે અમારી પુત્રીને પટરાણી બનવજો એમ કહેવાય નહિ

પાઠ ૪૨.

કામા=કામએ અપકાર કરા હોય

તે સાખી રહેવો તે, ખામોશ

ધિર્ય=ધીરજ, સંયુરી

વટ=ટેક, શાખ

વહેવાર=આપ યેનો સંબંધ

છેડણી=અટકચાળુ, દરકત

ખામોશ=સુમા

સંબંધ=આશા

વડના=છટાદાર મોલનાર, બાવચુકર્તા

રાજદારી=રાજકાજ કરનાર

બદમાશ=નુચ્છો

પીકો છોડયો નહિ=ખતે પડયો,

પાછળ કાચુ રહ્યો

મશાલચી=(મગાવ+ચી)=મશાલ

રાખનાર મશાલ ધરનાર

આગાધારી=હુકમ માનનાર

વિશ્વ વિખ્યાત=જગ જાહેર

વઠકણી=નડકણી

પનું પાડયું હતું=મનમાં જોડયો

હતો

ગાળોની ગણિ=ધણી-૪ ગાળો

મોકેટીમ=એક યુનાન પડિનનું

નામ છે

વિપત્તિ=દુખ, આફત

રહેમા=મનમા

હેમકી=ડરી, ચોકા

ખેત=રચના, બનાવટ

માંડવે=મડપ

મેહ=વરસાદ

વધાખ=ખુશ થમ

મહાભોગ=(મહા+ભોમ=દુદશા)=

ધણીજ ખરામ દશા

તદાપિ=(તદ+અપિ=પણુ)=ત્યારે

પણ, તે વખતે પણ

સન્ને=રાખે

અન્વય—પ્રભુને ગમે તે મમે સા સહેવું (અને) રહેમાં સદા રાજી રાજી રહેવું, કદી હેમકી હથે કામ ન હારો, ધણાં કષ્ટ કાળે ધણું ધેય ધારો (૧) જુઓ, મેહનો માંડવો ધડીમાં થનારો (અને) ધડીમાં જનારો જેવો હોય છે, એવો પ્રશ્ન વિધનો ખેલ મરજ્યો (છે) ધણાં કષ્ટ કાળે ધણું ધેય ધારો. (૨) ભામ એક કાળે વિવાહની વધામ મળે. (અને) એક કાળે મહાભોગ મળે, સદા સારો નકારો કાળ ન ચાલે, ધણાં કષ્ટ કાળે ધણું ધય ધારો (૩) જ્યાં કદાપિ કશી જુક્તિ ચાલે નહિ (ત્યાં) દીક્ષે ધારી જેવું, તદાપિ ન રાવું, દેવને બન્ને (અને) શાનિ સન્ને એજ સારો ધણાં કષ્ટ કાળે ધણું ધેય ધારો. (૪)

સમજૂતી—પરમેશ્વરને જે વખતે જે ગમે તે આપણે સહન કરવું અને મનમાં હમેશાં ખુશી રહેવું. કદી પણ હેમકી જઈને હિમત છોડવી નહિ, પણ ધણાં દુખની વખતે ધણી ધીરજ રાખવી (૧) જુઓ વરસાદના દહાડામાં વાળની ઘટા ધડીમાં થાય છે અને ધડીકમાં વેરામ જાય છે, એવી રચના પરમેશ્વરે દુનિયાની બનાવી છે, માટે ધણાં દુખની વખતે ધણી ધીરજ રાખો (૨) ભામ એક વખતે વિવાહની ખુશ ખચર મળે છે, અને એક વખત મહા ભોગ મળે છે, હમેશાં સારો કે નકારો વખત ચાલ્યા નરો નથી માટે ધણાં દુખની વખતે ધણી ધીરજ રાખો (૩) જ્યાં કોઈપણ વખત કામપણુ યુક્તિ ચાલે નહિ ત્યારે ત્યાં મનમાં વિચાર કરવો પણ કરવું

૬૮] શ્રીયા ધીરજીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના.

નહિ, એવે વખતે પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરે અને ધીરજ રાખે તેજ સારો, માટે ધણી દુખની વખતે ધણી ધીરજ રાખો (૪)

હરિશ્ચદ્રઅયોધ્યાના સૂર્યરશી	અસહ્ય=(અ+સહ્ય)=અમાય નહિ
રાગ, ત્રિશકુના પુત્ર	એવું
અયળ=દૃઢ	
દુખના ઝાડ ઝિઝ્યા=ધણ્યજ દુખ	અપૂર્વ=અત્યાધારણ, ધણુજ
પાસ=ફાદો, જળી	રડો દહાડો=સુખનો વખત
	[પડયુ]

પાઠ ૪૩.	નૃન=રાગ	જનાર્દન કે વિષ્ણુ)
નરદેવ=રાગ	કહે સજી=ગળામા પહે-	પ્રસરાવત=ફેલાવતા
ભીમક=ભીષ્મક, વિદર્ભ	રાણી	જુગદુ=જુગાર
(બીરાર) દેશનો રાગ,	દિવ્યામના=દેવતાષ દેહ-	સુઘ=સુ+ઘ=સારો
દમયતીનો પિતા	વાળી, દેવી	જાણીતો, જ્ઞાની
સુતા=પુત્ર	તનયા=પુત્રી	નીચળધુ=પોતાનો ભાષ
સુદરી=સુદર અગવાળી	તનય=પુત્ર	પુષ્કર=નળરાજાનો પી-
શ્રી	સાપડયા=થયા	તરાષ ભાષ
પ્રપસા=વખાણ, તારીફ	સુરપુર=દેવલોકની નગ	અવગુજ=કલદુજ
વરી=પરણી	રી, સ્વર્ગ, ઇદ્રપુરી,	દુદેશા=નડારી હાલત
સુર=દેવ, દેવતા	અમરાપુરી	શિરપર ફરે=માથે બમે
નરાદિ=મનુષ્ય રાગ	ભાવતા=ગમતા	કર=હાથ
વગેરે	પુણ્યત્રોક=યશવાળો,	કર ગયુ=નામામા ગયુ
વરમાળ=પમદ કરેલા	પતિત ચરિત્રવાળો, (એ	સતાન=હોમરા
ધણીતી ડોકમા પહે-	ચાર ગણાય છે નળ,	પળ્યા=મથા
રાવવાની માળા	યુધિશિર, જનક અને	સુકુમાર=અતિ કોમળ

શૂળ=કાટાવાળી ડાખળી	વાનુ છે તે, પ્રાણુ,	ખાહુ=નળરાજ (એ
આકરો=સહન ન થઈ	ધણી	નામ એણે ઋતુ જે
શકે એવો	વ્યાધ=પારધી, શિકારી	રાજને ત્યા રાખ્યુ
કાનિ=શોભા, રૂપ	વદર્ભિ=વૈદર્ભ દેશના રા-	હવ)
ભૂ પરે=જમીનપર	ભની પુત્રી, દમયતી	લક્ષણુ=સ્વભાવ, ગુણ,
હુધા=મૂખ	નળની સ્ત્રી	ટેવ
ખગ=પક્ષી	વસવલતી=ટળવળની	કળ્યા=જેયા
પટ=વસ્ત્ર, લુગડુ	કુળગુરુ=કુળગોઝ	ખાળકા=છોકરા, ખાળક
દ પતી=ધણીધણિઆણી	સતુણી=મનોહર કાંત	હપ ધેવ=હરખથી
ધરતાં=પહેરતા	વાળી સ્ત્રી	ગાંડા જેવા થએલા
દુર્ભાગ્ય=કમનસીમ	સહી=નક્કી	સાકુકુળ=(સ+અનુકુળ)
પળવા=જવા	અહિદશ=સાપનો (કંઠો-	=મરજી માફક, પાંધર
પ્રાણુ=ધણી, નાથ	ટકનો) ડખ	છકરી જવ=ઠાકરી જવુ,
અલણુ=વખીટુ, જુદુ	વિરપ=કદરૂપુ, બેડોળ,	ફાટી જવુ, અહકારે
ગુણવતી=સારા ગુણવા-	કુમડો	ભરાવુ
ળી સ્ત્રી (દમયતી)	ઋતુપણુ=અયોધ્યાનો	હારતી-ગુમાવવી
રજની=રાત	રાજ	ટકતા=રહેતા
હેરાન=દુ ખી	સારથી=રથ હાકનાર	નીતિ=નિયમ
સતિ=પતિ પર પ્રેમવાળી	શીઘ્ર=તરત	કિવા=અથવા
સ્ત્રી	નરમણિ=પુરૂષોમારત,	ધુન=જુમાર, જુગડુ
જીવન=જેના વડે જીવ-	રાજ	

સમજુતી—વિદ્ધ દેશના રાજ ભીમકી દમયતી નામે સુંદર પુત્રીએ હસને મોઢેથી નળનાં વખાણુ સાંભળીને મનથી તેને (નળને)

૭૦] બીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” જે આના.

પરણવાનો નિશ્ચય કરી, મનીએ ૨ યવગની મોટી સભામાં દેવ, મનુષ્ય, રાગ વગેરેને છોડી, તેણે પ્રેમની વરમાળ નળ રાગને ગળે પહેરાવી (૧) દેવી સમાન શેત્રની દમયંતીથી નળરાગને સાગ ગુણુ ને રૂપ-વાળા એક પુત્ર ને એક પુત્રી થયા, તેઓએ સ્વર્ગના જેવા મન ગમતાં બહુ મારા નુપો ભોગવ્યા, વળી ગંગાએ પવિત્ર આચરણથી વર્તી સારી આખરથી રચતને પાળી (૨) અરે નળગંગા વિચારવાન હતો છતાં પોતાના બાઈ પુકરતી સાથ જુગાર રમ્યો, જેના માથાપર નઠારી હાજત બમળી હોવા તેને અચ્છબ સૂઝે, (મતવગ કે વિનાશક જે વિપરીત યુદ્ધિ સૂઝે છે) પોતાનું રાજ્ય પુકરતા હાથમાં ગયું, બાળકો મોસાગ ગયા અને નળ દમયંતી એક લુગડ ભેર શહેર બહાર નીકળ્યા. (૩) અનિ કોમળ પગમાં જાણી મૂતો, કટા, કાકરા વાગ્યા અને ટેકરા ચઢતા ઉતરતા મહન ન થઈ શકે એવો થાક લાગ્યો, ત્રણ દિવસના અપામ થયા અને તેની આખા ઉડી પેશી ગઈ, મેની શોભા ઝાખી પડી ન શરીરમાં બળ રહ્યું નહિ (૪) ત્યાં આઘેથી બોયપર ઘણા પક્ષોન બેઠેલાં જોયા, તેથી રાગાએ બૂખનું દુખ સમાવવાને તે પક્ષો-ઓપર પોતાનું કપડું ફેડ્યું, તે કપડું લઈ પક્ષોઓ બેઠી જવાથી, ઘણી ઘણિઆણીએ એક વસ્ત્ર પડેયું આવું કમનસીબ બેઠેને નળની યુદ્ધિ ઠેકાણે રહી નહિ (૫) દમયંતીને દુખેથી બચવા માટે પીઅર જવાને ઘણું ઠણું પણ તે ગુરુવાન અને પતિથી છુટા થવું ગમ્યું નહિ, જગલમ ધણી હેરાન થઈને રાત પડતા બને જાણુ ઉઘી ગયા. પણ મધરાતે નળરાગ આવું વસ્ત્ર ફાડી નાખીને હવા તણને ચાલ્યો ગયો. (૬) સતી જાળીને જુએ તો ધણીને ન દોઠો, એટલે બેમાન થઈને બોય-પડ પડી, અને હે નાથ ! હે જીવન ! ક્યા ગયા ! એમ વારંવાર પોષ-

ત્રીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” અઢી આના. [૭૧

રતી, ગભરાઈને નળને રોધતી હતી, એવામા અન્નગરના મોમા આતી પડી એવા દુખમા ટળવળતી દમયતીને એક પારધીએ તદ્દનીત્યા બચાવી (૭) જેમ તેમ કરીને માસીને ત્યા ગઇ અને ત્યા દુખે સુખે કેટલાક દિવસ રહી પછી સુદેવ કુળજોર ની શોધથી મનોહર કાતિવાળી (દમયતી) નક્કી પીયરમા પહેચી, કંકોટક નાગના કરડવાથી કદરૂપો બનીને નળ ઋતુપૂર્ણ રાખતો રથ હાકનાર યદને રહ્યો, પછી સતી દમયતીનો ફરી સ્વયંવર સામળીને પુરુષોમા રત્ન એવો નળરાગ તરત ત્યા ગયો (૮) બાહુક (નળ)ના રૂપમા બહુ તફાવત હતો પણ લક્ષણો નળના જોયા પછી એ બાળક અને દમયતી નળને હરખ ઘેલાં યદ મળ્યા, આ વખતે નાગના ઝેરની અસર (પામ) ગઇ એટલે નળ સુરૂપવાન થયો, અને પુષ્કર તાબામા આવી નમ્યો, ને ગએલુ રાજ્ય મળ્યુ માટે પરમેશ્વર ની મહેરમાની થાય ના બધુ નીધુ થાય છે (૯) કે.ઇએ સુખના વખતમા છઠી જવુ નહિ તેમજ દુખને વખતે હિમત છોડવી નહિ, કારણ કે સુખ કે દુખ હમેશા રહેતા નથી, વળી મરીખ અથવા રાગ મધા જીગારથી દુખી થાય છે એ નિયમ મનમાં રાખવો, માટે કે.ઇએ આ દુષ્ટ દુરુષ પાસે કદી પળુ નક્કી જવુ નહિ (મત-લખ કે જીગાર રમવો નહિ) (૧૦)

પાઠ ૪૪.

ઉડનો રોગ=ચેપી રોગ

ચોટે છે=વળગે છે, થાય છે

પરમાણુ=ઝીણામા ઝીણો અણ,

ધણીજ નાની રબકણ

છુટાછવાયા=દૂર દૂરના ભાગમા

ઝોરી=કેક નાના સૈયડ, ગોમડ

મોટી ઉધરન=ખરાબ ઉધરસ

અવધિ=(અવધ+ધ) અવધવાળા,

મુદત

પ્રાગુહર=(પ્રાણુ+હર) જીવ ભેનાર

કોભેર=અરોગ, કોમળીક

૭૨] સુરત શહેરનો “બૃગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

કોગણીકિ=ઓકી ઓકીને મરે તે

રોગ

અગ્રેક=હવુ ને ઓકવુ

ધોણુ=ધોનણુ, ધાના નીમ્મોલુ પાણી

નિર્ગત=(નિર્નગત) શકિતહીન,

નબળો, કમજોર

નવેસર=ફરીથી, બીજવાર

પ્રાણુધાતક=(પ્રાણુ+ધાત+અક)

જીવ લેનાર

ઐર્ધન=વકિના દસ દાણા ભાર

બાજરીપુર=બાજરી જેટલુ

પાવલીભાર=પાવલીના વજનને

પેટુ=પેટની નીચેનો ભાગ

ખારટર=તેપ

શેક=ગરમાવો

સન્નિપાત=સનેપાત, વાના ચાળા

પેટમાત્રુ પાછુ વળે=ડેલદી થાય,

ઓકારી આવ

પાઠ ૪૫.

સત્યવાદી=(સત્ય+વાદ+દી) સાચુ

બોલનાર

રાજસમાવગ્રાજકારમાર કરનાર

મડળી

મમવન=વિચાર

સમ્ય=સમા લાયક

મન=મનિપ્રય, વિચાર

કાન પર ધરી નહિ=પત કરી નહિ,

ગણકારી નહિ

કારી જખમ=નહિ વિસરાય એવુ

દુખ

ગુરમો=લાગણી

ધાત=ખૂન, કતલ

વ્યથ=દોકલ

કોલ=વચન

પાઠ ૪૬.

ચાતુરી=ડહાપણુ

તાણુત=તાજીઆ, મહોરમનો તહેવાર

ક્રમ=નિયમ

આમ્રહ=હઠ, જીદ

પ્રયુક્તિન=(પ્ર+યુક્તિ)=વિશેષ યુક્તિ

નિવેડો=તોડ, નિકાલ

વાસ્તવિક=યોગ્ય

સમજુતી=સમજ, વિચાર

સમાધાન=સમજુતી, નિવેડો

એકદીવી=સપ, ઐક્ય

પ્રવીણુ=નિપુણ, કાબેલ, અતુર

ઐથા ધૌરણુનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૭૩

કુનેહ=ચુકિત, ચતુરાધ

હજરત=મુસલમાનને માન આપવામા બોલાતો શબ્દ

મૂર્તિપૂજક=(મૂર્તિ+પૂજ+અક)=મૂર્તિ પૂજનાર

જીર્ણોદ્ધાર=(જીણ+ગુણ+ઉદ્ધાર સમારવુ તે)=જીવ સમારવુ તે મુખી=આગેવાન, અગ્રેસર

ફજર=સવાર, પ્રભાત

મડીફરજ=પ્રભાત પહેલા, મળસકુ-અગ્રેસર=(અગ્ર+આગળ+સર=ગના-રાઓ)=મુખીઓ, આગેવાનો

અમીન=વિશ્વાસુ, ભરોસાદાર

સ કેત=વિચાર

ઉચી અક્કલ=સારી સમજ

પાઠ ૪૭.

હાક=અમ

ભાગા=તૂટયા, નરમ

પડયા

તાક=ગાત્ર, અવયવો

નેપથભાણુ=નૈપથ દેશનો

સૂર્ય, નળ

જોત=નેજનો ભડકો

ઉઘોત=પ્રકાશ

પેરે=પેઢે

કુડળ=કાનની લાલીએ

પહેરવાનુ ધરેણુ

લહેકે=શોભે

અરગમ=ધણી જાતની

સુગંધી મેળવીને અ-

નાવેલો ભૂકો, ચદન

કમળનયન=કમળની

પાખડી જેવી આખ

ફદ=ફાદો, પાશ

નામા=નાક

કીર=પોપટ

પચ=પાય નળ

ગજમુકતા=હાથીના

ગડચળમાથી નીક-

ળતા મોતી

કુજર=હાથી

શુડાકાર=સૂઢના આકા

રના

હુકય=છાતીની

શોભાળ=શોભાવાળી

નામી કમળ=જેની દુ-

ટીમાથી કમળ ઉત્પન્ન

થયુ એવા, વિષણુ

કટી=કંઠ

કુજરકાળ=હાથીનો દુશ્-

મન, સિહ, વાઘ

શાર્દૂલ=વાઘ

ગત્ય=ચાલ, ગતિ

નરપત્ય=નૃપતિઓ; રા-

જાઓ

તવ=તારે

તેજે=પ્રકાશમા

ભાણુ=ધૃત્ય, ભાનુ

મતે=ગતિથી, જોરવડે

૭૪] બીજી ચોપડીનો “રિક્કેશન શિક્ષક” ત્રણ આના.

વાય=વાયુ	ગગન, મદ દેવના ધ	‘ગુદુછે’=ગુડાઠમા
મદિમાએ=મોટાઠમા	તેના અવરત, બ	લાગી=મોદ વગરનો,
મેર=મેર પર્વત	હાઈ	જેવે સર્વસ્વ છોડી
કુમેર=અજકાપુરીનો	અર્થ=મોટો	દીડુ દોષ તે

સમજુતી—સ્વયવરમાં જૂમ પડે કે આ ! નળ આવ્યો, એ સાબળી સવળા નાગઆના ગાત્ર સિથિલ થયા મ લમ કે નરમ થય ગયા, અને જેમ સૂયના ઊગવાથી ગયા તાનઓ ઝાખ્યા પડી ગય છે તેમ નળગગનડી સૂય આવગયા સવળા રાગગ્યો તારાની પેટે અરવ પામ્યા મતતમ કે ઝખ્યા પવ્યા (૧) નળગગનના મુગટ ઉપર પ્રગરાના જેવા હીંગ અજકે તેના નિરળુ ઝમકી જા હતા અને શરીર પર નુમધવાળા પનાથ મવમો છે (૨) પુતેપના અદ્રતી પેટે મોદુ ગોમે અને ન્યાખ રૂપી કમ ૧ ૧ ૧ ગો પ્રેમના ફનો હોયતી ! નાક પોપટી ચચા જેવું રોમ ૧, એવી ગોનાવળા પાય જણુ (ચાર દેવ અને પાયમો ના) મરત મરળા આવતા હતા નેમન કોષ્ટ ન દેખતા ના કેષ્ટ એટલા નળતેજ દેખતા હતા (૩) જેના ગળામા હાથોના મદાટ ટીપા જેવા મેતીના હાર હોતા, હાથ હાથની સૂઠના આકારના હતા, જેનું હૃદય અને નાભિકમળ ધણુ શોભાવાળા હતા અને જેની કમર મિહન પણુ હડારી દે એવી હતી (૪) નળને વાધની પેટે આનના આવતો દેખી સર્વે રાગગ્યો નાકપેદ થયા કે એ દમયતીને ઇરાડતાર છે તેથી હને નક્કો એ (દમયતીને) એને પરણુજે (૫) દમયતીને ખમર થઈ કે જે નળના હસે વખાણુ કીડા હતા તે નળ આવ્યો, તેનું તેજ તો જણે સૂય તપતો હોયતી ! પણુ અદ્રતા જેવી તેનામાં સિતળતા હતી (૬) આશમા તો જણે પવન જેવો,

મોટાકામા તો જાણે મહાદેવ જેવો, મનના સ્થિરપણામા તો જાણે મેરૂ
પર્વત જેવો, અને ધનમા તો જાણે કુમેર હોયતી ! એવો દેખાતો હતો
(૭) સાચુ બોલવામા શિમિર રાજ જેવો મોટાકામા નિર્ધૂપ રાજના
જેવો, લગાકામા જાણે ઈંદ્રના જેવો અને ત્ય ગીમા જાણે હરિશ્ચંદ્ર જેવો
નળ આગ્યો (૮)

પાઠ ૪૯.

ચાણોદ=ચરચ જિલ્લામાં નર્મદા
કાઠે જત્રાતુ ધામ છે
કઠ=સૂર, ધાટી
પદ=કવિતાનુ ચરણ, કડી, ટૂક
અન્નકો=સારો, મજનો
નિરાધાર=(નિર+આધાર)=આધાર
વગરના
દર્શન=ગ્રાખી
લાવણી=કવિતાની એક જાત
કરનાળી=ઓર અને નર્મદાના
સગમપર એક ગામ છે
કૃષ્ણચરિત્ર=કૃષ્ણલીલા
કદપના=ધારણા, અટકળ
પ્રવાસ=મુસાફરી
નિમિ-તે=કારણે, સમયે
મજબાપા=મજમા બોલાતી ભાષા
ઉમકોધી, તામસી

આધો=અધારણુ
લીન=મે તાર, મશગુલ
યશોદા=નદની સ્ત્રી, કૃષ્ણને
ઉછેરનાર મા
ઓરીગણુ=આભારી
તપુરો=એક જાતનુ વાણુ
કીર્તન=ગુણગાન
ક્ષાણુમગુર=નાશવત
રુગાર=પ્રેમ
સાહિત્ય=નિહાસ, અવકાર, કવિતા
વગેરે ભાષાના ગ્રંથો
ઉમરો=ઉમળકો, લાગણી
ચચળ=ચળાયમાન, હમમતી
પ્રકૃતિ=સ્થિતિ, હાલન
તરણી=જીવન પુરુષો
સૃષ્ટિસાધ્ય=કુદરતની શોભા
સંગીત=ગાનુ બજાવતુ તે

પાઠ ૪૯

૭૬] મુંબાઈ ઇલાકાની બુગોળની પ્રત્નોત્તરમાળા ૪૧૧આના

ચાણુક્ય=ચંદ્રગુપ્તનો પ્રધાન	પ્રવેશ=દાખલ
પ્રપચ=કપટ	પ્રાત=તનુ
વાસ=તોકગને બોલાવવામા વાપરા	નિર્દોષ=(નિર+દોષ)=ચાક વગરનો
તો શબ્દ	અચાનક=એચિનો, એકાએક
પુન=ફરીથી, ખીજવાર	કૂર=વાતકી

અન્યથા—ચાણુક્યને અચાનક તેડેલા નિર્દોષ પણ બધ પામે, હું તો ગુનામા છુજ તો તેહ કૂર થકી મને બધ ક્યમ ન રહે ?

સમશ્રુતી—ચાણુક્યના એકાએક તેડાથી વગર વાકગો પણ ખીએ, તો હું તો ગુનેગારજ છુ તો તે ધાતકીથી મને ખી કેમ નહિ રહે ? મતલબ કે ખીક રહેજ.

અમાત્ય=પ્રધાન, વજીર	પ્રતિપ્રિય=ગમતુ કરી મદનો વા-
વાગ્દોષ=વાર્ણીનો દોષ બોલવ મા બુલ	ળનો તે
જપતામધ=સાવચેતીથી	નિરૂત્તિ=શાંતિ, નિરાત
નિરાજએ=નિરાજએ, ખેસીએ	સહય=(સ+હય)=આનંદમેર
અધઠિત=(અ+ધટિત)=અચોગ્ય	અધન્ય=(અ+ધન્ય)=અમાગીઓ,
અકાર=અણુગમતુ, નાપસદ	કમનસીય
મર્મ=મેદ, છુપુ કારણ, છુપીવાત	રાજવિરોધી=રાજથી ઉતરેલા ચાવનાર
મમ બધુ=મેદનાળુ, દગા બરેલુ	અધાપિ=(અધ+અપિ=પણ) આજ
આદર=માન	સુધી, હજી લગી
ધમધોકાર=વણેજ, પુષ્કળ	માજી=પહુલાના, અગાડિના
ગત=મરણ પામેલો, મહુમ, ગએલું	વિરહ=ઉલટી
પૂર્ણિમા=પુનેમ	પ્રતિકાર=કપાય, ઇલાજ
પ્રત્યક્ષ=મરાબર, સમાન	વિતબ્ધુ=કહ્યું

ગુજરાત પ્રાંતની સાંભૂંની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના. [૭૭]

પાઠ ૫૦.	હાડ=હાડકા, શરીર	ધૂન=ધુતારો
ધનવંત=(ધન+વત)=	મદ્ધ=ધીમી	દીન=ગરીબ
પેસાદાર	અસર=લાગણી	વે'મવ્યહેમ
ધર્મ=દરજા, કતવ્ય,	વજ્ર=દયા વગરનું, કઠણુ	ચોપ=કાળજી, ચેટક,
કરવા લાગક કામ	છાતી=હૈયું	ખત
વિનતી=અરજ	રૂડી=ધણી	દળદરી=ગરીબ
રૂડા=ખરા, સાચા	ધર્મકાળ=પુણ્યનું કામ	ધરમયુદ્ધિ=દાન કરવાની
લક્ષ=ધ્યાન	નિરાશ્રિતો=આશ્રય વગ	યુદ્ધિ
દો=આપો	રના, નિરાધાર	મોખરે=આગળ
વડા=ખૂબ	તણુ જ=નુજ	પાત્ર=માણસ
જરણુ=ધરડાં	કમર બાધીને=મડયા	વિનવી=સમજાવી
પાગળા=પગમા જન્મથી	રહીને	નિર્જળા=(નિર્+જળ)=
ખોડ હોવાથી ચાલી	કાપીએ=મટાડીએ, દૂર	પાણી વગરના
ન શકે તેવા	કરીએ	નવાણુ=પાણીની જગા-
નિકટ=નજીક, પામે	ધીરવુ=આપવું	ઓ, (જેવા કે કુવા,
સ્નેહી=વહાલા, દોસ્ત	હણી=નાશ કરી	વાવ, વગેરે)
કારણે=કારણે	સચીએ=મેળવીએ,	તીર=ઓવારા
સરો=પાર પડો, કરો	એમ્હું કરીએ	સઘ=તરનજ
હરો=તક ઘે, મટાડો	હાડળે=મૂકી દેળે,	ધોંગી=મોટી, જખરી
દોહલા=અધા	છોડી દેળે,	રચો=મનાવો
રૂઝવો=રૂઝ લાવો, સારા	કરો=વેરા, રિવાજ	નળળા=કમળોર, માંદા
કરો	હરો=હરણુ કરો, છોડી	ચણાવો=મધાવો
પ્રજાત=ધૂજતા	દો	બધીભાત=સારી તરેહની

[૬૮] સુબંધ શ્લોકાની બૂગોળની પ્રતોતરમાળા ડાઁ આના

આદરવીઁશઃ કરવી,	અપા=આપણા	મચકળા=(મચ્ય=કવિતા
ચલાવવી	મારી રાકે નહિઁમગી	નકળાઁકુન્નર)=કવિ-
ઓપવશ ણ ઇષ્ટરિપતાસે	શકે નહિ	તાનો કુન્નર ઓરબે
હવાખાના	પાસણ=પોષણ, ગુળશ	નવી કવિતા કરાવવી
બાન=શરીર	કુધારો=ખરચો	તે
દુખાળા=રોગી	મૂખી=દુઃખી મળીને	ધીઁ=ધીરજવાન
બાળી=તેમ	સુધારી=સુધારો કરી	જુગોજુગ=ધણી કાળ
બાપો=પેલો	શિરનોઁરિવાજ, કઠી	મુઢી
લઠાવજમાન,	જગારોઁકેનાવો, મારી	ધરાવોઁરાખો
ગણેલા=વળી ગએલા,	રીતે ચલાવો	શુભ=મારો
કાઠેયા	ધરોઁરાખો	લાવોઁઓરિઓ

સમજુતી—ખગ દેશીઓ હું તમને અરજ કર છું કે તમે (તમારામા જે પૈમાનર હોય તે) ગરીબ માણસોને મારે ખૂબ ધ્યાન આપો, કમ્બા ધરડા, આપણા પ્રામણા માણસો છે તેની અને અપા રોગીની તમારે ખમર થેવી (મનનમ કે મદદ કરવી) (૧) નજીકના વહાલાના કામ કરો અને પારકા માણસોના દુખ લાઇ લો. (મનલગ્ય કે તેમને મદદ કરો) તમે મહેનત લાઇને તેમના શરીર અને મનતા ધણી અવગ રોગો મગડો (૨) ધૂજના શરીરના અને ધીની નાડીના તેમજ મુઠા પ્રાણી દગ્ધનુ દુખ થી રીતે વેઠી શકે? તેમને જોઇને હયાત પશુ (વજ્ર છાતીવાળા માણસને) લાગણી પેદા થયે, તો તમે ધમતા કામમા ધણી દયા રાખો (૩) દુખી અને આશ્રય વગરતાને પાળવા એ આપણો હક છે (મનલગ્ય કે એવા માણસોને પાળવા એ આપણું ફરજ છે એમ સમજવું) આટ-

ત્રીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” અઢી આના. [૭૬

છીજ સમજણુ દેખય છે, તે મડયા રવીને દુ ખ દૂર કરવા એજ દેશોનુ અભિમાન છે (૪) આપણે મરી જમ્યુ ત્યારે પૈમો આપણી સાથે આવવાનો નથો, પણ ધર્મ આવવાનો છે માટે પાપનો નાશ કરીને પુણ્યને આપવો (મનનમ કે પાપને રસ્તે પૈસો ન ખચતા તે પૈમો પુણ્યના કામમા ખચવો) જીથી કરીને આ દુન્યામા આમર મેળવીએ અને મરી ગયા પછી મોક્ષ પામીએ. (૫) તમે નાત જમાડવાના રિવાજ છોડી દેજો, અને વસ્ત્રોડાની શોમાને હરથુ કરો. (છોડી દો) જો આમર મેળવવા માટે અભિમાન (ગમ્પતા) હોય તો ધુતાગને આપવુ નહિ અને (તે પૈસાથી ગરી બોને પોષવા) (૬) વહેમને જડમાથી (સમૂગો) કાઢી નાખજો, અને સુધરવાને માટે ધણી કાળજી રાખજો, ગરીબોના દુખો મટાડો, અને પુણ્ય કરવાની ખુદ્દિને આગળ લાવો (મનનમ કે ગરીબોનાં દુખ મટાડીને પુણ્ય કરો) (૭) ગરીમ અને લાયકને દાન આપવુ તેના જેવી ખીજી (સારી) સમજ નથી નર્મદ શકર કવિ તમને નમનતાઈથી કહે છે કે ગરીબોને મદદ આપીને પછી તમો મોજમજા ભોગવો. (૮)

સમજુતી—પાણી વગરના (પાણીની તગીવાળા) ગામોમા પાણીની જગાઓ ગાળો પ્રદાવો અને જુના વાવ, કુવા, નદી, તળાવ, એવારા વગેરે હોય તેને જોધીને તગતજ મમરાવો. એ ફરજ હે! પૈસાનાર માણસો તમાગી છે (૧) સારી જમરી ધમશાળા બધાવો, કે જ્યા માદા આ પુરુષો રહે, તે માણસના શરીરના દુખ મટાડો એ ફરજ હે! પૈસાદાર માણસો તમાગી છે (૨) ચોકખી મોટી ધણી બાળક માય (એવી) નિશાળ બધાવો, અને બાળકોને તરેહ તરેહની

૯૦] ચૌથીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના.

વિદ્યા બચાવો, કે જેથી (તેમાં શામેલ આળસ પર) આખી ઉમર સુધીના (જિંદગી સુધીના) કપાસરો રહેતો એ કરજ છે. પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૩) મોટા દવાખાનાં બધાવી ચલાવો કે જેથી શરીરના દુખી માણસ પોતાનું દુખ મટાડે અને મિચ્છારો રોગી આળસ (હાય તે પણ ત્યા રહી) સુખ લે, એ કરજ છે. પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૪) બિખારીને જોખને (તેમની માથે) દયા લાવી જોક્ષો અને રોટલો આપીને (પાછો) બીજા ભાગનો ગળો નહિ મનલખ કે તેને ધણે રોજગારે વળગારો કે જેથી તેને ફરીથી બીજા ભાગની ન પડે. ઉઠાવ હોય એવા દુનિયા ઉત્થાગ કરો, એ કરજ છે. પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૫) શરીર બળામ્મ ગમેલા, દાઝેલા અને આધળા હિંમત રાખીને રોજગાર કરી શકે નહિ, એવા માણસના યુજ્જરાત માટે તમારી દાલત ખર્ચો એ કરજ છે. પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૬) હરેક રિવાજ હળીમળીને સુધારો તે બધાના ખપનો સામાન બહુ મરતો રો અને હમેશાં નઠારો વિચાર કરો નહિ એ કરજ છે. પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૭) પારકે દેશ જમને દુકાન મારી ગીતે ચલાવો અને બીજા લોકોના લાખો જાતના દુનિયા શીખી લાવો હમગ રાખો અને હિંમત છોડી દો નહિ એ કરજ છે. પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૮) કવિની પાસે કવિતાનો દુનિયા કરાવો (મનલખ કે નવી કવિતા બનાવગવો) અને ધણા કાળ સુધી ધીરજવાન એનું નામ ગળો, અરે માણસ આવો વખત (પૈસાદાર સ્થિતિ) (ફરીને) મળશે નહિ માટે દયપતરામ કવિ કહે છે કે તમે આ સારો ઓરીયો લખ લો (૯)

પાઠ ૫૧.

પ્રવાહ=વહેણ

૨૪૩૫=(૨૪+૩૫)=અસલ૩૫

ગમવર=જમવરો, મોટા

બુદ્ધિશત પ્રાતની સાંભૂની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના. [૮૧

પાથ પાંથો=ફરીઆનુ પાણી દેશ
પર ફરી વળે નહિ માટે ભીન
ચણી લીધી તે

પુરબ=દિવાલને ટેકો આપનાર જે ચ-
ખળખળાટ=ખળખળ [ચતુર હોય તે

મહાભારત=મહુ મોટુ ને અધર

રોગનિષ્ટ=(રોગ+નિષ્ટ)=સૌથી વધારે

રોગ ઉત્પન્ન કરે એવા

સરક્ષણ=(સ=સ પૂર્ણ+રક્ષણ)=

ખયાત જાળવણી=પુરેપુરી

જાળવણી

આડ=અતરાય, આડી વાડ

સ્વિટ્ઝર્લૅન્ડ=યુરોપમા દેશ છે. (એ

યુરોપના સઘળા દેશ કરતા વધારે

પહાડી પ્રદેશ છે)

ચિલી=દક્ષિણ અમેરિકામા દેશ છે

જર્મન સમુદ્ર=કંટાર સમુદ્ર, ઇંગ્લાડ

જર્મની અને ડેન્માર્કની વચ્ચેનો

સમુદ્ર

મિસ્ટ્રે=મે નામનો યુરોપખંડમા

ફ્રાન્સની પશ્ચિમે ઉપમાગર છે

કસ=સત્ય

કૃત્રિમ-ખનાવટી નવા કરેલા

રૂપાતર=ફેરફાર, જુદાં જુદાં રૂપ

સુએજની સયોગી ભૂમિ પહેલા

એશિયા અને આફ્રિકાને જોડતી

હતી સને ૧૮૬૯મા એ સયોગી

ભૂમિ ખોદીને તહેર કરી છે.

જેથી રાતો અને જૂમધન સમુદ્ર

જોડાઈ ગયા છે

સયોગીભૂમિ=(સયોગ+ધ+ભૂમિ)

જે મોટા જમીનના ભાગને જોડનારો

જમીનનો નાનો ભાગ

સામુદ્રકુની=મે મોટા પાણીના

ભાગને સંધનારો પાણીનો નાનો

ભાગ

પાઠ પર.

ટ્રેપ=ખાર, કીતો

અવગુણ=(અવ+નીચો+ગુણ)=

નકારો ગુણ દોષ એવ.

પેટમા ડાહ રાખીને=મનમાં વાત

રાખીને

ગૂડી નાખવ=ઉગરતા લીલા મોલને

માપી નાખવો

કુદવા=વામની ગળથો

ગળથો=વાસનો ઢગ

૮૨] શ્રીમા ધીરજીનો "રિકરેશન શિક્ષક" ચાર આનંદ.

એક મોટી પ્રજા થઈ શકતા નથી =
સપ રાખી શકતા નથી

મળ્યુત=સખળ

અવધિ વગરનો=પાર વગરનો,

ધણી

હાપાર=હાદાર, ધણી

રહેણી=રીતભાત

વેનિસ=પટાણીમા આડિઆટીક

સમુદ્ર કાંઠે બહાર છે

સુકમાર=સકોમળ, નાણુક

દેશનિકાલ=દેશપાર, કાળાપાણી

વાટખરચી=રસ્તા ખરચ

કાળાપાણી=દેશનિકાલ

પજવણી=દુખ દેરાનગતિ

વિરોધી=દુરમન, ચતુ

સતાવણી કરે છે=દુખ દે છે

રિદિ=દોલત, ધન

સિદ્ધિ=મોટામ

રિદિસિદ્ધિ=દોલત ને મોટામ

પાઠ પડ.

દીવાદાડી=સરકૂત દીપદાડ ઉપરથી

(દીપ=દીવો+દાડ=ધાબો)=દીવો

મૂકવાનો ધાબો

સહીમલામત=નિર્બંધપણે, વગર

હરકતે

દીપમાળ=દીવો મૂકવાને ધાબો

અણુતરનો ધાબો

મિનારો=પથર કે લાકડાની ઉભા

ધાબવા જેવી ઇમારત, હજારો

ખરાબો=પાણીથી ઢકાયેલો ખડક

ખડક=પાણીમાં રહેલા કુગરા

ખાડનદીનું મુખ કે જ્યાં નદી

સમુદ્રને મળે તે જગો, સમુદ્રમાથી

ઉતરવાનું ઠેકાણું

હજારો=મિનારો, (તાપી નદી જ્યાં

આગળ દરીઆને મળે છે ત્યાં

હજારો નામે એક જગા છે

લાની હવા ધણી મારી છે ત્યાં

આગળ દીવાદાડી પણ છે)

માકસ=માહેમનુ નામ છે એ હજારો

તેણે બધાંયો હતો તે ઉપરથી

ખાકમનો હજારો કહેવાયો છે

કરામત=યુક્તિ ગોઠવણ ગોખ

ઝખે=મારીથી આગળ કાઢેલીએક,

સહાયતા=મદદ

તખક=માળ

પાઠ પઠ.	દિલદાઝ=મનની લાગણી	ગીબમ, વર્ષા ને શરદ)
સાજ=સામાન	કષ્ટ હરનારા=દુ ખ લખ	ધારા=કાયદા, નિયમો
ભાવે=ગાય	લેનાર,	હાટ=મગ્ગર, ચાટા
જશ=આખર	ભડાર=જથા, ખમ્મના	લતા=વેલી
હામ=હિ મત	યાર=રહાલા	પાપાણુ=પથર
ન્યારા=કોષ ગુદીજ	રાજે=શોભે	ધટધટ=દરેક જગાએ
તરેહના	રજનીરાજ=રાતના રાજ,	સાથ=જથો, સમૂહ
પાતાળ=પૃથ્વી નીચેનો	ચદ્ર	રહોયે=શોભે
ભાગ	નખેતર=નક્ષત્ર	ગાણે=ગાયનથી
પોપડા=જમીનનું ઉપલુ	સ્થિરતા=શાંત	કલ=મોલ
પડ	છાજે=શોભે	નગ=પર્વત
ઉદ્ભિજ=વનરપતિ	રાશી=સૂર્ય ચંદ્રને ફર-	રદિયાળાં=શોભિતાં,
રુષિ=દુનિયા	વાનો માર્ગ	દેખાવડા
ખદલાઈ=ફેરવાઈ	સોહાએ=શોભે	સલુણુ=મધુર
કમે=એક પછી એક	અધર=આધાર વગર,	અગાધ=ધણીજ
મડાઈ=સ્થપાઈ	અતરંગિ	લીલાવાડી=દુનિયાથી
નમુનો=કંઈક ભાગ	ગોલ=ગોળાઓ, (અહો)	વાડી, સૌંદર્ય રૂપી વાડી
નિશાની=પ-નો, એધાણી	પોલ=આકાશ, પોલાણુ	ક્ષેમ=કુશળ
પડ=પોપડા	જગદાધાર=જગતનો	લલિત=સુદર
ભૂચર=જમીનપર વસ-	આધાર, પરમેશ્વર	ઉપવન=વાડી, આગ
નાર પ્રાણીઓ	ખટખટુ=છ ઝટુ (હે-	બાડતી=વહાલ કરતી
સુતુ=સોતુ	મત, શિશિર, વસત,	નેક=રેક
સરવ=સર્વ બધા		

૮૪] ત્રીજા ધોરણનો 'સુખગણિત શિક્ષક' અઢી આના

૨૦ ફેબ્રુઆરી	શુદ્ધ=પા. ૧	અમૃતનો પ્રવાહ
૨૧ માર્ચ	પા. ૫ દરનારા=પા. ૫	સીલા=સૈદ્ધર્થ
૨૨ એપ્રિલ	બાળનાર	
૨૩ મે	લીનામૃતધારા=સૈદ્ધર્થપી	

હે ! જગતના ધણી પરમેશ્વર આ કેવી શોભા ! અને કેવો સામાન બતાવ્યો છે ! તારા ગુણ ગાવામાં કવિ અને બકો હિમન હારી ગયા, એવા તારા કામ ધણા અદ્ભુત છે

હું પાતાળની બનાવટ શી કહું તેમાં પડો, દોળાવો અને જુદી જુદી જગતની જમીન, જેમાં ધણી જુની વસ્તુઓ, ધણી જુની તરેહની વનસ્પતિ અને ધણી જાતના જીવ છે ધણી દુનિયા અનુક્રમે બદલાઈ ગઈ અને વળી પાછી સ્થપાઈ એ વાતો ખોટી નથી, કારણ કે તેની નિશાનીઓ અને નમુનાઓ હમણાં પણ છેજ મટોડીના જાતજાતનાં પડો અને વળી કાકરાના જાત જાતના પડો અને ચુનાના ને પથ્થરનાં જાત જાતના પડો અહીંયા અનુક્રમે નથી, અને પૃથ્વીપર ચાલનારા વસનારા અને જળમા રહેનારા પ્રાણીઓના નિજીવ ખોખા પથર રૂપ થયેલા હોય છે ઘેર ઘેર. બરા લોક લોહ અને સોનું વાપરે છે તે, એ મધુ હે ! હું અને સહ લેનાર પ્રભુ તે મનમા દયા લાગીને માણુએને માટે બતાવ્યું છે હે ! વહાલા પ્રભુ તારા ઉદ્દાપણનો ભંડાર પાર વિતાનો છે (ટેક) (૧) આકારની રચના શુ મહુ બધા અહોમા સૂર્યનો પ્રકાશ વધારે દીપે છે, તે (પ્રકાશ) વનસ્પતિ અને પ્રાણીઓને માટે જમીનની ગરમી આપે છે વળી રાત્રે ચંદ્રમા નક્ષત્રોના સાહિય સાથે દીપે છે અને વાયુની ધીમે ધીમે આવતી લહેરોથી શાંતિ ફેલાઈ રહી છે, સૂર્ય ચંદ્રને ફરવાના માર્ગો રાશીઓ કહેવાય છે, ચંદ્રની ઠળા

ત્રીજા ધોરણનો “મુખગણિન શિક્ષક” અહીં આના [૮૫

સદમા વધે છે અને વદન ઘટે છે તે અને આકાશમાનુ માદ છ (સફેદ પટા) જેવને મન ખૂશ થાય છે, અને વાદળના ધણા રંગા તરેહ તરેહની રીતે શોભે છે આકાશનુ પોનાણુ મોટુ છે તેમા બધા ગોળા (ગ્રહો તારાઓ) અધર રહેલા છે. તુ જમતનો આધાર છે, પેલા પોલમા અદ્ધર રહેલાઓનો પણ તુજ આધાર છે તે છએ ઋતુઓના ધારા નિયમિત કર્યા છે (ટેક) (૨)

આ સૃષ્ટિની શોભા કેવી છે ! ધણે ઠેકણે શોભિતા ચૌટા, પાણી-વાળી જગ્યાઓ અને પથરાવાળી જગ્યાઓ ઝાડ અને વેલાથી ભરપૂર દેખાય છે.

પશુઓનો, પખીઓનો ને માણસ જાતનો સાથ (સમૂહ) એવો મડયો રહ્યો છે કે જાણે તે નાટકોના જેવો લગે છે (કવિ કદવના કરે છે કે આ વિશ્વ એમ નાટ્યરચણ છે, અને તેમા પશુઓના, પખી-ઓના અને માનવ જાતના એવા જુદા જુદા સમૂહ નાટક મડળી રૂપે છે, તેઓ એકજ રંગભૂમિપર એકત્ર થયેલા છે) ત રૂપે, રંગ અને ગુણથી શોભે છે ને ગાયનથી મન ખેચે છે મનવન કે મોહ પમાડે છે બધા ખેતરોનો ઉભો પાક હાલીને ચમનરા કરે છે. અને પક્ષી-ઓના મંદુર પ્યારા શબ્દ દુ ખ બુલાવે છે, સમી સાજે સિધુ અને નદી નાળા લહેરે હીપે છે, તેમજ પવન, વન, ઉપવન, મેઘાન અને રાન પણ સુદર શોભે છે આવી રીતે બધુ સાદુ અને સુદર છે. તોપણ હે ! બનાવનાર પ્રભુ ચતુરાષ્ટનુ કામ જણાય છે સર્વ સ્થળે ધણી શક્તિ અને બહુ સારો બોધ લેવા લાયક છે (ટેક) (૩) સૌદર્યરૂપી વાદીની શોભાતુ હુ વર્ણન કરે તે સુદર કુશળતા ભરેલી હોસથી લાક ફરતી ઠામે ઠામે ખૂબ નાચે છે અને પ્રાંત ઉપખને છે,

૮૬] બીજી ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આના.

તે નિયમરૂપી નફર માડી પહેરીને બહુ કાળજી રાખીને હેતથી હસાવે છે, અને હમેશા મધુરા ગીત ગાય છે, તેથી તે સર્વને ગમે છે.

તે દયા લાગીને મરેલર, ફરીયા અને નનીમાં પાણી આપ્યું છે જમવ વનસ્પતિ અને પર્વતોની સદરતા આપી ઘણા પક્ષીઓનું મધુર ગાયન સંભળાવ્યું છે, વળી ધર્મ દેખાડીને અમારી કંતે દાન કરાવ્યું, હું પાપને ખાળનાર પરમેશ્વર અમને બધાને ઘણી યુદ્ધિ આપીને ગુદ્ધ (પાનિત) બનાવો ! પ્રભુ વધારે તું વખાણુ કર ! તમારી સાદ્યૈશી અમૃતની ધારા (દાંટી) ને ધન્ય છે (૪) (૨૬)

પાઠ પપ.

સુધારાની ટેમ ઉપર હતો=વણુજ
સુધરેયો હતો

તત્વન ન=(તત્ત+નાન)=ગાર્ય કારણ
શાસ્ત્ર, કિતામોરી

લોકાકિત=ના નુ બોલતુ, લોક-
વાચક

સોનાનો વરસાદ વરની રહ્યો છે=

પુષ્કળ પૈસાની આવક થતી છે,

પુષ્કળ કમાણી થતી છે

ગોદી=માધલી ખાડી

જૂરચના=જૂનરચના) જમીનની

બનાવટ

આબોહવા=હવાપાણી

રાજ્યબધારણુ=રાજ્ય ગોઠવણુ

માહિત્ય=સામાન

ગ્રે/કિટન=ઈંગ્લાડ અને વેલ્સ સ્કો-
ટલેન્ડ મળીને થયેલો ભેટ

જોગવાઈ=સગવડ, અનુકૂળતા

બારકસો=વહાણો, જહાજો

જોસથી=જુગમાથી

ખનીજ=ખાણુમાથી ઉત્પન્ન થએલા

શહેનશાહત=રાજ્ય

નામના=ખ્યાતિ, આખરૂ

પ્રીતિ=ભાવ

હિતચિતન=(હિત=મહુ મચિતન=

વિચાર) બહાના વિચાર

સ્વાર્થત્યાગ=(સ્વાર્થ+ત્યાગ)=પોતાનો

ભાગ છોડી દેવો તે

તરગી=મનમાં યુદ્ધવાળો, મોટા

ત્રીજા દિવસનો “મુખગણિત શિક્ષક” અઢી આના. [૮૭

વિચારવાળો
 ફરજની લાગણી=કતચની છાપ
 નોકાસેનાપતિ=(નાકા+સેના+પતિ)
 વહાણના લશ્કરનો ઉપરી
 શ્રેષ્ઠતા=મોટાપણુ, મોટાઈ
 સ્વતંત્રતા=આપ અખતારી
 મોકળા મનથી=ખુલ્લા દીલથી,
 નિખાલમ મનથી
 સમતિ=સલાહ
 સ્વાભિમાન=જાત અભિમાન, ટેક
 સ્વાશ્રય=(સ્વ+આશ્રય) પોતાની
 જાત ઉપર ભરોસો રાખવો
 સ્વાભાવિ =કુદરતી, ઇશ્વરી
 પ્રતાપ=જેજ, મોટાઈ
 સમૃદ્ધિ=દોલત
 પાક પડ (લાગ ર જો.)
 પૌત્ર=છોકરાનો બંકરો
 વિકળ=હીણા, દોષરા
 ક્ષણભગુર=ચોડીવારમા નાશ પામનાર
 ઉપભોગ=ભોગવટો, સુખ વિલાસ
 રક્ષક=રક્ષણ કરનાર, બચાવનાર
 પાલક=પાળનાર
 એજે=દોકડ; નકામી

છાવણી=લશ્કરનો પકાવ
 બયમીન=(બય+મીન બીધેયો)
 બયથી બીધેલા
 ગમગીન=દીલગીર
 વૃત્તિ=વલણ
 ઇતસાન=આદમી, માણસ
 આલીશા=ધણુ મોટું
 જર્જર=ઢેકજ જીનુ, ખખળી ગએલું
 જીર્ણોદ્ધાર=જીનુ હોય તેને સમ-
 રાવતુ તે
 કાબેલ=હોશિયાર, માહિતગાર
 બાહેશ=ચાલાક
 સાંકડામનનો=મળિલ
 ગેન રોમ=રૂંઢે રૂંવાં
 પાયમાલ=મરાખ હાલત
 નિષ્ફળ=ફળ વગરના, ફાગટ,
 નકામા
 જીવવાનો કર=માથા દીડ વેરો
 નામની=કેલક, કહેવા માત્રની
 મધિ=મલાહ
 તપ્પત=હાદી, રાખ્ય
 સ્વતંત્રતા=આપ અખતારી
 કાલતરફગો, પ્રપંચ

૮૮] બીજા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” એ આના.

નિરચર = નાચુ કાચુ તે

સર = તામ

વ્યય = રા, નામી

અલોપ ગતી મહેતુ

અંકવ = ન પ, એકતા

અનુ-અનુ મા

એથ = યાડના નાન પામેલી તરી

ઉપજનો ત્રાયો ભાગ લેતા ર,

એથ હ

પાઠ ૫૬.

કળા = રેગ, આપાદી

ફાલ્ગુ = નાના

પશરના = ના ન, જરાવાળી

ઉવરાત = નાના ન, વસુનાત

મરણીયા-મરણી બી, વારના

સુરોક્ષી = નારી રાત રક્ષણ કરેના

કટો = નારી, જારો

વિગ્રહ = નકાત, બુદ્ધ

દમિ = નચના નખનમા

વવરથા = નાનચુ

આમા = બી

કારકદા = અમન

નિસ્તાર = દેલ, વે

પામેમારે = આખવ થવુ તે

અનુપનાવ = નકર ર

પર પ્રુટરા = માલોમાહે લકાષ થવાને

સમયસૂચન = અખન વિચારી ચલા-

વવાનો ગુણ, ધટનો ઉપાય જલદી

સૂઝ એવી બુદ્ધિ

પ્રમગોપાન = અખનો વખત

જાતો વાવા = આપાદી

અનુપમ = (અન+ઉપમ) = જેની

સગમામણી ન ચાય એવી

આણુ = દવામ, હુમ

અધાધુધી = ગે-મ દોષરત, અવ્યવસ્થા

પ્રવતાનના = ફલાવનાર

ડે લાવી = નમજેર કરી

અભિષે = ગાદીએ બેસનાર નવા રાજ

ઉપર પાણી દૂધ વગેરેની જે

ધારા કરવી તે

છત = છાજ

અલકાર = વરેણા

પાઠ ૫૮.

કલાલવ-કરેટ છાડ્યા કપની તરફનો

અગ્રેજ સરદાર અને ગવર્નર

જનરલ

પહેલીનો "ડિક્શન શિક્ષક" અહીં આના. [૮૬

પલાસી=ખાળામાં એક શહેર છે
(એનું મળ નામ પલાસ હતું
કારણ કે એ ઠેકાણે અડખરના
વખતમાં પલાસ=ખાખરનું વન
હતું)

હયાત=જીવનો

સભવ આશા

કેડી=વખાર, જથાબધ માલ ભર
વાનું ઠેકાણું

વિષ=ઝેર

કાગઝ=કેદખાનું

નૌકાધિપતિ=દરિઆઈ હસરનો

સેનાપતિ

સમર્થ=જોરગવર

સુયેદ=સલાહ

હલ્લે=હુમયો

જલદબતીખો, ગુસ્સાવાળો

આવેશ=જુરસો, ઝનુન

સલામતી=કાયમપણું

કાસળ=જડમૂળ

પરિચય=સહવામ, ઓળખાણું

તરકટ=કાવતર

ફરતાવેજ=યેખ

કુચ સુકમ ઉઠાની આગળ ચાલવું તે
બોટા=મેળાન

વફાદા=નીમત્તહલાલ, રાજામહાર

ધસારે=દરે, સદાન

પાખ-ખાણું

મોરચો=લખરના જે ભાગમાં તોપ

ઝાડવેલી હાથ તે જગો

પાટનગર=રાજધાની શહેર

ફરમાન=હુકમ

પાઠ પદ.

પ્રીતિલ=પ્રીતી મળી

ગમીત=ખુલ ૧ ૧૫નાર

રેમિડટ=મેટા દર્દી સરથાન પર

દેખરેખ રાખનાર અગ્રેજ સરકાર

તરતો અમ દર

આડતા-માફતીઆ, એજટ

પરવાનો=રંગ ચિહ્ન, પાસ, સનહ

સોસતુ=વેઠતુ, ખમતુ

સમાધાન=નિવેડા, તોડ

પરાખવ=હાર

કેનાડો સ્વાર્થ=ખુદથી મતલબ

નિમૂળ=(નિર+મૂળ)=અધ, સમાપ્ત

વેરાગી=વેધધારી રખડતા સાધુ

૬૦] મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રત્યેક ભાગો ઠા આના

ચ ચીઆ=દરિયાઈ લૂટારા

હલકાખ=પંડી, ખિતાખ

નનરલ=મોટે

ફરફરીપણ=નીચું દટિ, લાખોવિચાર

તલ=સલાહનો ઠરાવ

વિંત=હરકત

કાટકૂટ=કુસપ

કાલમકાલા=કમગે

મસતત=ધ્રુવો વિચાર

વાલીચરક, દિમાયતી

ચીરીને=ચોળાગીને

નામોશી=વક

ખુશકી=જમીન માગ

જમરદમ્તી=જેર જુલમ

ગલીગ=મોટા

આરોપ=ટોપ

રખર=સનમુખ, મ મે

રદર દિવાની કોરટ=દાહકોરટ

અદાવત=કચેરી, કોરટ

પાઠગાળા=ઉચ્ચ જ્ઞાન આપનારી

શાળા

ઉત્તેજન=મદદ

પાઠ ૧૦.

આગળ પાઠેવા=અ ગેવાન કરેલો

અમલ=સત્તા

સુસર=મોગ્ન

પ્રતિષ્ઠા=આમર

મતિધિ=પાસે, નજર

સગલ=દહાડાવાળી

પ્રતિષ્ઠિત=માન પામેના

મતિ=સત્તા આપનાર

દદ=કાયમ, અચળ

ઉદ્ધાન=નારાયણ, ઉચી ચિંતિ

કુમુ=મદદ

ભગમાવે=બોળવે, ખોટું સમજાવે

નાયુદ=નાશ

મનદ=પરવાનો

મમારબ=મોટા ઠામની ઠાઠમાઠથી

કરેલી શર્યાત

દપદપો=દમામ, ધામકુમ

ખિતત=મેટ, સરપાન

પેનવુ=દેખાડવું

નજર=નજરાણું, ભેટ

આજુપણુ=કીમતી વસ્તુ

કલમદાન=કલમ રાખવાનું ધર કે

ખોધુ

પહેલા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” પોણા બે આના. [૯૧

સામ્રાજ્ય=મોટું રાજ્ય
સિધાવી=માન સાથે પધારી
વશપરપરા=એકબી કુળમા ઉતરી
આવેલા

પ્રતિનિધિ=ખીનને બદલે કામ કરવા
નિમાયકો માણસ, એજ ટ
ધનાયત કર્યો=ભેટ કર્યો
પૂર્વજો=(પૂર્વ=પહેલા+જ=જન્મેલા)
પહેલા જન્મેલાં તે, ધરડાવરડા

પદવી=નરજો
સ્મરણ આપવું=યાદ કરવું
પગરખ=(રખાં એ રક્ષા હપરચી)
પગનું રક્ષણ કરનાર, જોડા

કારકીર્દી=જ્યાં સુધી કારભાર ટકે
ત્યાં સુધીનો વખત, અમલ
ટીકા કરવી=ગુણ દોષ દેખાડવા તે
નજીવી=(ન+જીવ+ધ) જીવ વગરની,
હલકી

પતરાજી=શેખી, બડાઈ
નામોશી=હીજીપત, શરમ
અધમ=નબળી
અફસોસ=પસ્તાવો
જાગીર=રાજ્યના અંમની કોઈ મોટી

સેવા બગલ્યા બદલે રાજ તર-
ફથી જો જમીન ગામ કે વર્ષાસન
મળે તે

વકીને મુતવક=સ્તત્ર એલમી
ડોલી=હાથ, નરમ પડી
ધોકો=હરકત, તુકમાન
રાજ્યદારી=રાજ્ય કારભારી
ગણના=ગણતરી

પાઠ ૬૧.

પલટણુ=વરકરતી દુકડી
નામના=આખર, કાનિ
ખટખટ=તકાર

અલગ=અળગુ, આડુ
રમ્યુ=ગમ્યુ

વિધિ=સલાહનું કહેણું
ઝંઝુમત=વિટાઈ વળતા
કવાયતી=ફિતી કેળાયાડુ
પાયદળ=પગે ચાલનાર લસ્કર

રરાના=ધોડેસ્વાર પલટણુ
મહામર્થ=ધણો જમરો
યોજના=ગોડવણુ
કુશળ=હોશિયાર
બળાશયો=પાણીના સ્થળો

૬૨] શ્રીમદ્ભગવદ્ ગીતાના “ડિક્શનરી શિક્ષક” ચાર આના.

લાગણી=લગ્ન

પ્રમળ=તરાર

તપર=તપાસ

જગર=દીક

બરમાદ=નકામો, પાપમાલ

બહેતર=કલ્યાણ, બધું

નામાકિત=નામીયો

ખિતાબો=લગ્ન

સૂઝ=નજર

પાઠ ૬૨.

મધિ=સવાહ

અધાતુ=અપેર, અચર-થા

ગુપ્ત=તેજામ, જવાબી

ગુપ્ત મસન=ગુપ્ત વિચાર

દહાડો વળવે=ઉચ્ચી અર્થાત થયો

આગ્રહ=અનિશય મહત્ત્વ તે, મતાવાતા

ઉત્તરજન=ઉત્તરજી, પુણ્ય

પાર્થ=કૌરવ, નકામું

રહ=વાટ

વિપમ=તરહવાર, ગભરામગ્નવાળા

તત્કાલ્યુત્તરતજ, તજ વખત

ઉદ્ધત=મેલદમ, વિવેક વગરો

પેન્સન=નોકરી પરથી છુટા થયા

પત્રી ગુજરાનને માટે નાણું

આપ્યા કરતું તે

નજરકેદ=વેડી બગેરેતુ અધન નહિ

પણ મુકરર દરેલી જગાએથી

ખસાય નહિ તેની રીતની કેદ

પાઠ ૬૩.

મહત્ત્વ=મોટા પુરત, મહાત્મા

વચનામૃત=સાદુની રૂપી અમૃત,

બોધના શબ્દો

પ્રતિષ્ઠા=સ્થાપના

માસાહારી=(માસ+માહાર=ખોરાક

+ક) માન ખાનાર

મહાત્મ્યુ=સાધો, સરખાન

શિરઝ=શિર=માથુ + ઝેદ=ઊંઘ

ધતુ કાતુ)=સાથુ કાતુ તે

દ્રઢતા=અડગપણ

ગુરમત્ર=કામ પાર પડવા માટે

કરૈલા યુક્તિવાળા વિચાર

ઉપરવાસના=ઉપનાણના

અજીત=જીત નહિ એવો

જેર કરવું=નામે કરવું

વર્તની=ફેનારી

પાખ=મહુ, આશ્રય

પાંચમા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૬૩]

નિર્ભય=નિરૂ+ભય=ખીં; વગરતુ
અભિપ્રાય=વિચાર, તર્ક
પ્રત્યક્ષ=પ્રતિ+તામે+અક્ષ=આખ)
આખની સામે, નજરો નજર
બેવક્ષા (ફા)=એ=(વિના+વક્ષા=મહુ
ચહાવુ)=મહુ નહિ ચાહનાર
કેર=શુદ્ધમ
રણુક્ષેત્ર=લડાઈતુ મેદાન
પીકો=પૂઠ, પીઠ

પાઠ ૬૪.

ધોર=મયકર
અકાએલી=નિશાન થએલી, ઓળ-
ખાએલી
કસોટી=પરીક્ષા
ખાલસા કરવુ=જે જમીન કે
ગામની પેદાસના વડલ લેનાર
માલીફ સરકારે થયુ તે
અસતોપ=ધીરજ નહિ તે
અત્રે=અહિ
બધ્યુ=માથુ, મુસ ફરી ખરથ
પ્રકોન=ગુરસો
ચેપ=અસર, લાગણી
સિમાડો=સરહદ

તખ્તસીન=ગાદીએ બેમાડવુ તે
ઓથ=આધાર
સન્નમ=સામાન
પમરવ=પગલાનો અવાજ (રવ=
અવાજ)
સીડી=નીસરણી
મોખરો=આગળનો ભાગ
ડોળી=ધાયલ માથુસને ઉંચકી લધ
જવાની ઝુલતી માચી
જ ગ=મોટી લડાઈ

અખળા=(અખળ+અખા=નારી જ
તિનો પ્રત્યય)=જેર વગરની, સ્ત્રી

પાઠ ૬૫.

દત્તક=દીકરા વગરના માથુસે ખીજના
દીકરાને લધ પોતાનો વારસ
ઠગાવો તે
સુરક્ષિત=(સુ+રક્ષ+ધત) સારી રીતે
ખચાવ કરેયો
વૃદ્ધિ=વધારો
તગાવી=એકત પાસે ખેતી કરવાનુ
સાધન ન હોવાથી સરકારે તેની
પાસે ખન લખાવી લધ જે નાણુ
અથવા સાધન આગળથી ધીરેલુ તે

૬૪] શોધી શોધીના અથ સાડા સાત આના.

દુર્બળ=મળ વગરના, દુકાળીઆ

(સસ્તુત દુર્બળ ઉપરથી)

દાઢ=મજાવનારી, સોયાણી

સ્કોલરશિપ=વિદ્યાર્થીને નાણાની

મદદ આપવી તે

વરિષ્ઠ=કાયદા બાધનારી સાથી વડી

મડળી

બરતી થવી=વંધારો થવો

ફિલસૂફી=તત્ત્વજ્ઞાન, દરકોષ વિષયના

ધર્મ શોધવા સમધીનું જ્ઞાન

અમણી=આગેવાન

પાઠ ૬૬.

બૂસ્તર વિદ્યા=પૃથ્વીના પડ ઓળ

ખવાની વિદ્યા

વેત્તા=મજાનાર

સમાવેશ=સમામ

ઉદ્બિજ્જ=નિસ્પતિ

કવચ=ઢાકણ

પોપડો=ઉપરનું પડ

અનુમાન=અટખ, ધારણા

પૃષ્ઠ=કપરનું પડ, માળુ

અશભાગ

પાઠ ૬૭.

સુએઝ=રાતા મનુદ્ર ને બૂમધ્ય

સમુદ્ર વચ્ચે નહેર છે એ પહેલાં

સયોગીભૂમિ હતી સને ૧૮૫૬

મા એ નહેર ખુદ્દી મુકાઈ.

ટાયર અને મીડન=એ એશિઆઈ

તુર્કસ્તાનમા શહેર હતા એમા

પ્રથમ કાચ ખન્યો હતો

પાયેસ્ટન=એશિઆઈ તુર્કસ્તાનનો

નૈઋત્ય ભાગ એ ખ્રિસ્તી લોકોનું

પવિત્ર સ્થાન છે

પોટો=પીડપર માલ બચો હોય

એવા બળદોના ટોળા

રમી=રોમના રહેવાશી

અનેકઝાડિયા=એ મિસરમા

બદર છે

રમના=એશિઆઈ તુર્કસ્તાનના

એશિઆમનરનું મુખ્ય શહેર છે

અસરા=એશિઆઈ તુર્કસ્તાનમા

યુફ્રેતિસ નદીને કાંઠે બદર છે

ટ્રેવિઆ=કાળાસમુદ્રને કાંઠે મોટું

બદર છે (એમા સુતરાઉ કાપડ

પગ રોતો રંગ સાગે ચઢાવે છે)

હનોઆ=પટાલીમા હનોઆ નામનું

અખાત ઉપર બદર છે	પ્રસંગ=લાગ, વખત
ખાટ=પર્વતમાથી જવા આવવાનાં રસ્તા	કેરો=મિસરની રાજધાનીનું શહેર
સફળ થયા=વાર પડયા, ફાળ્યા	નીલ નદીને કાઠે છે
સોષ=સવડ	પ્રવેશ કર્યો=દાખલ થયો
પાઠ ૬૮.	બેદીવ=મિસરનો રાજા

સવાલ—મુબયદી એડન જળ માર્ગે કેટલા મેલ દૂર છે ?
એ શહેર અગ્રેજ સરકારના તાબામાં કયા સનમાં આવ્યું ? એડનથી
સુએજ બદર કેટલા મેલ દૂર છે ? સુએજની નહેર કોણે બાંધવા
માડી અને તે ક્યારે પુરી થઈ ? એ નહેર બાંધતા કેટલો ખર્ચ
થયો ? એ નહેરની લંબાઈ પહોળાઈ કેટલી છે ?

પાઠ ૬૯.

પોર્ટ=મદર	કાલે=ક્રાન્સમાં શહેર છે.
જોગવાઈ=વખત, તક	જાહાજર=એ એજ નામની સામું
મિડીસી=છટાલીમાં બદર છે	ધ્રુવીપર ધણો મોટો નિલો છે
માર્સેલસ=ક્રાન્સમાં ભૂમધ્ય સમુદ્ર	(એ સને ૧૭૦૪ માં અગ્રેજ
કાઠે બદર છે	સરકારના તાબામાં આવ્યો)
વમળ=પાણીમાં થતા કુડાણા, બમરા	એચેની=અસ્ત્રખ
સાર્ડીનિઆ=એ છટાલીમાં બેટ છે	વિલમથ=ઈજીપ્તમાં નોકાસેનાનું
કાર્સિકા=એ ક્રાન્સમાં બેટ છે	સ્થળ છે.
બોનીફીઆ=એ છટાલીમાં સાર્ડી	બીચીહુડ=એ ઈજીપ્તમાં બૂશિર છે
નિઆ તે કાર્સિકાની વચ્ચે	ડાવર=એ ઈજીપ્તમાં શહેર છે
સામુદ્રધુની છે	ટેમ્પ=ઈજીપ્તમાં નદી છે (એ
	નદીપર લડન શહેર છે)

વિલાયત જવાના રસ્તા—(૧) પહેલા પોટુગીઝ, અગ્રેજ,

૬૬] મુખ્ય ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રમુખ સરમાળા જાણના.

કેચ વગેરે આટલાટિક નદાસાગરમાં થઈ કેપ એવ ગુડ હો. એળગી દિહીમહાસાગરમાં થઈ હિંદુસ્તાન જતા હતા આ રસ્તે વિલાયતથી હિંદુસ્તાન આવના ત્રણ મહીના લાગતા, હાલમાં એ મિલાય ખીજા ચાર રસ્તા નીકળ્યા છે (૨) મુખ્યથી આગમોટમાં ખેસી અરબી સમુદ્રમાં થઈ એડન ઉતરે છે ત્યાંથી લાલ સમુદ્રમાં થઈ સુએજની સામુદ્રધુની આગળથી મિનના અલેક્ઝાંદ્રિયા બંદરે ઉતરે છે અલેક્ઝાંદ્રિયાથી ચાર રસ્તે જવાય છે (૧) અલેક્ઝાંદ્રિયાથી આગમોટમાં ખેસી બુમ્બ સમુદ્રમાં માટાબેટ આગળ થઈ જલહરની સામુદ્રધુનીમાં જાય, પછી આટલાટિકમાંથી પોર્ટુગલ, સ્પેન, અને ફ્રાન્સને કિનારે કિનારે ચાલી ઇંગ્લિશ ચાનલમાં નાધામ્પટન બંદરે ઉતરે એ રસ્તે જતા ૨૬ દિવસ લાગે છે, (૨) અલેક્ઝાંદ્રિયાથી માટાબેટ આગળ થઈ ફ્રાન્સના માર્મેટમ બંદરે ઉતરે તે ત્યાંથી આગગાડીમાં ખેસી ડોવર જાય એ રસ્તે જતા ૨૧ દિવસ લાગે છે (૩) અલેક્ઝાંદ્રિયાથી બુમ્બ સમુદ્રમાં અને ત્યાંથી આટલાટિક સમુદ્રમાં થઈ વેનિસ બંદરે ઉતરે ત્યાંથી આગગાડીમાં જેમી નાવી સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ, જર્મનીમાં થઈ ફ્રાન્સના કેને બંદરે ઉતરે અથવા જેન્ટરમાં ચાર્ટેડ બંદરે ઉતરે અને ત્યાંથી આગમોટમાં જેમી ડોવર કે લડન જાય એ રીતે જતા ૧૯ દિવસ લાગે છે (૪) અલેક્ઝાંદ્રિયાથી બુમ્બ સમુદ્રમાં થઈ ઇરાલીને પૂર્વ તરે સિડિની બંદરે ઉતરે અને ત્યાંથી આગગાડીમાં ખેસી બોનોના, મિનન અને સ્વિટ્ઝર્લેન્ડમાં થઈ ફ્રાન્સમાં કેન બંદરે અથવા બેલ જયમના ચાર્ટેડ બંદરે ઉતરે, પછી ત્યાંથી આગમોટમાં ખેસી ડોવર કે લડન જાય આ રસ્તે જતા ૨૬ દિવસ લાગે છે. વિલાયતની ટપાલ તથા વણાખરા ઉતારાઓ આ રસ્તે જાય છે.

પાંચમી ચોપડીના અર્થ આક આના [૬૭

પાઠ ૬૦.

ખાફ=રીઆનું મુખ, બહર

ધિજ=પૂલ

ધિટિશમેટ=ગ્રેટધિટન અને આય-
ર્હાડ બેટ

સમૃદ્ધિ=દોલત

ચોડા=પહોળા

પીલા=ફળગા

હિ સારી=હિ સા કરનાર, હિ મક

માવજત=સભાળ, અરદાસ

માનિટ=એક જાતનો દાણાદાર પથર

સુધડના=ચોકખાઇ

આરબ=શરઆત, ઉમ્મતિ

પાઠ ૭૧.

રાજપદ્ધતિ=રાજ ચક્રાવવાની રીત

પાર્લામેન્ટ=ઇંગ્લાન્ડની રાજકીય

સભા (સાધારણ લોકોની અમી

રોની અને રાજની સભા મળીને
પાર્લામેન્ટ કહેવાય છે)

ઉમરાવ=લૉર્ડસ

ઉમરાવની સભા=હાઉસ ઓવ-
લૉર્ડમ

હાઉસ=સભા

કોમન્સ=સાધારણ લોક

રૈયનની સભા=હાઉસ ઓવ કોમન્સ

ધર્માધ્યક્ષ=(ધર્મ+અધિ+અધ્યક્ષ=

આખ)ધર્મ ગુર (ઇંગ્લેન્ડમાં

ખીશપ અને મોટા ગુરને આર્ય

ખીશપ કહે છે)

હસ્તક=હાથમા, તાઆમા

પ્રિવિકોન્મિલ=એ નામની ઈંગ્લાન્ડમાં

સાથી મેટી કોર્ટ છે

મત્રિમડળ=પ્રધાનમડળ, કેબીનેટ

કૌન્મિલ

કોમન્સની સભામાં મુખ્ય બે પક્ષ છે, ૧) લિબરલ=રૈયતના
લાભમાં રહેનાર) કોન્ઝર્વેટીવ=રજ્ય હકમાં રહેનાર એમાં બે પક્ષના
વધારે મત આવે તે પક્ષનો વડો પ્રધાનપદ ધારણ કરે તે પ્રથમ કોષ
કાયદો કરવો હોય તે રૈયનની સભામાં મુકાય છે, તે ત્યાં ત્રણ વર
પસાર થઇ અમીરોની અમામાથી કેબીનેટમાં જાય છે તે કેબીનેટવાળા
પછી રાજની સહી માટે મોકલે છે પાર્લામેન્ટમાં કોમન્સની સભામાં

૬૮] ચાથા ધોરણનો "ડિક્ટેશન શિક્ષક" ચાર આના.

જેર વધારે છે વિધાયતમાં કાયદાનું માન ધણું જ છે રાજ પણ કાયદા વિરુદ્ધ આવે તો શિક્ષાનાત્ર મળ્યાય છે આગળ છ. સ ૧૬૪૯માં પહેલા ચાર્ટર્ડને તથા બીજા જેમ્સ રાજને ૧૬૮૮માં રૈયત વિરુદ્ધ વર્તવાથી સજા અમલી પડી હતી ઇંગ્લેન્ડ કાયદામાં હાય એવી કહેવત 'આવે છે કે રાજ કદી જુનો કરેનોજ નથી' એવી મતલબ એ છે કે રાજના હુ મથી કાનૂને કંઈ ખોટું કામ કર્યું હોય તો તેની સજા રાજના તરફનો હુકમ મનનાર અમલદારને થાય છે, પણ રાજ તે બામત જોખમદાર નથી. મારગ કે રાજનું કહેવું કાયદા વિરુદ્ધ છે કે કાયદા પ્રમાણે છે તે અમલદારે સમજવું જોઈએ આવા સારા કાયદાને લીધે ઇંગ્લાન્ડનો કાયદો બીજા દેશ કરતા વખણાય છે એથી લોકોના જનમાલનું ધરામર રક્ષાય થાય છે લોકોની આબાદી વધે છે, રાખનાથી જુવમ થતો નથી તેથી મદતી દાલતમાં આવે છે

પાઠ ૬૨.

ફ્રાન્સ=એ યુરોપમાં એક્સિટન-
ની દક્ષિણમાં દેશ છે
છાહર=થોડા ઉડા
ધાડી=વધારે ગીચ
ફળદ્રુપ=રસાળ
ઝોર=આમા આમલી વગેરેના ફૂલ
મરમપાટ=મહેક મહેક
ઢોળાવ=ઢાળ
લંઓન્સ=હોન ને સોન નદી ॥ સગ
મપર બીજા નખરનું શહેર છે.

ફ્રાન્સ=ફ્રાન્સ દેશનો પોણા રૂપીઆની
કિમતનો રૂપાનો સિકકો
દશાશ=જે અપૂણ્યકના છેદ દસ,
સો હજાર એમ દસ દસ ગણા
હોય તે
સેનેટ=સ્વતંત્ર સંસ્થાનની રાજકીય
ડેપ્યુટી=મદદગાર [સભા
પ્રેમીડટ=અધ્યક્ષ, પ્રમુખ
સમનિ=(સ+મનિ)=સવાહ
અરમાર=નડાઈના વહાણનો કાફો
પાઠ ૭૩.

અધીર=અણુજ મોટા

કલણુ=જે પાણીવાળી જગામાં

પમ ઉડા ઉતરી જાય છે તે,

ખુંચી જવાય એવી જમીન

સરાસરી=સરેરાસ

કવાસ=જળ, મધ, અને મીઠું

મેળવીને તેનું પાણી કરે છે તે

મોરકો=મોરકવા નદીપર રહિશ્યાની

રાજધાનીનું શહેર હતું

ખાટિનમ=એક જાનની ધાતુ

સેટપીટસં મર્ગ=રશીઆની રાજ-

ધાનીનું શહેર નીચા નદીપર હતું.

એક સત્તાક=એકની સત્તાવાળું

સવાલ—ક્ષેત્રફળના પ્રમાણુમા પહેલા, ખીજ અને ત્રીજા નંબરનું રાજ્ય ગણાવેા વસ્તીના પ્રમાણુમા પહેલા ખીજ અને ત્રીજા નંબરનું રાજ્ય ગણાવેા. રશિઆના રાજ્યના મુખ્ય કટવા તે કયા કયા ભાગ છે? યુરોપખડમા સૌથી મોટામા મોટી નદી, મોટામાં મોટું મીઠા પાણીનું સરોવર અને મોટામા મોટું ખારા પાણીનું સરોવર કયુ છે? રશિઆખ એશિઆના ભાગ ગણાવેા રશિઆમાં કયા કયા પર્વતો છે અને તેમા શેની શેની ખાણો છે? કેરોમીન તેલ કયથી નીકળે છે? બાકુથી બાતુમ કેરોમીન લઇ જવા માટે શી ગોઠવણ કરી છે? રશિઆની હાલની રાજધાનીનું શહેર કયુ છે? અને જુની રાજધાનીનું શહેર કયુ હતું? રશિઆના રાજ્યને શુ કહે છે? રશિઆના રાજ્યના ઇતિહાસને આરબ ક્યારથી થયો?

પાઠ ૭૪.

બાખીલાન=એ એશિઆખ તુર્કસ્તાનમા શહેર છે (એમા સિકદર ઇ સ પૂર્વે ૩૨૩ માં મરણ પામ્યો હતો)

ઉદય પામી=ચઢતીમા આવવી

અસ્ત થયા=નાશ પામ્યા

આર્મિનીઅનો=આર્મિનીઆના

રહેવાસી

અર્બ=માયરી સ્થાનના રહેવાસી

૧૦૦] બીજી ચોપડીનો “ડિક્શનરી શિક્ષક” ત્રણ આના.

ઠાન્ડાટિનોપલ=કસ્તખુલ

લાદીને=નાખીને

ભેદાન=એક જાતની ઓપરી

કમાવેલા=પકવેલા

સર્વોપરી=(સર્વ+ઉપરી)=અપારથી

ચઢીઆતુ

શ્રમિયા=એ ધરાનમા સજેવર છે

સત=સાધુ, લાગી, વેરાગી

પરમેપોલાસ=પારમીપુરી

શિનાજ=ધરાનમા શહેર છે એમા

સાદી અને હાજી નામે કવિ

જનમ્યા હતા

આયાન=પરદેશથી આવતો માલ

નિમાસ=નરદેશ જતો માલ

તહેરાન=ધરાનની રાજધાની

શહેર

ઝગ્યોસ્ત=પારમી ધર્મ સ્થાપનાર

પાઠ ૭૫

જોત્રફળ=નઆઇ અને પહોળાઇ

નો ગુણાકાર

મોડા=ઝાડપાન વગરના

મુર=પુગના, જોઇએ તેટલા

જમાનો=જુગ

ધાધરો=ધેગવ જો ચાણીઓ

બુધણુ=શણુગાર

પેકીન=એ ચીનની રાજધાનીતુ

શહેર છે

ધરડા વરડા=પૂર્વજો, માપદાદા

કેરીઆ=એ ચીનમા દ્રોપકદષ છે

નવાસવા=અમ્મદયા

પકિત=વર્ગ

નિપુણ=હોશિયાર

ટોકિઓ=યદો જાપાનની રાજધાની

તુ શહેર છે

પાઠ ૭૬.

દ્રવ્ય=પદ્ધતિ

વાસ્તવિક=ખરેખર, ખરી

રુપૃષ્ટ=નરાખર

અત્રાશ=ખાની જગ્યા, પોલાણુ

સિદ્ધ=નામીત

સ્થાયી=કાયમ

સમધાનર્ણણુ=(અમધ+આકપણુ)

=પદ્ધતિના પરમાણુ એ ખીજને

એચી રાખે છે તે

સમુદ્ધ=ચયો

સવાલ—ફનિયાની વસ્તુઓ જોતા તેના કેટલા મોટા વર્ગ

ત્રીજા ધારણાનો “મુખગણિત શિક્ષક” અહીં આના. [૧૦૧]

પાઠી શકાય અને તે કયા કયા ? દ્રવ્ય । ત્રણ વર્ગ શ ને લીધે પાડા ?
દ્રવ્યના ત્રણ રૂપમાં કેર પડવાનું કરણ સમજાના

પાઠ ૭૭.

છલાછલ=માથામાથ
અભેદપણ=તુદા ન પડવાપણ
પુદ=ટીપુ
પરમાણુ=ક્રાઇપણ વસ્તુનો આત્મ ત
ઝીણો ભાગ
છિદ્રાણુ=(છિદ્ર+આણુ)=કાણુવાણુ
સ કોચન=સકડાઇ જવું

જડ=ચેતન વગરનું
અદૃશ્ય=નહિ દેખાવું, ગુપ્ત
બાબ્ય=નાફ, વરાળ
જડત્વ=જડપણ, પોતાની મેળે
હાતે નહિ તેવું
સ્થિતિસ્થાપક=(સ્થિતિ=હાલન=)
અસવ રૂપ+સ્થાપક=સ્થાપનાર)
અગાકેની અધિતિમા આવનાર

સવાલ—પદાર્થમાં સાત મામાન્ય ગુણો છે તે કયા કયા ?

પાઠ ૭૮.

સમતોલપણ=સરખાપણ
અચળ તર=(સ્થળ+ખ તર)=જગામાં
કેરકાર
સ્થિરતા=કાયમપણ
ઉપાધિ=કારણ

વિકાર=ફેરફાર
માલ્ય=મહારી
ગતિમાન=ગતિવાળું, ગતિમાં હોય
તેવું
અવરથા=હાવત
વલણ=ધ્રુવ

સવાલ—અળતુ મમતોલપણ દાખવો આપી સમજાવો.
પદાર્થો સ્થળાતર થવાનું કારણ મમજાવો

પાઠ ૭૯

ઢાળ=ઢોળાવ, સરખી ઢાળ પડતી
સપાટી
અર્થાત્=મનસખ કે

ટોટો=ખેટ
સાદુ=અફનો, અવેજ
ચાત્રક=ચત્રની

૧૦૨] મુખર્થ ઈલાકાની ભૂગોળની પ્રત્યોત્તરમાળા જાણ આના

સવાલ—દાનૈ, સોડાઓ અને દુગ્ધના રસના એ કયા યત્રના માદા ઉપાત્તર છે ? દાન શી રીતે મને છે ? દાનમા ઉંચાઇ વધે તેમ લાભ ઓટા થાય કે વચારે ? દાનમા કેટલી રીતે મળ લગાડાય છે અને કલ મ્હ ૧ જાં એ રીતે લગાડાય છે ૧) દાનની સમાતર દિશાના ૨) પાયાનો સમાતર દિશામા બજમા લામ કયારે વચારે અને કયાર ઓટા થાય ? દાળ વિષે કયો નિયમ યાદ રાખવા જોવો છે ?

ખાંડ ૮૦

મરોડો=ફેર

ફાય = પાયા આગળ જોડાઈ મળેતા

આમ-પ્રરી

એ દળવાળો કકડો

દુમકલાસ=એ નામનુ યત્ર, (એ

પેચ=ફેર, રફૂ

ધરના થભલા ઉચકવા વગેરે

રથાથી= યમ

કામમા વપરાય છે)

વકા ૫=ફાટ

પમિઆર=ખીની વાલનાનુ નાકુ

ગોદી=પાદેની ખાડી, વહાણુ

અન્ય=મીઠા

સમારનાતી જગા

વા=અથવા

નર=ખીનીના દોરા

ફાયર વિષે સમજ—પાયા આગળ જોડાઈ મળેલા એ દાળને ફાયર કહે છે અમા એ દળ એકઠા મળેતા હોય છે ફાયરની લાખાં તે દાળને પાથો છે સુથાર, લાકડા ફાડનાર વગેરે વામનો કુદાડી અને છીણી વગેરે વાપરે છે તે ફાયર છે. તેનાર ખેચાણુ કે દમાણુ ઠરનાયો મળ લાગતુ નથા પલુ ઉંચેથો લા માર્યાથી મળ લાગે છે એવા આકારથી પાણી કાપતુ સહેતુ પડે છે, તેથીજ હોડી, વહાણુ, પક્ષોની પાખ, માછલા વગેરેનો આકાર ફાયર જેવો કરેનો છે.

પેચ વિષે વિશેષ સમજ—પાયાને સમાતર મળ લગાડેલા દાળને પેચ અથવા ફેર કહે છે, અથેજમા એને રફૂ કહે છે. પેચ

પહેલા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” પોણા બે આના. [૧૦૩

ચોપડીઓ, ગાસડીઓ વગેરે દાખલા તરીકે ઉપયોગમાં આવે છે.

સાર—મધી થ ત્રિશક્તિઓમાં આ નિયમ ખાસ યાદ રાખવો છે કે “અતર જેટલો ટોટો થાય છે તેટલો બળમાં લાલ મળે છે.”

પાઠ ૮૧.

ગુરુવાકર્ષણ=(ગુરુત્વ=ભારેપણ+
આકર્ષણ=ખેંચાણ)=પૃથ્વી ભારના
પ્રમાણમાં બધા પદાર્થોને ખેંચે છે તે
આકર્ષણ=મચાણ (આ=મર્યાદા+
કૃપ=ખેંચવું+અન)=ખેંચવું તે,
ખેંચાણ=આકર્ષણ એ મુખ્ય પાંચ
જનનું છે ૧) ગુરુત્વાકર્ષણ
૨) સ્નેહકર્ષણ ૩) કણાકર્ષણ ૪)

લોહચુંચકર્ષણ ૫) વિદ્યુત્કર્ષણ.
કેશાકર્ષણ=નુમડાની કોર પાણીમાં
ખોળીએ છીએ સારે ઉંચે પણ
લુગડું ભિન્નય છે તે
તરવવેત=તરવવાની
નિરીક્ષ=ધારીને જોવું તે
ચાપનો કાટો=કાટલા વગર તોળી
શકાય એવો કાટો.

ઉપયોગી સાર—મધી વસ્તુઓને આકર્ષણ એ પ્રમાણમાં
લાગે છે ૧) રજકણના પ્રમાણમાં ૨) અતરના પ્રમાણમાં રજકણનું
સમ પ્રમાણ એટલે રજકણ ઓછા તેમ આકર્ષણ ઓછું, અને અ-
તરનું વ્યસ્ત પ્રમાણ એટલે અતર વધારે તેમ આકર્ષણ ઓછું ને
અતર થોડું તેમ આકર્ષણ બરાબર જણાવું નથી ધુમાડો, વરાળ વગેરે
ગુરુત્વાકર્ષણ તોડીને ઉપર ચઢે છે તેનું કારણ એ છે કે હવાપર વધારે
આકર્ષણ થવાથી તે ચાર તરફ દબાણ મારી નીચે આવે છે, ને ધુમાડો
વગેરે હલકા હોવાથી તેના પર તરે ૩ માલમ કે હવા ત
ટકવી રાખે છે જો હવા ન હોય તો ધુમાડો, વરાળ વગેરે નીચે
પડે, ઉપર ગુરુત્વાકર્ષણનો નિયમ જોઈ જ ને ન હોય તો પૃથ્વીના

૧૦૪] ચૌથી ચોપડીના અર્થ સાડા સાત આના.

પૃષ્ઠ કિપરના મનુષ્યો, પ્રાણીઓ, પથરા, વરો, નદીઓ, સરોવરો અને મહાનાગર હોઈ શકે તથા નહિ. પૃથ્વી પણ ગુરુત્વાકર્ષણના નિયમને લીધેજ પોતાની સ્થિતિમાં રહેલી છે. આપણની ગોધ સર અઝાક ન્યુટન નામના એક વિદ્વાને કરી છે. એ વિદ્વાન ૬ ન ૧૬૪૧થી ૧૭૨૭માં થઈ ગયો.

પાઠ ૮૨

ગુરુત્વમ્ મધ્યમિદુ ભારની વચ્ચેનું
ઠેાણુ, હરેખા પદાયના જે
ઠેાણુને ટેકા દીધાથી તે પદાય
બરાબર તેડાય તે ઠેાણુને
તેનું ગુરુત્વ મધ્યમિદુ કહે છે
ગુરુત્વ મધ્યમિદુ પદાયની વચ્ચેજ
હોય એમ નથી, પણ ભારની

વચ્ચેજ હોય છે

ગુરુત્વરેખા=પદાયના મધ્યમિદુથી
પૃથ્વી મધ્યમિદુ સુધી દોરેલી
જે લીટી તે (પદાયના સ્થિર
રહેવાનો અને પાડવાનો આધાર
એના પર રહેલો છે)

સમતોલ=સરખો ભાર

સાર—ગુરુત્વમધ્યમિદુ પદાયની વચ્ચેજ હોય છે એમ નથી, પણ ભારની વચ્ચે હોય છે. પદાયના સ્થિર રહેવાનો અને પડવાનો આધાર ગુરુત્વરેખા પર રહેલો છે. જો ગુરુત્વરેખા પાયામાંથી ખસી જાય તો પદાય પડી જાય છે, તે પાયાની વચ્ચે હોય ત્યાં સુધી પડતો નથી. મન, કુસ્તી કરનારા પગ પહેળા રાખે છે તેનું કારણ એજ છે કે ગુરુત્વરેખા પાયાની વચ્ચે રહે.

પાઠ ૮૩.

ધ્વનિ=અવાજ, નાદ

ઇદ્રિય બોધ=ઇદ્રિયના જન

ભોલક=ભટક

મેશક=(મે+શક) નક્કી •

પડધો=સામો અવાજ, પ્રતિ વનિ

તરંગો=ભોગ

ગુમવણુ=અવધડ, અગવડ

પાંચમા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ચાર આના [૧૦૫

સવાલ—અવાજ એટલે શું તે સમજાવો મોજ શી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે તે દાખવો આપી સમજાવો અવાજ બી રીતે શામા સંભળાવાનું કારણ શું ? અવાજને ગતિ કોણ આપે છે ? અવાજ દર સેકન્ડે કેટલા કુટ આપે છે ? અવાજ કાને શા કાનુથી મળાય છે ?

પાઠ ૮૪.

ઉષ્ણતા=(કિપુ+કિતુ થવુ+ના)=ગરમી

ધર=ત્રણો ઠંડો અને પાતળો વાયુ

રૂપી પદાર્થ

ધટ=ગળડો

પ્રકાશિત=(પ્રકાશ+ધત)=નેજરની

ત્વરો=ઝડપ

પ્રત્યેક=(પ્રતિ+એક) દરેક

મોજા=તરંગો

ગતિ=મળિ, શક્તિ

અવકાશ=એ જગા વચ્ચેનું છેદ

પસરે=ફેલાવ

સહજ=થોડી મહેનતે

અણુ=રજકરણ

પ્રતિસારક=છૂટ પાડનાર

મનોરજકુ=આનંદકારક

વિરગી=(વિ+રગ+ધ)=નરેહ તરે-

હના રગવાળુ

જ્યોતિષ્ઠીસાની સળગતી વાટ

પાઠ ૮૫.

વાહુ=સહ જનર, લેનાર

મધ્વાહક=(મધ્+વાહક=

લેનાર)=ધીમે ધીમે ગરમી લઇ

જનનાર

મધ્મા=૧૨નો ચર્ક

સર્મર્ગ=મ મધ

અમણુ=મટકવાળા

કોચુતાનયન=રજકોને સાથે

લઈને ગરમીનું પસાર થવું

ઉષ્ણતાનહન=રજકોમા થઈને

ગરમીનું પસાર થવું

આદોષન=(આદો નહોલાવવું+

અન)=હાલ્યા કરવું છે, ગતિ,

હાલસાની ક્રિયા.

પાઠ ૮૬.

દ્રાવણુ=ઓગળવું

દ્રાવણુમિદુલ્ભોગળસાની હલવું

નિદુ

૧૦૬] ત્રીજા પૌરુષને 'સુજ્ઞાણિત શિક્ષક' અહીં આના

આદોષી=દાની

'જુનાપિદુ=ગરમીનું પિદુ

કૃત્રિમ=મનાવડી

નિઃટ=પામ

અવ્યામ=મનન, અ'યયન

કોનાનવોટર=અન અગ્રેષ્ઠ હવા

સવાલ—સેટિએડ ડા'ચુતમાપક યત્રમા અરફ મીસુ, રૂપુ, તથા સોનુ કેટલે અશે ઓગળે છે. પરફતુ પાણી થતી વખતે ઉષ્ણતા માપક યત્રપગ ગરમીની અમર ગા માટે જણાતી તથા? તે ગરમી કયા કામમાં ખપે છે અત તેન કડી કેવી ગરમી કહ્યું કે? વરાળની છુપી ગરમી સમજાવે પાણીને ના અરા ગરમ દરવાને સહેતો પ્રયોગ કહ્યો કૃત્રિમ કડી ઉત્પન્ન કરી પાણીનું મરદ કયા નિર્માણનાવનામા આવે છે તે ગા અતે માનુ અમતુ હોય ત્યારે કોનાનવોટરના અથવા હા પાણી ૧૧ પોતા ગા માટે મરદ છે. કુજમાનુ પણી શા હારણથી ઠંડુ રહે છે?

પાઠ ૮૬.

=ગાનુ+અન)=ગરે કે ૧૪

અપ્રકાશ=પ્ર+અપ્રા)=રાતાની

તથા=અમડી

એજે પ્રકાશનાર જે પાંચમર્ગ

ગાનનુ=(ગા + નુ) ગીરનાં

પ્રકાશ ની જે છે તે ગરમી કે

જીણા તાર જેવી ગગજને અપર

સૂર્ય, દીવો, અળતા પદાર્થ વગેરે

પદાર્થાડનરી નમો, ગાનગજુ

પરપ્રકાશક=(પર+પ્રાશ)=નીનના

રિચુ=મીડી લીટીમા પડતો પ્રાશ

તેજથી પ્રકાશનાર જેના કે અમમા

તેજસી=પ્રાશન

કાચ કાપકુ, નદી વગેરે

જેડી=અદર પેસીને

પરાવર્તન પામી=પ્રાપ્તિ=પ્રાપ્તિ

સવાલ—જીજ્ઞાસુ ન ગા 'નુ મરદુ મૂલ કુ' આધના

માણસ શા માટે દેખી શકતા નથી? હરકાલ પદાર્થ જોવા માટે કહ્યું

પહેલીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” અહીં આના [૧૦૭]

કેમ ત્રણ ચીજો જોઈએ ? (પદાર્થ, અજવાળું ને આખ) સ્વપ્રકાશક અને પરપ્રકાશક પદાર્થો ગણાયો પ્રકાશ શાંતિ ઉત્પન્ન થાય છે ? પ્રકાશના કિરણો સીવી લીટીમાં ગળ્ય છે એ વાત પ્રયોગથી સાબીત કરો. અપારદર્શક પદાર્થનો ઝોળો શા માટે પડે છે તે સમજાવો. હાયડ્રામાં અને આપણા ઘરમાં પ્રકાશ જોઈ શકીએ છીએ તેનું કારણ સમજાવો.

પાઠ ૮૮.

ધાડાઈ=ગડાપણું, ગડાઈ

આસમાનતા=(અ+સમાન+તા)=

સરખાપણું નહિ તે

અનિયમિત=(અ+નિયમ+નંત)=

નિયમ વગર

વક્રીભવન=(વક્રી=વક્ર+ભવન=

થવું)=ઝોક જાતના પારદર્શક

પદાર્થોમાંથી બીજી જાતના પાર

દર્શક પદાર્થમાં જતા પ્રકાશના

પ્રિય વાકા વગે છે તે

પ્રમાણુ=માપ

બેશ=સારી

પ્રતિબિંબ=(પ્રતિ=પામું+બિંબ=

આકારો)=મામો ૨ આકાર

હૃદી=અવળી, સાંધી

અગ્નિ=(અ+સ્થિર)=અગ્નિ નદિ તે

અસમાન=(અ+સમાન=સરખી)

સરખી નહિ તે

સવાલ—આરસી સુરજની સામે ધનવાથી આપણી મરજી

પ્રમાણે કિરણો હરકોઈ દિશામાં શા કારણથી ફેરવી શકીએ છીએ ?

આરસીમાંથી કિરણો શા માટે પરાવર્તન પામે છે ? અપારદર્શક પદાર્થનું

પ્રતિબિંબ શા કારણથી પડતું નથી ? આરસીનો સામે સીસાપેનની

અણી ધરી પ્રતિબિંબ તરફ નજર કરીએ તો શું માલમ પડશે ?

પાઠ ૮૯.

રેખા=લીટી

અહુધા=ધણું કરીને

ક્ષિતિન્ન=પૃથ્વી ને આકાશ મળી

ગએનું મનાવનાર લીટી

વસ્તુત=ખરી રીતે

૧૦૮] મુખ્યાર્થ ઇલાકાની ભૂગોળના પ્રશ્નો સરખાણા જાયાના.

પાઠ ૮૬, ૮૮, ૮૯, નો સાર—અન્વાણા-યા સરમીનું મૂળ સૂરજ છે પ્રકાશના તિગ્ગ વસ્તુ ના પડે છે, તે સ્વાથી પાઠો દેખાઈ આપણી આખમા પડે છે તથા દરેક વસ્તુઓ આપણુ જોઈ શકીએ કીએ દરમિયાન પદાર્થ જોઈને માત્ર નર્થ અમવાળ્યુ અને આખ એ વસ્તુ જોઈએ પ્રકાશના કિરણના ગુણ-(૧) પ્રકાશના કિરણુ પરાવર્તન પામે છે જે પદાર્થના પૃષ્ઠ અણતા 'ક' ન કેવરની પરાવર્તન થાય છે તે આખા પદાર્થ પર્થના પરાવર્તન વાકુ થાય છે (૨) પાણી અને કાચ જેવા પાદરા પદાર્થમાથી પ્રકાશ પાળગર નહીં શકે છે પણ અપાદરા પદાર્થમા તેમ થતુ નથી નમન ત્યારા પ્રવેશ પાછા દેખાઈ બીજા રસ્તે સાધવા ગતિ છે પ્રકાશના તિગ્ગ પાતા નીચ તેમ સામેના પદાર્થનો આગા પડે છે (૩) પ્રકાશના કિરણુ એક જગામેથી બીજી જગાએ બહુ ઝડપથી ગતિ છે પ્રકાશ અગ્નિ ડમાએ લાખ ૮૬ દરમિયાન મેન આગ તે મૂળના પ્રકાશની આવતા ૮૧ મિનિટ થાય છે, એની શોધ રીમર નાન કેમનના ગણાવવામા છે અ ૨૨૩૫ મા કરી (૪) હોળ વગેરે આગના પદાર્થના પોતાના તજ નથી, પણ બીજાનુ તેજ તેમના ઉપર પડીને તે ગતુ પરાવર્તન પામે છે, તેથી તે આગે અગતતા જણાય છે પ્રકાશના કિરણુ આપના મો ઉપર પડીને સ્વાથી પરાવર્તન પામી આ મીનર પડે છે ન સ્વાથી પાછા પરાવર્તન પાની આપણી આખમા પડે છે, તેથી આપણીમા આપણુ મો દેખાય છે પ્રકાશના તિગ્ગનો પતન કાન્ન પડતી અખતનો ખુણો અને પરાવર્તન કાન્ન પાછા દેખાતી વખતે જે ખુણે થાય છે તે આગ પર હોય છે (૫) પ્રકાશના કિરણુ ત્રાતા તીકીમા જાયથી તેના આકાર સામેના પદાર્થ પર હોવા દેખાય છે તેન લાવજ પાણીમાં

ગુજરાત પ્રાંતની સાઠ મૂંની પ્રશ્ને સરમાળા ત્રણ આના [૧૦૬

ઝાડની ટોચ નીચે અને થડ ઉપર જણાય છે અથવા આરમીમાં જોઈએ તો ડાબો ભાગ જમણી તરફ અને જમણો ભાગ ડાબી તરફ દેખાય છે ખીજી પત્રવર્તન પામવાથી પદાર્થ મોટા પણ દેખાય છે, (૬) પ્રકાશના કિરણ વક્રીભવન પામે છે એટલે એક જાનના પારસ્પરિક પદાર્થમાંથી ખીજી જાતના પારસ્પરિક પદાર્થમાં જતા પ્રકાશના કિરણ વાકા વળે છે એજ કારણથી દીવાના કોડીઆમાં મૂકેલી સળી તથા પાણીમાં મૂકેલી લાકડી વાકી જણાય છે કારણ કે કોડીઆમાં જે સળી મૂકેલી છે તેમાંથી નીળતા કિરણ દીવેલની મહાર મીધી લીટીમાં જતા નથી પણ મરડાય છે તેથી સળી વાકી જણાય છે વક્રીભવનથી નાના પદાર્થ મોટા દેખાય છે અને આધેના પદાર્થ પામે જણાય છે, સૂક્ષ્મસ્પર્શક યત્રમાંથી અથવા દૂરથીનમાંથી જોતા પદાર્થ મોટા તથા પાસે દેખાય છે વક્રીભવન થવાથી અજવાળાના કિરણનું પ્રથમ કરણ થાય છે તે તેથી તેના માને રંગ ગુદા જણાય છે

પાઠ ૯૦.

ગર=અદરનો માવો, ગર્ભ

ધર્પણવીજળી=એ પદાર્થને વસવાથી

જે નીજળી ઉત્પન્ન થાય છે તે

આકર્ષાય=એ થાય

સવાલ—વર્પણ વીજળી એમ્ને શું તે પ્રયોગ કરી સમજાવો કયા કયા પદાર્થમાં વિદ્યુત શક્તિ ઉત્પન્ન થઈ શકે ? માયમાં વિદ્યુત વહેતી નથી તે પ્રયોગથી સાબીત કરો વિરુદ્ધ ગુણુવાળી વિદ્યુત ઉત્પન્ન કરી બતાવો વિદ્યુતનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૯૧.

હુલો=પતંગની વચ્ચેની હિલી દાડી

ધનયોર=અધારાએલુ

ભગ=નાશ

૧૧૦] આથીને “લિક્કેશન શિક્ષક” ચાર આના.

વિદ્યતવાદક=(વિદ્યત+વાદક)=જેમ જેવો ધાટ

થઈને વીજળી ઝટ વહી શકે ધારણા=અટકળ, અનુમાન
છે તે દ્યનિ=અવજન

સર્પાકાર=(સર્પ+આકાર)=માપના

સવાલ—વાદ્યમાથી વીજળાને નીચે કુનારવા માટે ફેંકીને શી યોજના કરી ? વાતાવગણુમા વીજળી ક્યારે ક્યારે હોય છે એ જામત દષ્ટ નિયમ છે ? વીજળી ક્યારે પડે છે ? મોટી ઇમારતનો વીજળીથી બચાવ કરવાને શી ગાદાણુ પ્રેરી હોય છે ? કેવા પર્યાય પર વીજળી પડવાનો મમ્મ વધારે છે ? વીજળીનો ચમકારો પહેલો થય છે તે મર્જના મોટી સભળાય છે તેનું પ્રશ્ન થુ.

સાર—વીજળી પ્રાપ્ત પર્યાય પર પડીને તુલસાન કરે છે તેમ એનાથી લામ પશુ થયા છે ૧) હવમી ધાતુ પર કીમતી ધાતુ ચઢાવી શકાય છે ૨) આગમેટ ચાલ છે ૩) ભાગેતા વહાણના ખોખા ફગીઆમાથી ઘડી દે છે ૪) પદક ફડી રચના બનાવે છે ૫) ભાખો ગાઉની ખમર રૂક મુનમ પહેચાડે છે ૭) આગગાડી ચાલે છે. ૮) છમીમો પડે છે ૯) દીસા થાય છે ૧૦) સચાઓ એ રી મદદથી ચનાવાય છે વગેરે વગેરે.

પાઠ દર.

વગી, મુખની, ટડેન

નાવિક=(નાવકાણુ+ઈક)=વહાણ

અનવય—(યોદ્યુ ૫૪ નોહને નચવે (હે) (અને) ઉત્તર દિશામા રાખે (હે,) નાવિક હોકાયત્રથી ખરેખર આગીશ દે (હે)

સમબુતી—નોહયુ મ્મ કોહાને નચવે છે અને (હોકાયત્રની મોયને) ઉત્તર દિશામા રાખે છે, માટે હોકાયત્રથી વહાણવાળા ખરેખર

મુરત શહેરનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના [૧૧૧]

આશીશ દે છે

લોહકાત=નોઢાને ખેચનાર, લોહચુમક આભ=વાહળ

ચમકમાણુ=એક જાનુ મટોડી માલમ=કપ્પાનના હાથ નીચેનો

સાથે મળી ગયેનું લોહુ

અમલદાર

અર્કર્ષણ શક્તિ=મેચાણુ શક્તિ

ધર=હરકોઇ વસ્તુ મૂકવા માટે

ધુમરી=ચકરી

અદરશી પોતી જે વસ્તુ તે

સવાલ—નેઢાને ખેચવાનો ગુચુ જેમા હોય છે ? નોઢાને આપણે એવો ગુચુ આપી ગકીએ છીએ તે પ્રયોગથી સામીન કરી લોહ-ચુમકના પ્રયાગપર ચુમક ગુચુ હોય છે ? નોહચુમકનો ગુચુ કમ દિશા તરફ વળી રહેવાનો છે ? એ પ્રયોગથી સામીન કરી બતાવો હોકાયત્રની શોધ અજથી કેટલા વખત થઈ બંને બ્યારે એ યત્ર નહોતુ ત્યારે શી શી હરકનો પકતી હતી ? હોકાયત્રની રચના સમજાવો, જમીનપર વાપરવાનું હોકાયત્ર અને દરીઆમા વાપરવાનું હોકાયત્ર એ બેમા શુ ફેર હોય છે ?

પાઠ ૬૩.

ધટના=પનાવટ

અદ્રશ્ય=દેખાય નહિ તેવું, ગુપ્ત

વહેર=ઝીણો છુપા

ક્રિયિત=જરા જેટલા, થોડા

હહત=મળગતુ તે બળતુ તે

સેદ્રિય=(મ+એદ્રિય)=ઈદ્રિયવાળા

અશ=માગ

સવાલ—હવામા ઓસિજન શા પ્રમાણમા છે ? હવામા ઓકિસ જન પાચમા ભાગ જેટલો છે તે પ્રયોગથી સામીન કરી બતાવો હવામા બીજુ પ્રયુ મુખ્ય તત્ત્વ છે ? નૈટ્રોજનનો ગુચુ કહો. હવા કયા કયા બે મુખ્ય તત્ત્વના સયોગથી બનેલી છે ? હવામા એ બે તત્ત્વ સિવાય બીજા કયા કયા પદાર્થો છે ? પાણીની વરાળ શા પ્રમા-

૧૧૨] બીજા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” જે આના.

શુભા છે ? કાર્બોનિક એમિડ ગ્યાસ શા પ્રમાણમાં છે ?

પાઠ ૬૪.

સોડાવાયુ પાણી

ઘટકાવયવન(ઘટકનવત્તવ+અવયવ=

ઉત્ક્રવામ=(ઉત્ક્રવો+આસ=દમ

ભાગ=)નવત્તવો ભાગ

કાઢવો તે) દમ મુકવો તે.

પેશી=ગ્રીમા જતુ

પૂર્તિ=પ્રરણી

તેજનઅ=એસિડ

ઉત્ક્રવ=વાયુ સાત, શ્રેષ્ઠ

સોડાવોટર=(સોડા+વોટર=પાણી)=

સવાલ—ઓકિમજનના ગુણ તથા ઉપયોગ કહો નેટ્રોજનના ગુણ તથા ઉપયોગ ગણવો. કાર્બોનિક એમિડ ગ્યાસ શુ નુ મળીને બનેલો છે ? કાર્બોનિક એસિડ વાયુ હવા કરતા બારે છે તે નમે શાથી જળાયુ ? કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ કોને ફાફરો કરતા છે ? પ્રાણીઓ શ્વાસમાં હવામાંથી શુ લે છે તે શુ બહાર કાઢે છે ?

સાર—શીશીમાં દીવો બળવાથી કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે, એજ શીશીમાં જે આપણે દીવો મૂકીએ તો તે હોલવાઈ જાય છે કાર્બોનિક એમિડ ગ્યાસ એ ઝેરી હવા છે પ્રાણીને તે કામતો નથી, પણ વનસ્પતિને તે વણી જરૂરનો છે પ્રાણીઓ જે વાયુ લે છે તે ઓકિમજન ઓકિમજન વગર પ્રાણીઓ જીવી શકે નહિ, માટે એને પ્રાણવાયુ પણ કહે છે જે આપણે મરણીમાં ફોસ્ફરસ માળીશુ તો તેમાં ફોસ્ફરસ એમિડ બનશે અને તેમાંની હવામાંનો નેટ્રોજન તેમાં રહેશે એ દહન ક્રિયાને મદદ કરેલો નથી, અને એ જીવતા પ્રાણીને ઉપયોગી નથી વળી તેમાં ઉદરો મુકવાથી તેઓ તરત મરી જાય છે એમાં સ્વાદ અને વામ નથી ઓકિસજન વાયુ એકનો નેવાથી નુકસાન થાય છે કારણ કે તે બહુ જતન છે, માટે તેને મદ કરવાને

નૈટ્રોજન દ્રવ્યોગી છે, જે તમે સ્વેદપર ઉત્ક્રાંતિ થાય છે તે બીની થશે એ ઉપરથી જણાય છે કે હવામાં પાણીની વરાળ એ હવામાં પાણીની વરાળ ન હોય તે સ્પષ્ટતા વનર તિ રૂકામ જાય અને પ્રાણીઓ મરી જાય એને લીધેજ વનરપતિ લીધી રહે છે. યુનામાં નવસાર મેળવવાથી એમોનીઆ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે વાતાવરણમાં (હવામાં) ઓક્સિજન, નૈટ્રોજન, કાર્બોનિક એસિડ યાસ, પાણીની વરાળ ને એમોનીઆ હોય છે ૧૦૦ ભાગ વાતાવરણ (હવા) માં ૨૧ ભાગ ઓક્સિજન, ૭૮૬૦ ભાગ નૈટ્રોજન અને ૬૬ ભાગ કાર્બોનિક એસિડ યાસ, પાણીની વરાળ, એમોનીઆ, અને ગ્રીણી રજ વગેરે હોય છે.

પાઠ દ્વય.

કાળજી=કેળેજી, પેટમાંનું જમણી
તરફનું એક અંગ
બરોળ=પેટમાંની ડાબી બાજુની
ગાંઠ, તક્ષી
મૂત્રારીડ=મૂત્રરદા, પેદુમાં રહેલી
વિશાલની ગાંઠ
ઉદર=પેટ
પ્રત્યક્ષ=પ્રુક્ષી
પરોક્ષ=અદ્રશ્ય, ગુપ્ત
પિતાશય=પિત્ત+આશય ઠેકાણું
પિત્તને રહેવાનું ઠેકાણું, કાળજી
યકૃત=હૃદય, કાળજી

આતરડુ=પેદના ડાબા છેડાથી
ગાડતી કૃત્રી સુધીમાં જે નળીમાં
નર્ક રહે છે અને જેમાંથી નર્ક
નીચે ઉતરે છે તે, મળ નળી
રતુમડો=રતાશ પડનો
કેષો=શરીરમાં પાંચ ધર કદાબા
છે તે (પ્રાણમય, મનોમય, વિશા-
નમય, આનન્દમય, અજ્ઞમય)
માતનર=ધાડુ ને મેડુ
પિત્ત=કાળજીમાં લોહીથી જુદો
પડેનો પીળો પ્રવાહી પદાર્થ
હાર=મારણ, રસ્તા, કાણા
માસ રસ=માસગોળમાંથી નીકળેલો

૧૧મું શાખા ધારણનો "કેટલેશન પ્રકાર" દ્વારા આનંદ.

સ્થા, જેમાંથી માસ બને છે તે
 શર્કરા=ખાંડ, સાકર
 એએની=જામી, અમુખ
 અગ્નિર=અન્ય કર
 પ્લીહા=અરોળ
 અતર્જાગ=માહેથી ગોળ
 ગુરહા=મુ પિટા
 રગસ્ત્રીઆ=આખો વખત પહોંચે એવા
 પાઠ ૯૧.
 મુકાબસે=સરખામ ગીમાં

પ્રકાશમાન=(પ્રમાશ+માન)=તેજસ્વી
 તેજેમય=પ્રકાશિત
 તેજવરણુ=તેજ+આવરણુ=ઢાંકણુ)
 પ્રકાશનુ ઢાંકણુ
 રગાવરણુ=(રગ+આવરણુ)=રગનુ
 ઢાંકણુ.
 મુકુટાવરણુ=(મુકુટ+આવરણુ)=
 કિરણોનુ ઢાંકણુ
 વિજ્ઞાણુ=નવાઈ જેવા

સંબાદ—પૃથ્વીથી સુરજ કેટલો આધો છે ? પૃથ્વીથી સુરજ
 કેટલા ગણો મોટો છે ? પૃથ્વીથી સુરજ જેટલા ગણો મોટો છે તેટલા
 ગણો ભારે હ કે નહિ ? અને નહિ તો તેનું કારણ શું ? સૂર્ય પોતાની
 ધરીનો એક ફેરો કેટલા વખતમાં ફરી વળે છે ? તેજવરણુ સિવાય
 ખીજા આવરણુ છે કે નહિ અને છે તો કયા કયા ? રગાવરણુ શેનું
 બનેલું હાય છે ? મુકુટાવરણુ શેનું બનેલું છે ? એ આવરણો દેખાતા
 કેમ નથી ? એ આવરણો કયારે દેખી શકાય છે ?

પાઠ ૯૨.

કળા=ચંદ્રખિબનો ૧૬ મો ભાગ, તેજ
 સૂર્યગ્રહણુ=કયારે સૂર્ય અને પૃથ્વી
 એ બેની વચ્ચે ચંદ્ર આવે છે
 ત્યારે ચંદ્રની છાયા પૃથ્વી ઉપર
 પડવાથી પૃથ્વીના ભોકાને સૂર્ય

દેખાતો નથી (એ અમાસે થાય
 હ) કેમકે તેજ દિવસે સૂર્ય, ચંદ્ર
 અને પૃથ્વી એ ત્રણે સીધી
 લીટીમાં આવે છે સૂર્યગ્રહણુ ત્રણ
 જાતનું થાય છે (૧) અમાસ-
 (૨) ગ્રહણકાર, (૩) અંકીત

અહલ્યુ=(અહ=સેવુ + અન=ક્રિયા) અ
તાવનાર પ્રત્યયો=આકાશમા એક
પદાર્થનો છાયો ખીજ પદાર્થ પર
પડે છે ત્યારે તે ખીજ પદાર્થનું
અહલ્યુ થયું કહેવાય છે
ધુમકેતુ=પુડીઓ તારો

પજાશ=(પજ્ઞ=જ્ઞ+અ શ=ભાગ) છટ્ટો
ભાગ
નિરીક્ષણુ=ધારી ધારીને જોવું તે
સેટિએડ=સો અશનું ગરમીમાપકયત્ર
અમામ=મરુત અમાવાશ્યા ઉપરથી
(અમા=સ થે+વસ=રહેવું)

સવાલ—ચંદ્રને પૃથ્વીનો ઉપગ્રહ શા માટે કહે છે ? પૃથ્વીની
આસપાસ કેટલા દિવસમા એક ફેરો ફરી વળે છે ? ચંદ્રનો અર્ધજ
ભાગ આપણને શા માટેજ દેખાય છે ? ચંદ્રની કળા મનજવવા માટે
શો પ્રયોગ કરશો ? એ પ્રયોગ કરી બતાવો સૂર્યઅહલ્યુ અને ચંદ્ર-
અહલ્યુ થવાના કારણ કહો. ચંદ્ર પૃથ્વીથી કેટલે અંતરે છે ? ચંદ્રમા
કરતા પૃથ્વીનું વજન કેટલા ગણુ છે ? પૃથ્વીપર જે પદાર્થનું વજન
૬ શેર થાય તેજ પદાર્થ ચંદ્રમા લઈ જવાથી તેનું કેટલું વજન થશે
અને શા કારણથી ? ચંદ્રને દૂરખીનમાથી જોવાથી તેમા શું શું
દેખાય છે ? ચંદ્રમા કેટલા દિવસનો દહાડો અને કેટલા દિવસની રાત
હોય છે ? આપણા જોવામા જેવા પ્રાણી અને વનસ્પતિ આવે છે
તેવા પ્રાણી અને વનસ્પતિ ચંદ્રમા કેમ જીવી શકતા નથી ?

પાઠ ૯૮.

કક્ષા=સૂર્યની આસપાસ પૃથ્વીનો
ફરવાનો માર્ગ
મુખ્યગ્રહ=સૂર્યની આસપાસ ફર-
નાર ગ્રહ, એ આઠ છે (૧)
પૃથ્વી ૨) બુધ ૩) શુક્ર ૪) મંગળ

૫) બૃહસ્પતિ ૬) શનિ ૭) ગુરુ-
નેસ ૮) નેપચ્યુન
અંગોળવેતા=(અ=આકાશ+ગોળ
=ગોળ+નિર=જાણવું+તા=પણ)
=આકાશ સમધી જ્ઞાન ધરાવનાર
અવગણના=(અવ+ગણના=ગણત-
રી)=તિરસ્કાર

૧૧૧] શ્રીશ્રી શાપડીના અથ સાડા સાલ આના.

સવાલ—સુયની આમ તો કયા કયા મરે છે ? અદરના ને બહારના મરેના નામ દો કયા એ મરે દેખાતા નથી અને શા કારણથી ? કયા દેશમાં બુધને જોવાનું અથ ૩ છે ? બુધ અને શુક સૂર્યથી કેટલે દૂર છે અને તેઓ સુયની આસપાસ કેટલા વખતમાં ફરી રહે છે ? બુધનો અને શુકનો દિવસ કેટલેટલા કલાકનો છે ? આપણી પૃથ્વીથી શુક વધારેમા વધારે ને ઓછામા ઓછો કેટલો દૂર છે ? આપણે ત્યાંની સાધારણ હવા કરતાં શુકની હવા શા કારણથી વધારે ગરમ હોવી જોઈએ ? આપણી પૃથ્વીપર જેમ ઋતુબેદ થાય છે તેમ શુકપર થતા હશે કે નહિ ?

સમાપ્ત.

એસ.સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત.
લોકપ્રિય થઈ પડેલી અર્થની નોટો.

આળવર્ગની નોટ	૦ ૨ ૦	કન્યા ૧લીના અર્થ	૦-૪-૦
પહેલોના અર્થ	૦-૧-૬	કન્યા ૨જીના	,, ૦-૫-૦
બીજીના	,, ૦-૪-૦	કન્યા ૩જીના	,, ૦-૭-૦
ત્રીજીના	,, ૦-૫-૦	ત્રિવેદિ વા.પુ. ૧	,, ૦-૪-૦
ચોથીના	,, ૦-૭-૬	,, પુ. ૧	,, ૦-૫-૦
પાંચમીના	,, ૦-૮-૦	,, પુ. ૩	,, ૦-૬-૦
છઠ્ઠીના	,, ૦-૯-૦	,, પુ. ૪	,, ૦-૭-૦
સાતમીના	,, ૦-૧૦-૦	,, પુ. ૫	,, ૦-૮-૦

છગનલાલ મોતીરામ શાહ.

શાહપોર—સુરત.

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કોં કૃત

ત્રિવેદિવાચનમાળાના અર્થો

પુસ્તક ૧લાના	૦-૪-૦	પુસ્તક ૫માના	૦-૮-૦
પુસ્તક ૨જાના	૦-૫-૦	પુસ્તક ૬ઠ્ઠાના	૦-૬-૦
પુસ્તક ૩જાના	૦-૬-૦	પુસ્તક ૭માના	૦-૧૦-૦
પુસ્તક ૪થાના	૦-૭-૦		

વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુકોના અર્થો

પહેલીના અર્થ	૦-૨-૬	છઠ્ઠીના અર્થ	૦-૮-૦
બીજીના	૦-૪-૦	સાતમીના	૦-૧૦-૦
ત્રીજીના	૦-૫-૦	કન્યા ૧લીના	૦-૪-૦
ચોથીના	૦-૭-૬	કન્યા ૨જીના	૦-૫-૦
પાંચમીના	૦-૮-૦	કન્યા ૩જીના	૦-૭-૦

“ ડિક્ટેશન શિક્ષક ”

બાળપોથીનો	૦-૨-૦	ત્રીજીનો	૦-૩-૦
પહેલીનો	૦-૨-૬	ચોથીનો	૦-૪-૦
બીજીનો	૦-૩-૦	પાંચમીનો	૦-૪-૦

કે દરેક ધારણના “મુખ્યગણિત શિક્ષક” તૈયાર છે.

ગુજરાતની સાં ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૩ આના

મુખર્ષી ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪ા આના

સુરત જિલ્લાનો ભૂગોળ શિક્ષક ત્રણ આના

છગનલાલ મોતીરામ શાહ

“મુખ્યગણિત શિક્ષક” વગેરેના કર્તા, શાહપોર-સુરત

